ORSZÁGÉPÍTŐ

2013/2
ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM
A Kós Károly Egyesülés folyóirata • ára 800 Ft

KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS

SZŰCS ENDRE ÉS TÓTH PÉTER EUROPA NOSTRA-DÍJAS
ÉPÜL A FELCSÚTI STADION
MAKOVECZ IMRE ERDEI MŰVELŐDÉSI HÁZA 25 ÉVES
FŐÉPÍTÉSZEK • CSERNYUS LŐRINC
KERTEKRŐL
100 ÉVES AZ ÓBUDAI GÁZGYÁRI LAKÓTELEP

Szerkesztői bevezető

Az építészdiploma a még nem is oly távoli múltban sok mindenre feljogosított. Épülettervezésre, rendezési és beépítési tervek készítésére, kerttervezésre. Oktatni is lehetett vele. A szakma gyakorlásához mindezek nélkülözhetetlenek voltak. Ma ez már nem működik. A felsorolt tevékenységek nagy részéhez külön számok és igazolások kellenek, amelyeket mellesleg ugyanaz a szervezet ad ki: a Magyar Építész Kamara. A Kamarának újabban van már Tűzvédelmi és Energetikai Tagozata. A *Magyar Építész Kamarának!* Ezzel szemben nincs Főépítészi Tagozata. A főépítészeknek hivatalos önálló érdekképviseleti szervezetük nem létezik Magyarországon. Ahogy az egész világban, a mi szakmánkban is minden az irányított megosztásra, a szétdarabolásra, a tudás felszeletelésére és nem a tudás összegzésére irányul. Pedig a fent említett tevékenységeket a települési főépítész egy időben, egymással párhuzamosan gyakorolja. A főépítész mint jó településgazda, egyszerre gyógyít, oktat és fejleszt. Ezt csak egységes szemlélettel, egységes látás- és gondolkodásmóddal lehet végezni. A Kós Károly Egyesülés építészei hosszú évek, évtizedek óta látnak el az ország különböző pontjain főépítészi feladatokat, miközben sokszor szélmalomharcot vívnak a bürokráciával és sajnos a szakmával is. Megpróbálnak a paragrafusok, jogszabályok, számok nyelve helyett érthető és hallható módon, Kós Károly, Bartók Béla és Makovecz Imre magyar nyelvén beszélni az emberekkel. Az *Országépítő* hasábjain most induló rovat a főépítészeken és munkájukon keresztül mutatja be ezt a folyamatot – nem titkoltan azzal a szándékkal is, hogy alapja legyen egyfajta főépítészi képzésnek, főépítészi gyakornoki rendszer kialakulásának.

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÖRÖKÖS TAGJAI: Kálmán István • Kampis Miklós • **† Makovecz Imre** • **CÉGEK:** Archevil Kft. • AXIS Építész Iroda Kft. • BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. • BODONYI Építész Kft. • CompArt Kft. • Csíky és Társa Beruházás-szervező Kkt. • DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZ Kft. • Farkas Miklós/Pallér 2 Kft. • Frisch Mihály • Győri István • Hayde Tibor/NRZST Kft. • KOMÁRY Építő Kft. • KÖR ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ Kft. • KŐSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. • KVADRUM Építész Kft. • MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. • Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. • OPEION Kft. • PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. • PARALEL Építésziroda Kft. • SÁROS és Társa Építésziroda Bt. • TÁJRAJZ Tájépítész Bt. • Tónus Építész és Mérnöki Tervező Kft. • Trilit Kft. • TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. • Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft. • **EGYÉNI TAGOK:** Balogh Levente • Bogos Ernő • Ekler Károly • Eszenyi Ákos/Felvidéki Építész Műhely Kft. • Esztány Győző • Farkas Miklós/Pallér 2 Kft. • Frisch Mihály • † Gerle János • Herczeg Ágnes • Kuli László • Kravár Ágnes • Litkei Tamás György/PM Design Kft. • Müller Csaba • Papp Vilmos • **TÁMOGATÓK:** Bonex Építőipari Kft. • Arker's Stúdió Kft. • Farkas Építésziroda • Felületkémia Kft. • Forma Rt. • HADAS MŰTEREM Építész és Művészeti Kft. • **ÖRÖKÖS TISZTELETBELI TAGOK:** dr. † Simcha Yom-Tov • † Kund Ferenc, Kund Ferencné • Pap Gábor

A LAPOT TERJESZTIK: Éghajlat Könyves Kávézó (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.) • Fehérlófia Könyvesbolt (1084 Bp., József utca 8.) • FUGA Budapesti Építészeti Központ, 1052 Budapest, Petőfi Sándor utca 5. • Gondolat Kiadói Kör, 1053 Bp., Károlyi Mihály utca 16. • Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrássy út 45.) • LAPKER Zrt. (1097 Bp., Táblás utca 32.) • Líra Könyv Zrt., Szakkönyváruház (1065 Bp., Nagymező utca 43.) Lyra Könyvesház Kft. (2600 Vác, Piac utca 1.) • Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Ötpacsirta utca 2.) • Püski Kiadó Kft. (1013 Bp., Krisztina körút 26.) • Ráday Könyvesház (1092 Bp., Ráday utca 27.) • SZKITIA Nagykereskedés (1062 Bp., Szondi út 60.) • Vince Kiadó, Műcsarnok könyvesbolt (1146 Bp., Dózsa György út 37.)

ORSZÁGÉPÍTŐ

KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS

ÉPÍTÉSZET–KÖRNYEZET–TÁRSADALOM
A **KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS** FOLYÓIRATA

34. évfolyam • **2013/2**

A **Kós Károly Egyesülés** negyedéves folyóirata
Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány, 1034 Bp., Kecske u. 25., bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000
Adószám: 19193580-2-41
Felelős kiadó: Dévényi Sándor és Zsigmond László

Alapító főszerkesztő: **† Makovecz Imre**

Főszerkesztő: Dévényi Sándor
Felelős szerkesztő: Dénes Eszter
A szerkesztőbizottság tagjai: Csernyus Lőrinc, Csóka Balázs, Jánosi János, Kuli László, Szűcs Endre, Terdik Bálint
Lapterv és tipográfia: Makovecz Benjamin
Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest.
Honlap: www.orszagepito.hu
www.eloepiteszet.hu

ISSN 0866-0069

A lap előfizethető átutalással, az Alapítványtól igényelt csekken vagy személyesen • Ügyintézés, régi példányok árusítása: Artbureau Kft., 1065 Bp., Nagymező utca 4. I/128., telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabkatalin@gmail.com • Egy szám ára: 800 Ft. • Előfizetési díj a 2013. évre 3000 Ft • külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk.

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

EUROPA NOSTRA-DÍJ 2013 ..... **2**
Kuli László: **Szabadság, kortárs!** **10**
Jánosi János – Zsigmond László: **Református iskola, Veresegyház** **12**
Czégány Sándor: **Református templom, Helvécia** **16**
Horváth Zoltán: **Egészségház, Ócsa** **20**
Bogos Ernő: **Ravatalozó a Csíki-havasok lábánál** **24**
Dobrosi Tamás: **Puskás Ferenc Labdarúgó Akadémia Stadion** **28**
25 éves a Makovecz Imre tervezte Erdei Művelődés Háza **34**
FŐÉPÍTÉSZEK – Csernyus Lőrinc • Csenger **36**
KERTEKRŐL – Herceg Ágnes, Rahnama Azadeh, Szabó Ágnes és Tikk Dóra írásai **44**
Herczeg Ágnes interjúja **Jochen Bockemühllel** **51**
Herczeg Ágnes: **Együttműködés Földünkért** **54**
Erhardt Gábor: **Száz éves az Óbudai Gázgyári Lakótelep** **56**
HÍREK **61**
KÖNYVAJÁNLÓ **63**

A borítón: a felcsúti stadion építés közben. fotó: Dobrosi Tamás
A hátoldalon: Makovecz Imre 25 éves Erdei Művelődési Háza; fotó: Dénes György

EUROPA NOSTRA-DÍJ 2013

FESTETICH-KASTÉLY – ALSÓBOGÁT

Építész: Dr. Szűcs Endre, Tóth Péter
Interjú: Dénes Eszter, Terdik Bálint
Fotó: Sáros László, Szűcs Endre

A Mérmű Stúdió Dr. Szűcs Endre és Tóth Péter Pro Achitectura-díjas építészek által tervezett és koordinált munkája, az alsóbogáti Festetich-kastély felújítása Europa Nostra-díjat nyert az Európai Unió legrangosabb, műemlék-felújításokra kiírt pályázatán. A felhívásra közel 200 munka érkezett, a négy kategóriában (helyreállítás, kutatás, szolgáltatások, oktatás) jelölt 30 díjazott közé 2009-óta első ízben került be magyar pályázó. A díjnyertes épületekre bronz plakett kerül, a 12 tagú zsűri a nyertes pályaművek közül évente hatot nagydíjra jelöl. A június 16-án Athénben tartott gálán Placido Domingo operaénekes, az Europa Nostra szervezet elnöke adta át a kitüntetéseket. A díjazottaknak gratulálunk!

A szocializmus alatt valamennyi műemlékünk, különösen a kastélyok, kúriák méltatlan hasznosítás áldozatai lettek. Gyermekotthonként, istállóként, vagy éppen baromfitelepként működtették őket, ha nem az enyészet martalékává lettek. Műemlékeink sorsában a rendszerváltás sem hozott igazi fordulatot, húsz éve tanúi vagyunk annak, hogyan pusztulnak tovább immár gazdátlan értékeink. Eddig több mint ötven kastélyfelújításban vettél részt, milyen tapasztalataid vannak ezen a téren?

Szűcs Endre: Valóban, kezdetben a FIMÜV Műemléki osztályának munkatársaként, majd később magánzóként is több kastélyfelújítást csináltam. A szocializmusban rengeteg munkánk volt, kaptunk fizetést, prémiumot, de terveinknek csak húsz százaléka valósult meg, a többi a fióknak készült. Egy fiatal, kezdő építész lelkesedését hamar letörte ez a szomorú felismerés. A rendszerváltáskor jelentős változásokat reméltünk ezen a téren. 1990-ben tervpályázatot írtak ki a Balaton vonzásterületének déli irányú kiterjesztésére, Kőröshegy és Gyugy mellett a bogáti két kastély hasznosításával.Káldi Gyulával és Sebestyén Józseffel összedolgozva megosztott első díjat nyertünk. Azzal biztattak, hogy aki nyer, az most valóban megkapja a munkát. Persze, nem kaptuk meg, és az épületek ugyanúgy pusztultak tovább éveken keresztül. Ebben az időben tért vissza sok külföldre vándorolt magyar, megvették pár millió forintért a kastélyokat, nagyképűen azt gondolták, hogy majd fillérekért rendbe hozzák. Csakhogy változott a világ, már akkor is százmilliós nagyságrendű volt egy felújítás, így sajnos ez sem hozta meg a várt eredményt. Való igaz, hogy a gyermekotthon, a csibenevelő vagy a méregraktár a kastélyok rangjához méltatlan funkciók, de a legroszszabb az, ha nincs gazdája egy épületnek. Jó példa erre a soponyai Zichy-kastély, ahol gyermekotthon működött egy nagyon intelligens igazgatóval. Itt egy csodálatos barokk loggiát bontottunk ki az egyébként nagyon szép és elegáns, klasszicista Pollack szárnyon. Ezeket az intézményeket tíz éve kiköltöztették, azóta ugyanolyan lepusztult állapotba kerültek, mint amikor huszonöt éve elkezdtük a helyreállításukat. Eddig több mint ötven kastéllyal foglalkoztam, de egy kezemen megszámolhatom, hányat tudnék most is jó szívvel megmutatni. A kivételek közé tartozik Soponya, vagy a gyulakeszi Esterházy-kastély – a többi a szemem láttára pusztult el. A lepsényi Nádasdy-kastélyban az iskola napközije működött, nem bántották a füstös konyha barokk boltozatát, a loggiát igénytelenül beüvegezték, de megmaradt. Abban a percben, hogy a gyerekeket kiköltöztették, elbontották a konyha kéményét, aztán ellopták a cserepet, majd a lécezést, végül a szarufákat és a födémet.

Tóth Péter: Az elmúlt rendszerben azt a réteget, aki képes volt ebben az országban értéket teremteni és értéket megőrizni, egyszerűen kiiktatták. A mecénás szerepét is betöltő arisztokrácia tagjait elüldözték vagy megölték, birtokaikat elvették. Az az érték, amit ezek a családok hosszú évszázadok alatt létrehoztak, ettől kezdve üldözendő volt, a továbbiakban nem is tekintette a rendszer értéknek, mint ahogyan az elmúlt ötven-hetven évben felnőtt generációnak is idegen mindez.

Az alsóbogáti kastélyhoz kegyes volt a sors, mert nem befektetésnek vásárolták meg, megmaradt eredeti rendeltetése.

Szűcs Endre: Ma legtöbbször befektetési céllal vásárolnak kastélyokat, ott minimum egy busznyi embert szeretne a vevő etetni és altatni. Ehhez be kell építeni a tetőteret, a szobákra pedig ablakot kell tenni. Ha ezen az áron megmenekülhet alatta a freskó és a boltozat, akkor ezt bizony el kell tűrnünk. A műemlékfelügyelőség azonban nem így gondolja, sok kastély pusztulása ennek a merev szemléletnek a rovására írható. Alsóbogáton nem kellett a tetőteret beépíteni, szépen megmaradt a barokk tetőszerkezet. Itt végre nem kellett azzal foglalkoznunk, hogyan lépjük át a kötőgerendákat a szobákba való bejáráskor. A megrendelő családja nyári rezidenciáját álmodta ide, amely később állandó lakhelyként is szolgálhat. Ez a kastély több szempontból is szerencsés. Még kimondani is fáj, de megmaradását annak köszönhette, hogy a TSZ méregraktára volt, így folyamatosan karbantartották, hiszen az áru veszélyes volt és drága. A hozzá tartozó barokk magtár csibenevelőként funkcionált, ezért nem hordták szét.

Milyen állapotban volt a kastély, amikor elindult a tervezés?

Szűcs Endre: A rendszerváltás után egy Amerikába kivándorolt magyar tulajdonába került, majd megvette valaki, aki hagyta tovább pusztulni. Tetszhalott állapotban találtunk rá, ablakok nem voltak, a falak vizesedtek és penészesek voltak.

Mennyire jellemző itthon, hogy egy kastély az eredeti tulajdonosaihoz kerül vissza?

Tóth Péter: Úgy látom, hogy Magyarországon a kárpótlás ebben az új rendszerben is inkább megszabadította az értékeitől ezt a réteget. Meglepő, de Erdélyre inkább jellemző, hogy a magyar nemesi családok örököseinek tulajdonába visszakerültek az őket jogosan megillető ingatlanok. Személyesen ismerem például Bánffy Farkast, aki közel 200 hektáros birtokot kapott vissza, és tervezi, hogy tovább bővíti, majd azok bevételéből helyreállítja a kastélyt.

Szűcs Endre: Valóban. Én is inkább erdélyi példákat tudok. A Kálnokiak Kőröspatakon, Mikes Katalin és fiai Zabolán, Apor Csaba Torján, a Barabássy család Héderfáján fogalta el ősei fészkét.

Magyarországon erre törvényileg nem volt lehetőség, vagy egyszerűen a kellő érdeklődés hiányzott a családok részéről?

Szűcs Endre: Törvényileg nem volt lehetőség, de a visszaköltözés, újjáépítés tekintetében sem volt nagy tolongás. A soponyai Zichy-kastély felújításakor az elvadult kastélyparkban gombásztam, amikor rátaláltam a kút egyik vörösmárvány darabjára. Felvettük a kapcsolatot a Zichy-család egyik, Svájcban élő leszármazottjával, aki küldött nekünk egy korabeli fényképet a kútról, ez alapján történt a helyreállítás. Mindig vártam, hogy visszajön, de nem jött, a kastély meg ott áll. Vagy kihaltak, vagy olyan rossz emlékkel távoztak, hogy nem tudnak már ide visszatérni, számomra ez rejtély. A nádasdladányi kastélyba visszajött Nádasdy gróf, a fóti és a szerencsi kastély egy részét is a Károlyiak lakják, de tucatszámra sajnos nem lehet a példákat sorolni. Talán az egy Fehérvárcsurgó a kivétel, ahol Károlyi György és Angelika Európai Kulturális Centrumot hoztak létre, és

időnként már itt is laknak. Érdekesség, hogy az angol királyi család tagja, Charles herceg Szászkézd, Szászfehéregyháza, Erked mellett egy kis székely faluban Zalánpatakán is vásárolt házakat. Egy interjúban mondta, hogy a táj varázsa, a természet érintetlen szépsége és az emberek közvetlensége miatt kezd legkedvesebb tartózkodási helye lenni.

Tóth Péter: Az AXIS Építészirodában vándorként töltött idő alatt ismertem meg a különleges adottságú, gazdag építészeti hagyományokkal rendelkező Tokaj-hegyalját. Itt, ugyan nem feltétlenül az egykori tulajdonosok, de egyre többen meglátták a szépséget és a lehetőséget ezekben a lepusztult értékekben. A jó példa jó példát szül, elindult egy öngerjesztő folyamat, amelynek során ezek az épületek egymás után, egymás mellett újulnak meg. Az, hogy az Alsóbogáti kastély most ekkora publicitást kapott, lehetőség arra, hogy követendő példaként szolgáljon a hazai tehetősebb rétegnek.

Kapzsi, a munkát siettető megrendelők, féktelen befektetők és merev műemlék-felügyelők keseríthetik meg ezek szerint az építész életét. Ennél a helyreállításnál milyen nehézségek merültek fel?

Szűcs Endre: Mondhatom, hogy nem ütköztünk nehézségekbe. Megrendelőink, Nagyházi Csaba és kedves felesége országos és Európa-hírű, régiségekkel foglalkozó galériatulajdonosok. Gondolkodásunk azonos volt, nem kellett őket rábeszélni sem a freskó helyreállítására, sem a vörösfenyő hajópadló megtartására. Ez a fajta megrendelői magatartás nagyon ritka. Még a templom-helyreállításoknál is szomorúan tapasztaltam, tisztelet a kivételnek, hogy szinte haragszanak a régészre és az építészre.

Tóth Péter: Szakmájából kifolyólag kiváló érzékkel talált rá az épületre Nagyházy Csaba, még romos állapotban is látta benne az értéket. A freskó megtalálásakor a megrendelő is minden erejével a szakszerű restauráláson fáradozott, annak ellenére, hogy ez részéről komoly anyagi áldozatot igényelt, a többlet időről nem is beszélve.

Szűcs Endre: A déli oldal egyik szobáját mennyezetfreskó díszítette. Nem voltunk annyira oda érte, afféle mázolmánynak tartottuk. A restaurátorok elkezdték a munkát, és kiderült, hogy a legalsó réteg igényesebb munkát rejt. A legnagyobb szenzáció az volt, amikor maga a megrendelő bukkant rá az egyik helyiségben a jellegzetes Dorfmeister-szignóra.

A belsőépítészet a Ti munkátok, de a kastély berendezését is feltűnő gondossággal válogatták össze. Ezt is figyelembe vették az értékelésnél?

Szűcs Endre: Az elbírálásnál az építészeten túl ezt a szempontot is értékelték. A bútorok nagy részét a megrendelők hozták, az általuk vezetett galéria már önmagában is garancia volt az igényes belső biztosítására.

Tóth Péter: Tudatosan törekedtünk az alapos dokumentálásra. A pályázathoz csatolni kellett az eredeti és a helyreállított állapot fotódokumentációját. A mi anyagunk megnyerte a zsűri tetszését, hisz elmondhatatlan különbség volt a két állapot között. Prezentációnkat utóbb nagyon megdicsérték.

Ezt a díjat az építészek, vagy a ház kapja?

Szűcs Endre: Azt gondolom, mindketten. Az építész nem tud díjat kapni, ha nincs ház, annak nincs egy értékmentő tulajdonosa, aki anyagi áldozatokra is képes. Az építtető sem tud szakszerűen dolgozni tapasztalt, jól képzett építész nélkül. Sajnos a mi szakmánk olyan, hogy mindenki ért hozzá. Illetve azt gondolja. Erre szoktam mondani, hogy én is tudom nagyjából, hogy hol a szívem meg a májam, de eszembe nem jut megoperálni magamat. A jó ház a tervező, a megrendelő és a kivitelező harmonikus együttműködésének eredménye, de talán nem elfogultság, ha azt mondjuk, hogy a vezéregyéniség és a főkoordinátor az építész.

Tóth Péter: Maga a kulturális örökséget kezelő Europa Nostra Alapítvány ötven éve létezik, harmincöt éve folyik pályáztatás. A fő sodor maga a műemlék-felújítás, ezen kívül a kutatás, oktatás, illetve az ezekhez kapcsolódó szolgáltatások terén írnak ki pályázatot. Egyértelműen a legrangosabb kategória az építészet, ott van a legtöbb díjazott és ott van a legtöbb pályázó. Amellett, hogy bemutattuk, hogyan állítottuk helyre a kastélyt, az értékelésnél azt is figyelembe vették, hogy itt a tulajdonos rendezvényeket tart a falubelieknek, és mindenki számára látogathatóvá kívánja tenni az épületet. Ez utóbbi azóta meg is valósult.

Szűcs Endre: Magyarország harmincöt éve pályázik. Legjobb tudomásom szerint ezalatt huszonegy alkalommal díjaztak bennünket. Alkalmanként összesen hat fődíjat osztanak ki a négy kategóriában (műemlék-helyreállítás, kutatás, oktatásszervezés), ami nemcsak oklevéllel és emlékéremmel jár, hanem pénzjutalommal is. Magyar pályázó, és én ide számítom a határon túliakat is, három alkalommal részesült fődíjban: 2004-ben Benczédi Sándor építész vezetésével a segesvári Hegyitemplomot helyreállító csapat, 2009-ben Eperjesi László irányításával a gyöngyösi Mátra Múzeumot tervező gárda, 2012-ben pedig az erdélyi Kovács Piroska a máréfalvi székelykapuk megmentéséért végzett munkájáért.

Hogyan folyt a közös tervezés, a munkát hogyan osztottátok meg Mester és tanítványa között?

Szűcs Endre: Amikor Tihanyban, Badacsonyban, Szigligeten lévő lakóházak, présházak felújításával, illetve az ide épített új házak tervezésével kezdtem el foglalkozni, a szakma értetlenül állt ezelőtt az általa anakronisztikusnak titulált magatartás előtt. Főként műemlékes kollégáim róják fel, hogyan merészelek védett környezetben egy ronda házból szebbet csinálni, olyat, amilyen éppen lehetett volna, ha annak a parasztnak több pénze lett volna, hiszen ez egész egyszerűen becsapás. Szerintem viszont nevezzük nemes csalásnak, melyet apró gesztusokkal jelezni kell. Az általunk tervezett épületeink datálhatósága avatott szemeknek egyértelmű. A Velencei Charta tisztességes, követhető iránytűként indult, de korlátoltan merev alkalmazása csak a magyarokra jellemző. Valljuk be: már régen döglött az a szent tehén, melynek említ a ma regnáló felügyelők nem képesek elengedni. Mindig is rekonstrukciópárti voltam. Egy ilyen kis országnak, amelyet annyi baj ért, véleményem szerint okoskodás helyett joga van visszaépíteni azt, ami elpusztult. A pillanatnyi, könnyen múló világdivatnak adózni és önmegvalósítani azokon a helyeken, ahol volt ez másként az alsóbogáti kastélynál sem. Ez volt itt a harmadik munkám, zöldfülűként rögtön egy kastély tervezésében vehettem részt. Szerkesztési és tervezési feladataim is voltak, még a legapróbb részletnél sem nevesítettük, pontosan kinek a terve. Mindkettőnk neve szerepelt rajta. Teljesen önállóan tervezhettem, de mégis volt egy védőszárny, volt mire támaszkodni akár munkaszerzés szempontjából, akár szakmai kérdésekben. Ez nagy biztonságot adott. A pályázatokkal viszont én foglalkoztam többet, én forszíroztam a részvételt, így jól ki tudtuk egészíteni egymást.

Szűcs Endre: A Kós Károly Egyesülésben egyszer elmeséltem, hogyan dolgozunk mi itt az irodában. Bizony sokan meglepődtek, bár nem mondanám, hogy ebben egyedülállóak lennénk. Legutóbb hárman készítettünk vázlatot egy szigligeti ház tervezésére. Az egyik vándorom tervét fogadták el, de később mindenkitől vettünk át elemeket. Fontos, hogy aki itt dolgozik, jól érezze magát, mindez nagyobb motiváló erő, mint folyton a főnök firkálmányait felrajzolni. Ha bizonytalanok vagyunk, akkor házi zsűrit csinálunk, hiszen az sem jó, ha a megrendelő elé csak a demokrácia kedvéért olyan verzió is kerül, amit rossznak tartunk.

Min dolgoztok mostanában, milyen jellegű munkáitok vannak?

Szűcs Endre: Korábban főként műemlékekkel foglalkoztam, a rendszerváltásig csak rokonoknak terveztem házat. 1989 után már számoltam a műemlékes feladatok csökkenésével, és a felügyelőség tervezőirodájában is túlsúlyba kerültek a fiókban maradt tervek. Mára jobbára a családi házak tervezése a fő profilunk. Főleg a Balaton-felvidékről, az Őrségből és az alföldi tanyavilágból keresnek meg minket. Olyan vidékekről, ahol a hagyományok tiszteletét értékelik a megrendelők. Műemlékes munkáink is akadnak, ezek főleg személyes ismeretség útján jutnak el hozzánk. Kisebb feladatokat is elvállalunk, most például egy műemlék Hild-házban lakásátalakítást tervezünk.

A védett környezetben tervezett új házakkal kapcsolatban milyen problémák adódtak a szakmán belül?

fantasztikus építészeti hagyományaink vannak, bűn.

A műemlékes zsűrik működésében érezhető azért valamilyen változás?

Tóth Péter: Az az érdekes, hogy a velem egykorúak is a korábbi generáció szófordulataival élnek. Szerintem itt elsősorban az a kérdés, hogy mi tekinthető ma értéknek. Sokan nem akarnak, vagy nem tudnak tudomást venni ezekről. Sokkal egyszerűbb azt mondani, hogy markánsan térjünk el valamitől, és gondolkozzunk kortárs irányzatokban, noha ez is utánzás, csak nem abból indul ki, ami mellé épít.

Szűcs Endre: A rekonstrukcióra Európaszerte számtalan intelligens példát látunk: gondoljunk csak a szőnyegbombázás után visszaépített Lübeck belvárosára, vagy Varsóra. Litvániában nemrég tapasztaltam egy lovagvárnál, hogy egy finom didaktikai csíkot ugyan megjelenítettek, de egy világosabb téglából teljes egészében visszaépítették az elpusztult épületet. Az itt látottakkal ma kivágnának egy zsűriből.

Mi kell ahhoz,
hogy ez a szemlélet megváltozzon?

Szűcs Endre: Ki kell mondanunk: a zsűri összetételén kellene változtatni, hiszen jelenleg csak egy szellemiség képviseltetik, a világ viszont nem egy rugóra jár. Tizennégy évig vettem részt a soproni főépítészi zsűriben, többek között Dobó Jánossal, Golda Jánossal és Roth Jánossal. A szakma különböző területeiről érkezve, különböző elméletek képviselőiként is közös nevezőre jutottunk. A manapság a saját bőrömön tapasztalt, ellenszavazat nélküli megbuktatás nálunk ismeretlen volt. Eszembe nem jutott egy lapostetős, *neobauhaus* házat elmarasztalni, ha az nem bántja a környezetét, és a maga nemében profi alkotás. Különbözőek vagyunk, nincsenek kőbe vésett szabályok. Mindenki maga viseli a felelősséget az utókor előtt.

Tóth Péter: Elsősorban az oktatásban van szükség változásra. Az egyetemi oktatásra a doktori iskola hallgatójaként elég jó a rálátásom, tapasztalatom szerint ott jó irányba

mozdulnak a dolgok. A Középülettervezési Tanszéken a feladatok egyre kisebbek és léptékhelyesebbek – életközelibbek. Grazban a *mezőgazdasági épületek tervezése* tárgy oktatása úgy zajlott, hogy két borosgazda egy bővítési megbízással felkereste a tanszéket. Megvendégelték az egész tankört, megismerhettük a borászat működését. Tanári korrigálással megszülettek az egyes hallgatói tervek, melyekből kiválasztották végül azokat, amik megvalósultak. Ez dupla hasznot hajtott. A hallgatónak konkrét feladatra kellett megvalósítható, reális választ adnia, a megrendelő pedig egy pályakezdőtől kapott nyomott áron olyan minőségi tervet, amit valószínűleg nem tudott volna megfizetni egy befutott építészirodának. A zsűrikben tapasztalt frusztráció nyilván a hazai helyzetből adódik. Az építészeknek nincs munkájuk, az oktatásban pedig nem fektetnek hangsúlyt a csapatmunkára. Hallgatóként azt tapasztaltam, hogy az emberek klikkekbe rendeződtek az egyetemen, a kialakult szűk csoportok között pedig nem volt átjárás az öt év alatt. Ez a szemlélet átül a szakmára is. Elfogadhatatlan az a hangnem és stílus, a kollégák iránti tisztelet teljes hiánya, ami a zsűrik működését gyakran jellemzi. Legutóbb egy velem egykorú bíráló mondott olyan sértéseket tervezőtársamra, Szűcs Endrére, amiket kétszáz évvel ezelőtt biztosan párbaj követett volna. Magam is gyakran ültem a pad másik oldalán, de mindig elfogadtam, ha valaki adott keretek között minőséget hozott létre, mindezt annak tudatában, hogy több jó megoldás létezik egy adott problémára. Több házunkat is bemutatták az *Építészfórum* internetes oldalon. Bár rendkívül kulturált, igényes felületről van szó és nagyon jó, hogy létezik, engem elkeserít az az emberséget, tiszteletet és etikát nélkülöző hozzászólásözön, ami itt megjelenik egy publikációt követően. Híven tükrözi a jelenlegi közállapotokat. Doktori kutatási témám a szőlőhegyek építészete. Célom, hogy a hazai építészet egészét felölelve mutassam be az azonos minőséget képviselő alkotásokat, melyek nem egymással szemben állnak. Remélem, ezzel elősegíthetem a változást. Szerintem ez a megosztottság a fő akadálya annak, hogy az építészszakma nem tud megfelelően kommunikálni, és nem képes magát egységesen képviselni az építészeten kívüli világgal.

Szűcs Endre: A vörösiszap-áradat kapcsán a leendő vándorok a felvételin azt a feladatot kapták, hogy Devecserre egy zarándokhelyet tervezzenek kis kápolnával. Ebben az évben is komoly túljelentkezés volt, sok tehetséges hallgató jött. Az egyik felvételiző lapostetős kápolnát hozott. Óvatosan tapogatóztam, mit gondol a funkcióhoz kapcsolódó toronyról, magastetőről… Őszinte válasza megdöbbentett: ezeket nem hogy nem tanították, de egyenesen tiltották az egyetemen, ezért nem érzi magát eléggé felkészültnek, hogy ilyet tervezzen. Ha Lechner Ödön, Kós Károly, Makovecz Imre házában így oktatnak, akkor ott valami nagyon nincs rendben.

Vezető tervezők: Szűcs Endre, Tóth Péter • építész munkatársak: Magó Vámossy Zsuzsa • belsőépítészet: Szűcs Endre, Gereben Gábor • épületvillamosság: Gulyás János • épületgépészet: Skrobák László • megbízó: Nagyházi Csaba • falkutatás: Gere László • freskórestaurátor: Szentkirályi Miklós, Boromissza Péter, Nemessányi Klára, Gyöpös Miklós, Szűcs Gergely, Heitler András, Springer Ferenc • műemlékfelügyelő: Levárdy Henriette

Fényképek • 3., 5., 8. és 9. oldal: Sáros László; 6–7. oldal: Szűcs Endre

JEGYZET

Europa Nostra-díjjal elismert magyarországi műemlék-felújítások:
1982: Szenna, Falumúzeum
1988: Apostag, zsinagóga
1989: Székesfehérvár, Rác utca
1990: Pápa, Esterházy-kastélykápolna
1992: Magyarpolány, falumegújítás
1993: Siklós, dzsámi
1994: Szántódpuszta, major
1995: Ócsa, református templom
1997: Budapest, Vidámpark, körhinta; Budapest, Új Színház; Szamosújlak, református templom
1998: Sonkád, református templom
2000: Bp., Fővárosi Állat- és Növénykert, Elefántház
2001: Fertőd, Esterházy-kastély kápolnája
2002: Budapest, a Szabó Ervin Könyvtár központi épülete; a Millenáris-park és a Kodály körönd helyreállításának terve
2003: Budapest, Barabás-villa; Szeged, Klauzál tér – Kárász utca rekonstrukció
2003: Szeged, Kárász utca – Klauzál tér városépítészeti együttesének felújítása
2004: Gyügye, református templom
2005: Mád, zsinagóga
2006: Budapest, Uránia Nemzeti Filmszínház
2007: Budapest, New York-palota; Ferihegy I. terminál
2008: Doba, Erdődy-kastély parkjának felújítási terve
2009: Gyöngyös, Orczy-kastély helyreállítása FŐDÍJ

SZABADSÁG, KORTÁRS!

Kuli László

Manapság igazi érdem kortárs művésznek, kortárs építésznek lenni. A KOR-TÁRS jelző rangot, megbecsülést, kitüntető megkülönböztetést jelent, mely „kiemeli" az alkotót a dohos szagú konzervatívok, anakronisztikus múltba-révedők és önjelölt értékmentők, egyszóval a szerencsétlen „amatőrök" közül. Kortárs kiállítások, kortárs galériák, szaklapok hozsannázva ugrálnak körül minden „új, mai, friss és előremutató" művészeti-építészeti törekvést, megerősítve az érzést, hogy csak ez az út vezet a művészeti elit illusztris társaságába. Az eredetileg időintervallumot, időszaki egyezést, együttállást jelentő kifejezés így mára minőségjelölő tartalommal töltődött fel.

A kor, a korszakok, az idő és az időbeliség téves felértékelése korunk egyik jellemző princípiumzavara. A Történelem nagybetűs hangsúlyozása, az időszerűség, a „maiság" görcsös akarása a belső építkezés folyamatát az emberen kívülre igyekszik helyezni, ahol nem alakítója, legfeljebb elszenvedője lehet az eseményeknek, a magárahagyottság növekvő érzésével. Az ember szereti érezni, hogy állnak mellette mások is, akik hozzá hasonlóak, akikkel hasonlóan gondolkodik, hasonlóak a céljaik, hasonló az értékrendjük, együvé tartoznak. A Metafizikai Tradicionalitás szempontjából normális, vagy normálisabb korban és társadalmi rendben ezt az érzést az organikusan szervezett társadalom minden rétegét átható, felfelé orientálódó és húzó transzcendencia biztosította. (Az Uralkodó ennek megtestesülése volt, tehát *az állam én vagyok!* felkiáltás adekvát és teljesen helyénvaló egy ilyen rendszerben.) Ez az érzés hatotta át a boldog békeidőben a Monarchia polgárait, amikor együtt ürítette poharát a Császár Őfelsége egészségére a cseh szabadságos katona, az osztrák órásmester, a magyar hentes, a zsidó borkereskedő és a tót suszter. Nem a korszellem boldogította őket.

A világfelforgatás háttererői ezt a tiszta, értékőrző és sunyi érdekektől mentes egységet bontogatják sikerrel évszázadok óta. A guillotine-nal „egyenlővé szabott szabad testvériség" vagdalkozó csőcselékét a POLGÁR-TÁRS hívószó terelte tömegegységbe. Az organikus és hierarchikus egységbe tagozódás és a gondolkodásból fakadó együttállás egészséges örömélményét az alantas tömegélménnyel pótolták. A tömegesedésről így ír Hamvas Béla: *„A tömegesedés jelei, a primitívség jelei: az egész emberiség leszállt a tudattalan homályba, és elsüllyedt abban a sötétségben, amelyben a primitívek élnek… Egyébként primitívvé és vaddá csak tömegember válhat… Tömegbe kerülve a legértelmesebb ember is egyik pillanatról a másikra megbutul. Az agy kikapcsolódik, az értelem tevékenysége megszűnik, a tudat elmerül, s helyébe a homályos, zavaros, labilis bénultság lép, ami éppen a tömeget jellemzi. A világos és józan értelem kialszik, és az ember fölött az uralmat ellenőrizhetetlen ösztönzések veszik át."* Tehát szemben azzal a jóleső és tudatilag kontrollált együvétartozás-érzéssel, amit egy organikus társadalom tagja érez, kialakult a tudatvesztésbe zuhanó, irányított tömegember érzete, amit koronként más-más hívószavakkal erősítettek meg, lecserélve az előző rezsim kiüresedő fogalmait.

A hit, a szellemi hierarchia, a tekintélyelvűség elvetésével a transzcendens felé orientálódó organikus társadalom gerincét húzták ki, ami tartását vesztve, mint homokvár omlott össze, pusztult le fokozatosan az egyenlősítés hamis himnuszának zenei kísérete mellett. A társas érzés hívószavai is egyre alacsonyabb szintről hívták egységbe a káoszba süllyedő tömegembert. Megismertük és évtizedekig kötelezővé is tettük az egyenlősdi legszélsőségesebb felforgatóinak ELV-TÁRS megszólítását, amely a „világproletariátus" közhelygyűjtemény-szerű elveivel történő egységbe olvasztását szolgálta. A KAR-TÁRS és SZAK-TÁRS már egyenesen nevetséges kifejezés volt, előbeszédben való alkalmazása mindig kabaréélmény-számba ment és legtöbbször ott is használták. Az ÉLET-TÁRS kifejezés pedig a bűnügyi hírek nyelvezetét gazdagító elem lett, magára valamit is adó, komoly ember a szájára nem veszi.

Ezen kifejezések közös tulajdonsága, hogy primitív, könnyen felfogható hívó-, és gyűjtőszavak mentén felülről zárt csoportokat hoznak létre, belőlük csak lefelé lehet kizuhanni. (A *kitörés* szót jelen esetben nem alkalmazhatjuk, mert az egy erőfeszítésből származó, felfelé irányuló mozgást ír le.) Az egységérzetet felkeltő hívószavak ezért egyre alacsonyabb szinten próbálják meghatározni a legkisebb közös osztót, ami valami módon összeköti az atomizált embereket. Ennek a folyamatnak a legalsó állomása a KOR-TÁRS kifejezés, mely nem kíván semmiféle kvalifikációt vagy szellemi-lelki erőfeszítést, egyszerűen a létforgatagba azonos korban beleszületett egyedeket hozza egy platformra. Mintha az valamiféle rang vagy kuriózum lenne egy személlyel kapcsolatosan, hogy egyazon korban élt valaki mással. Az időfogalom betegesen elferdített modern felfogása emeli csak rangra ezt a kifejezést és teszi értékjelző szókapcsolattá, jelezve, hogy aki a közös fejlődésépítés munkafrontján nem teljesít a tervnek megfelelően, az szabotőr. A lineáris és töretlen fejlődés (evolúció) babonájával átitatott világszemlélet terméke ez, ahol mindenki be akarja írni nevét a nagy építmény falába, és közben elhiszi (anélkül, hogy látná az egészet), hogy valami értékeket épít hangyaszorgalommal. E folyamatok mentén a mai „modern" társadalom minden szegmensében megfigyelhető a az, hogy a modern után a posztmodern, az organikus után a posztorganikus építészet majd „jobban kifejezi változó korunkat".

A folyamat gerjesztésében egy társ-kifejezés is generáló erővel hat, jelesen: a KORSZERŰSÉG. Ez a „csinált", rejtett módon dolgozó fogalom összeköti a kort az értékkel, a mennyiséget a minőséggel azt sugallva, hogy minden, ami ma kortárs alkotásként tárgyiasul, az érték, kuriózum, fejlődésünk záloga, vagyis: *korszerű*. A korszerűségről Somogyi Győző így ír: *„…a Hagyomány fényében a korszerű szó jelentése annyi, mint ideiglenes, gyorsan avuló, alkalmazkodás az éppen uralkodó hatalom elvárásaihoz… Egyáltalán nem szabad korszerűnek lenni, hanem vissza kell térni a hagyományok útjára… Nemcsak hogy jogos eltérni a korszerűség elvárásaitól – de ez az egyetlen mód arra, hogy maradandó érték szülessen."* Somogyi útmutatása fényében világossá válik, hogy a lázadás (valójában felforgatás) eszméjében fogant „modernség" már régen dogmatikussá vált és a tagadás tagadására van most szükség, visszatérve a Hagyomány őseredeti frissességéhez. Ez a szellemi akció nem a népies–urbánus, haladó–retrográd, absztrakt–figurális ellentétpárok és kiagyalt irányzatok közötti hangsúlyeltolódásról szól, hanem ennek teljes egészében való elvetéséről, egy elegáns oldalralépésről, hogy ez az egész konglomerátum nélkülünk guruljon tovább a lejtőn, mert a Korhoz való deklarált tartozás és büszkén vállalt kötelék, vagy a létrontás előrehaladottságának részleges felismeréséből fakadó „a rendszert belülről reformáló" próbálkozások a menthetetlen kategóriába tartozó alkotói-, és létperspektívák. A KORTÁRS MODERN művészet és építészet gyűjtőfogalma tehát az Örök Hagyomány szikláján álló, az önálló gondolkodást preferáló, szuverén Alkotó számára szitokszóként hat, azzal semmiféle kapcsolódási pontot fel nem vállalhat, mert Baranyi Tibor Imrét idézve: *„akinek megfelel az, ami ma itt van, az spirituális szempontból reménytelen".*

A folyamat gerjesztésében egy társ-kifejezés is generáló erővel hat, jelesen: a KORSZERŰSÉG. Ez a „csinált", rejtett módon dolgozó fogalom összeköti a kort az értékkel, a mennyiséget a minőséggel azt sugallva, hogy minden, ami ma kortárs alkotásként tárgyiasul, az érték, kuriózum, fejlődésünk záloga, vagyis: *korszerű*. A korszerűségről Somogyi Győző így ír: *„…a Hagyomány fényében a korszerű szó jelentése annyi, mint ideiglenes, gyorsan avuló, alkalmazkodás az éppen uralkodó hatalom elvárásaihoz… Egyáltalán nem szabad korszerűnek lenni, hanem vissza kell térni a hagyományok útjára… Nemcsak hogy jogos eltérni a korszerűség elvárásaitól – de ez az egyetlen mód arra, hogy maradandó érték szülessen."* Somogyi útmutatása fényében világossá válik, hogy a lázadás (valójában felforgatás) eszméjében fogant „modernség" már régen dogmatikussá vált és a tagadás tagadására van most szükség, visszatérve a Hagyomány őseredeti frissességéhez. Ez a szellemi akció nem a népies–urbánus, haladó–retrográd, absztrakt–figurális ellentétpárok és kiagyalt irányzatok közötti hangsúlyeltolódásról szól, hanem ennek teljes egészében való elvetéséről, egy elegáns oldalralépésről, hogy ez az egész konglomerátum nélkülünk guruljon tovább a lejtőn, mert a Korhoz való deklarált tartozás és büszkén vállalt kötelék, vagy a létrontás előrehaladottságának részleges felismeréséből fakadó „a rendszert belülről reformáló" próbálkozások a menthetetlen kategóriába tartozó alkotói-, és létperspektívák. A KORTÁRS MODERN művészet és építészet gyűjtőfogalma tehát az Örök Hagyomány szikláján álló, az önálló gondolkodást preferáló, szuverén Alkotó számára szitokszóként hat, azzal semmiféle kapcsolódási pontot fel nem vállalhat, mert Baranyi Tibor Imrét idézve: *„akinek megfelel az, ami ma itt van, az spirituális szempontból reménytelen".*

A kortárs érvényesülés egyszerű receptje: gondolkodást imitálva, zsigerből, elég hangosan és artikuláltan kell ismételgetni a kor közhelyeit, primitív általánosítgatásait és az előremenetel biztosított. A közíró elégszer hivatkozzon az emberi jogokra és a demokráciára, a képzőművész gyakorta nyúljon meghökkentő vagy deszakralizáló és obszcén témákhoz, az építész minden alkotása absztrakt mértani formákból, környezetre és történetiségre érzéketlen hasábokból álljon, és az alkotó rögtön a KORTÁRS „szellemi" elitben találja magát. A „kevés eszközű", „letisztult" és „őszinte" alkotások nem is kívánják meg az adott művészet teljes mélységű ismeretét és az ehhez szükséges képességeket, így akár különösebb előtanulmány nélkül is részt lehet venni e játékban. Tehát lehet úgy absztrakt hasábokból álló házat tervezni, hogy az alkotó képtelen egy hagyományos fedélszéket felszerkeszteni, lehet úgy fehér vásznat festeni, hogy a „művész" a legegyszerűbb figurális ábrázoláson is elbukna. E forgatagban pre- és posztirányzatok, kiagyalt *izmusok* követik és ellentételezik egymást gyors ütemben, és hiába érzi ma valaki ennek tarthatatlanságát, nem tud kilépni a mókuskerékből, ha a helyzetmegoldásra kiagyalt legmerészebb gondolata

E. Gruber Henriette: *Cím nélkül VII.*, (olaj, vászon)

REFORMÁTUS ISKOLA • VERESEGYHÁZ

Jánosi János – Zsigmond László

Szöveg: Jánosi János
Fotó: Bujnovszky Tamás

Két torony. A református általános iskola első ütemének két tornya. Hófehér vakolat, kék égen úszó bárányfelhők. Zászlók lobognak a tornyok tetején. Alattuk fekete és vörös, játékos kerámia, köztük az üvegezett bejárat. Háttérben a református templom fehér, elegáns, kicsit barokkos tornya, buzogánnyal. Beszélgetnek, sorban állnak, kitűnnek. Talán nevelnek. Talán úgy, mint az iskolában. Talán mindig ilyen iskolát szerettem volna gyermekként. Ahol tudom, hol a bejárat, mi az irány. Kicsit dombon van, kicsit fel kell rá nézni, fel kell menni, emelkedni. Jobbra-balra lecsengő, elnyújtózó épületszárnyak, apró vörös téglák, vízszintesen nyújtózó fa rátétek és lamellák, nyugodt függőleges pillérek, kerámia „pöttyök". Beszélgetősek. Madarak, virágok, vörös színek. Belépve nyolcszög alaprajzú aula, mérete az első ütemhez igazodik. Majd a végleges épületnél lesz központi, sarokról feltáruló. A folyosókon járva falburkolat – a tűzoltó miatt csempe, a melegség miatt fa – az épület négy szintjén négy különböző szín. A beépített szekrények fehérségén végigfutó vörös frízek. Népművészeti minták, mint a templom díszített terítőin. Hangulatok, melyekhez hozzá tartoznak a csengőre feltáruló ajtók, a gyerekek zsivaja, a fegyelemmel társuló vidámság, a tantermek fényben úszó meleg színei.

Állunk a zsúfolásig megtelt templomban. Szólnak a zsoltárok, fehéringes apró gyermekek énekei, versei. Templomból kiáramló emberek állnak a téren, fent az iskola. Izgatott gyermekek várják a tornyok közötti üvegezett ajtók nyílását. Én is izgulok.

Ezek a hangulatok és történetek a régmúltban kezdődtek. A református templom fehér tornya már hosszú évtizedek óta büszkén áll a Kálvin téren. Mögötte elsőként az óvoda, később a kisiskola épülete is hirdette a helyi református közösség abbéli hitét, hogy a jövő itt van közöttünk, gyermekek formájában. Fogyó magyarságunk ténye *hál' istennek* itt nem igazolódik. Veresegyház folyamatosan kinövi helyeit. Kis „vargabetűvel" a Református Közösség úgy döntött, legyen az egyháznak is hosszú távú, az egyre bővülő igényeknek megfelelő építészeti jövőképe. Veresegyház főépítésze, Zsigmond László segítségével állt össze a program: egy alaprajzi és tömegvázlatokkal kiegészített beépítési és fejlesztési terv. Ez után került sor a két ütemre bontott beruházás konkrét megtervezésére. A beépítési vázlatok alaprajzi kialakítása adott volt. A meglévő templomhoz igazodó beépítési vonal mentén készültek el a teljes épületegyüttes engedélyezési tervei. A jelenleg is látható első ütem építése befejeződött, a második ütem kiviteli terveinek egy része is rendelkezésre áll.

Pár év alatt szűkös lett az épület, folytatódnia kell az építésnek. Térben is, és reményeink szerint a gyermekekben is. A két torony tengelyében, hátrafelé bővül az iskola. Épül a jövő.

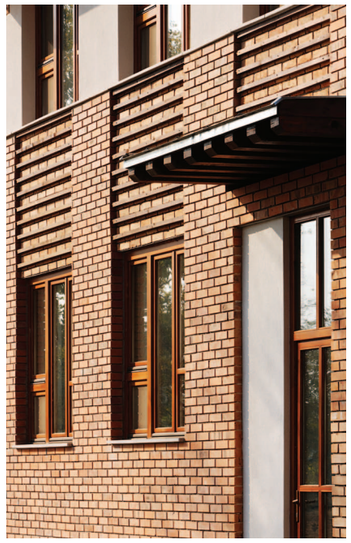

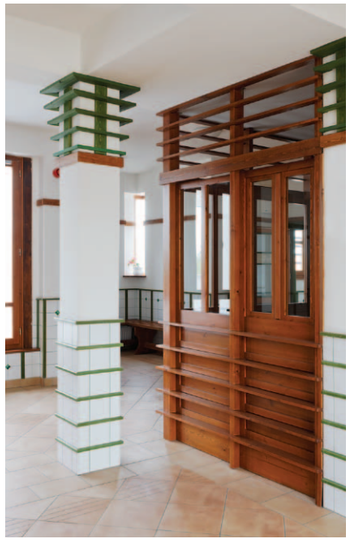

Beépítés és koncepció: Zsigmond László • építészet: Jánosi János
építész munkatársak: Czégány Sándor, Fábián Rigó Tamás, Szegedi Antal
belsőépítészet: Jánosi János, Zsigmond Ágnes • kerámiadíszek: Kun Éva
statika: Mantuano Tamás • gépészet: Komarovszky Henrik, Pacher László
épületvillamosság: Kovács Lászlóné Homonnay Zsuzsanna
kertterv: Vincze Attila • tervezés: 2009 • I. ütem kivitelezés: 2010-2011
Kivitelező: Juko és Veresmester Kft.

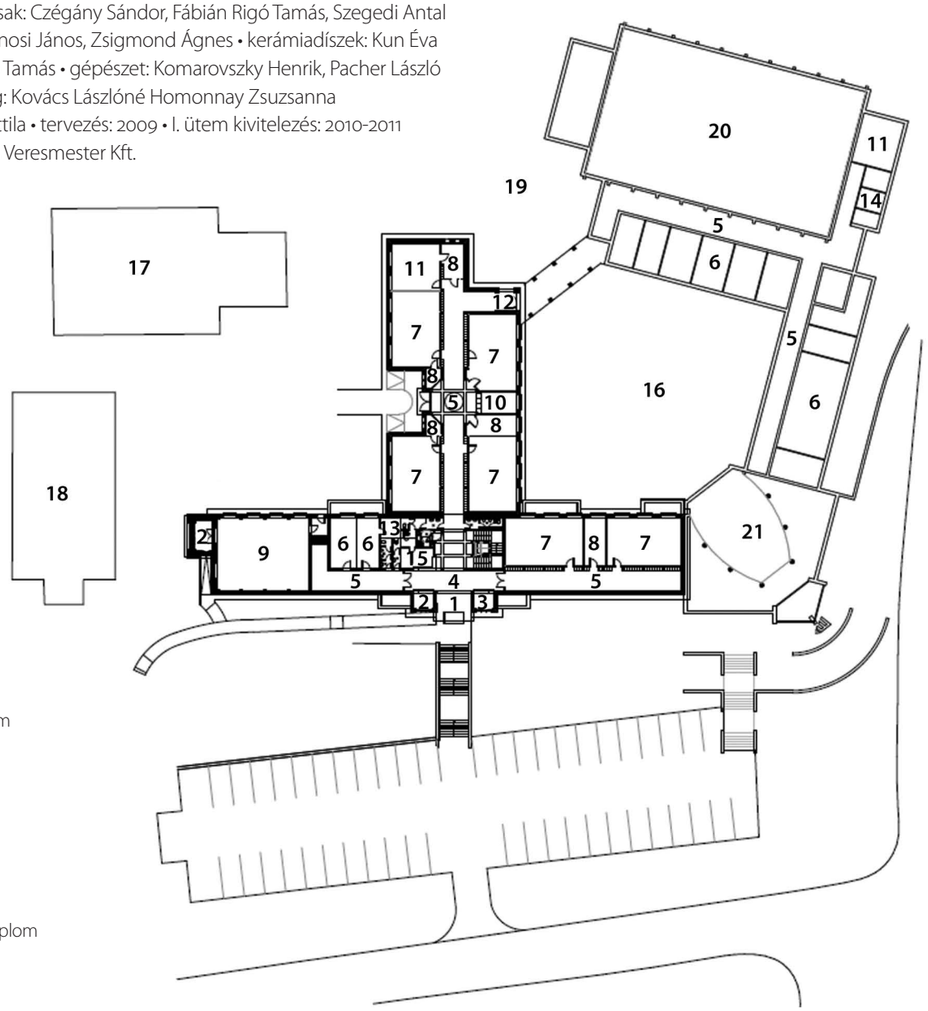

1 – szélfogó
2 – ruhatár
3 – porta
4 – zsibongó
5 – közlekedő
6 – iroda
7 – tanterem
8 – szertár
9 – gyülekezeti terem
10 – ruhatár
11 – csoportszoba
12 – tornác
13 – raktár
14 – mosdó
15 – ruhatár
16 – udvar
17 – kisiskola
18 – református templom
19 – sportudvar
20 – tornaterem
21 – aula

REFORMÁTUS TEMPLOM • HELVÉCIA

Czégány Sándor

Szöveg és fotó: Czégány Sándor

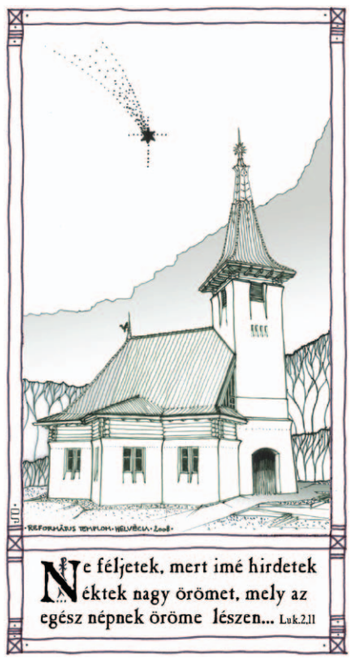

Hiányzik az építkezés, a történet. Benne lenni, csinálni, elkeseredni, elveszettnek lenni, töprengeni, megbeszélni, végigvenni a lehetőségeinket, vitatkozni, mérlegelni. Megtalálni azt, ami ott volt végig az orrunk előtt, csak nem látszott, mert eltakarta egy vonal, ami korábban még hiányzott. Ki érti ezt? Találkozni emberekkel, akik ugyanazt szeretnék. Igaz, néha másképp, de néha nekik van igazuk. Néha? Sokszor. A rajz csak képzelet. Tűnhetne tökéletesnek. Nem az. Ami megépül, az lesz az igazság. A teljesség azon része, ami az adott helyzetben elérhető. A hibákkal együtt. Azokra is szükség van. Valamennyien vétünk hibát, én is, aki rajzoltam, aki meghúzta a vonalat, ami miatt ide jutottunk. A megoldást kerestük, együtt.

Az első vázlatok óta öt év telt el. Folyamatos tervezés. Mindig lehetett min töprengeni. Eleinte az anyagkimutatásokon (tégla, rézlemez, faanyag, vakolatok, burkolatok), azután a részletrajzokon. Először a szerkezeten: a boronafal kapcsolatain, a tornyon, majd a belső kialakításon, a korlátokon, mellvédeken. Később a belsőépítészeten: padok, úrasztala, szószék, püspöki pad, orgona, burkolatkiosztás, lámpák, vasalatok, kilincs, kerítés, kapu stb. A templom építési bizottsága minden részletről igyekezett kifaggatni. Ezért kellett a toronyóraszámlaptól, zászlótartón, padokon át a lámpákig és az orgonáig vázlatokat, majd később részletes rajzokat készítenem. Kiss Imre útépítő mérnök személyében az építési bizottságban olyan műszaki emberrel dolgozhattam együtt, aki az építkezés megszervezésében hihetetlenül pontosan és sokat dolgozott ellenszolgáltatás nélkül. Megszervezte az összes mesterrel az adott munkanem indító megbeszélését. Kikövetelte minden kritikus helyzetnél a tervezői művezetést. A döntéseket logikusan és kérlelhetetlenül végigvitte. Sokszor az eleinte csak vázlatosan megjelenő javaslataimat is felkarolta az építési bizottság (Faragóné Bencsik Dóra lelkipásztor, Faragó Sándor gondnok, Berente Istvánné, Kiss Imre, ifj. Cseh Miklós és Faragó Attila) – „Rajzold meg, azután majd meglátjuk, ha lehet, megcsináljuk."

Hogyan kerültem én a történetbe? Sáros Lászlónál – még vándor koromban – minden Karácsonykor képeslapot készítettünk az elmúlt év terveiről, épületeiről. Ezt a szokást én is átvettem. Tassra, a szülőfalumba terveztem ravatalozót egyetemi diplomamunkaként 1995-ben, egy másikat 2006-ban. Egyik terv sem valósult meg, de az utóbbihoz képeslap-téglajegyet rajzoltam, ami azután elkerült az egyik tassi presbiter lányához, aki Helvécián él. Ez a képeslap, – ahogy utólag elárulták – „jó református ízű" volt, ezért azután meghívtak engem is Farkas Gábor DLA és Marton Tibor építészek mellett, hogy előzetes vázlatokat kérjenek egy új, Helvécián építendő református templomhoz. A presbitérium 2008 márciusában titkos szavazással az én vázlatom mellett döntött. A pályázat kiírásánál alapkövetelményként fogalmazódott meg, hogy a 150-180 fő befogadására alkalmas templom karakteres református jelleggel bírjon, térszervezése centrális legyen. A tervezett templom a reformátusok Kálvin-csillagát formázza. A templomtér kétszer forgatott négyzetéből kialakuló csillagra V-alakban kórus és orgona elhelyezésére is alkalmas karzatot építettünk. A földszinti templomtérben a két oldalra és az Úrasztalhoz beforduló padok centrális igehirdetést tesznek lehetővé. A gyülekezeti térbe

oldalról és felülről is érkezik fény, keleti irányból. Az Úrasztala előtt nemcsak az Úrvacsorát vevő ember állhat, alkalmanként a koncertező művészek is elférnek. Kívülről főhangsúlyt kap a bejárati torony, ez alatt lehet a templomtérbe belépni. A földből kiemelkedő fehér, vastag falak és az azokra leereszkedő meredek, csillag alakú tető között visszaugratott anyagváltás, boronafal oldja, s egyben erősíti a robusztus tömeget. Utóbbit a testvértelepülés Csíkkarcfalváról a Jenőfalvi Közbirtokosságtól kaptuk adományként.

A történet, amit elmesélnek a vastag falak, gerendák, csomók és repedések, az építés története. Azoknak a története, akik a Gondviselés segítségével egyet akartak. Katona Józsefé, a bajusza alatt csendesen mosolygó kőművesé, és ifj. Cseh Miklósé, aki felajánlásból gépével a földmunkától kezdve a betonkeveréstől mindig elérhető volt. A boronafalat építő gyergyóiaké (Borbély Andor, Kedves Imre), akik az erdélyi „mindent meg tudunk csinálni – másképp kellett volna kezdeni" ellenére remek munkát végeztek. Kötelező a harmincöt centiméter átmérőjű rönkfalat megérinteni, leszámolni az évgyűrűket. Ezek bizony közel száz évesek… Mesélni kell még a szerény, de kolyan tudású ácsmesterről (Kéri Tibor),a tornyot készítő és az emelést irányító ácsokról (László Attila, Bolla Sándor) a bádogos mesterről (Bocskár Sándor), aki „kedves druszámnak" nevezett és hamar felhagyott a vizsgáztatásommal. Kifogástalanul, egészségét nem kímélve dolgozott – felajánlásból. A tetőfedő Szabó Imre embereiről, akikkel a keleti tetőkiemelésen (ahol nem esésvonalra állnak a cserepek) együtt öntöttük a vizet a cserépre, hogy lássuk, hogyan folyik, és akik szó nélkül cserélték a tetőfóliát a biztonság miatt jobbra. A vakolást és a burkolást készítő Zsigó és társa Kft. és a villanyszerelő Kasos-Vill. Kft. embereiről, akik az egyedi lámpák szabvány szerint megkövetelt bekötéseit is vállalták. Kulima Attiláról, aki a tizenkét kicsi és a nagy csillár lemezeit nemcsak végigkalapálta, de össze is rakta. A karzat mellvédjét, az Úrasztalát és a szószéket készítő ifj. Szelei Gyula története ez, aki soha nem egyszerűsített a rajzon, hanem idejét nem kímélve, kézműves technikával, bútorminőségben dolgozott. Illés Istváné, aki a kerítést, kaput készítette a végső hajrában. Takács László Tordaszentlászlón élő asztalos története, aki a megtervezett padokat készítette, s akiről nem lehetett tudni, mi jár a fejében, nem akadékoskodott – javasolt és megoldott. És még sok embert kellene felsorolni, akik sokszor felajánlásból dolgoztak, segítettek, és akikkel együtt örültünk a templom felszentelésén márciusban, virágvasárnapon.

Még egyszer köszönöm. Amennyire vártam, hogy elkészüljön, annyira hiányzik most. Jó lenne mindig így intézni a dolgainkat, nemcsak az építésben, de a mindennapokban is. Remélem, a gyülekezet az építésben megerősödve tovább munkálkodhat az emberek lelki építésén. Már épült a templom, amikor megkerestek a közeli Hetényegyházáról, hogy adjak én is vázlattervi javaslatot gyülekezeti házuk bővítésére és leendő templomukra. Öt építész közül végül az én vázlataimat fogadták el. A városi tervtanácson dicséretet kapott, még a szabályozási tervet is módosították. A vázlattervnél azonban megállt a folyamat. Nincs meg az akarat, nem érkezett még el az idő a gyülekezet életében a templomépítésre. Majd egyszer talán ismét részesei lehetünk egy ilyen történetnek. Már nagyon várom.

Építészet: Czégány Sándor • statika: Mantuano Tamás • épületvillamosság: Kovács Lászlóné Homonnay Zsuzsanna • tervezés: 2008-2012 • kivitelezés: 2013

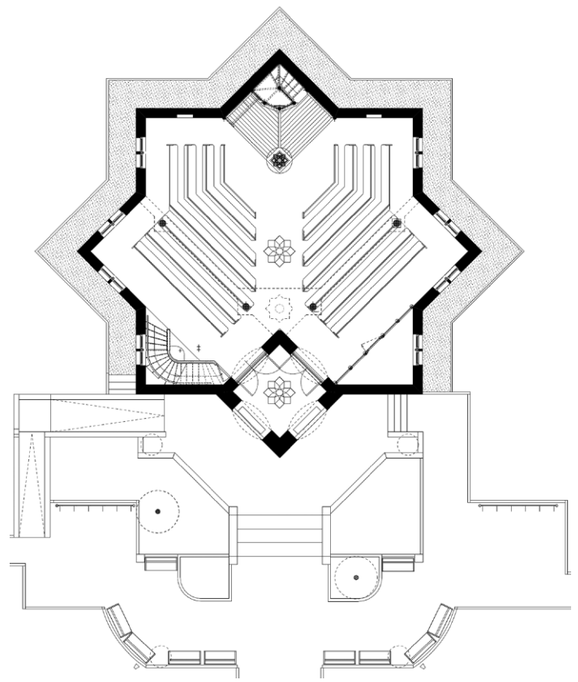

EGÉSZSÉGHÁZ • ÓCSA

Horváth Zoltán

Szöveg: Dénes Eszter
Fotó: Dénes György

Az egészségügy társadalmunk mindennapjainak egyik neuralgikus pontja. Komoly üzenete van tehát annak, ha egy kisváros önkormányzata pénzt és energiát áldoz arra, hogy mind a szolgáltatás, mind pedig az építészeti minőség terén színvonalasan megújítsa alapellátást nyújtó intézményeit. Három, helyi munkái alapján választott építész részvételével zajló, meghívásos pályázatot követően 2008-ban készültek el Ócsa város egészségházának tervei, a cél az eddig egymástól távol működő orvosi szolgáltatások integrálása volt. A mintegy 1500 m^2 alapterületű épület a város központjában helyezkedik el, melynek rendezése főépítészi feladat volt. A nyertes pályamű az éppen folyó egészségügyi privatizáció miatt módosult, a befektetőként jelentkező gyógyszertár az eredeti koncepcióban nem szerepelt. A végleges tervekben ez a funkció az épület egynegyedét alkotja, elhelyezése a befektető érdekeihez igazodva történt.

A telepítés az épített környezet struktúráihoz igazodik, tömegével finoman illeszkedik a szövetet jellemző, zárt sorú beépítéshez. A három oldalról közterülettel határos telken elhelyezkedő, „U" alakú, zárt belső udvar köré szervezett épületegyüttesben két alapfunkció kapott helyet: a főútra tájolt, önálló megközelítésű földszinti patika, emeleti patikuslakással, valamint egy, az egészségügyi alapellátást biztosító szárny, amely a gyermekorvoshoz kapcsolódóan különbejáratú védőnői szolgálattal egészül ki. A földszinten a felnőtt-, illetve gyerek háziorvosi ellátás helyiségei, valamint az ügyeleti szoba található. Az emeleti részen, amelyet a betegek lifttel is elérhetnek, különböző szakrendelők, fogászat, fizioterápia és a labor helyezkedik el. Az oldalfolyosós rendszerű alaprajz előnye, hogy a rendelők, és így a gyógyítás a csendesebb belső udvarra tájoltak, míg a várók a napfényes, gondozott külső parkra néznek. A zárt udvarról nyílik valamennyi gazdasági bejárat, a szolgálati parkolókat igényesen kialakított zöldfelületek keretezik, a belső homlokzat a kiszolgáló funkcióhoz igazodva semleges jelleget mutat. A főutca felől nyíló patika hagyományos, oromfalas kialakítású, ám az egészségház egyedi karakterű bejárati tömege felülvilágítójával, téglapilléreivel, vízszintes fa árnyékolóival mégis határozottan kijelöli a fő funkciót, bár kényszerűségből a kisebb forgalmú utcáról nyílik.

Az épület hagyományos falazott szerkezetű, cserepezett magas és lécbetétes fémlemezfedésű féltetőkkel készült. Klinkertégla és fa külső homlokzati burkolatok, fa nyílászárók tagolják a vakolt téglafalakat. A gyógyszertár és egészségház bejáratait klinkertégla pillérek sora hangsúlyozza. Az épület meghatározó eleme a központi aula felülvilágítója, melynek belső alsó síkját az intézmény logójává váló színes üvegkompozíció díszíti. A felülvilágítón át a tereket fény járja be, a várók nagy üvegfelületei a gondozott parkra néznek. A világosság, a természet és a szabad tér látványát semmilyen más kedélyjavító fogás nem pótolhatja. A gyógyító erejű természetes fény jelenléte és a nyitottság a hazai egészségügyi intézményekre egyáltalán nem jellemző, gyakran megfigyelhető, hogy az olyan terekben is az elsötétítésre és a külvilágtól való elfordulásra törekednek, ahol az nem indokolt. A barátságos hangulatú belső tér anyaghasználata visszafogott, a rendelők szokásos merev, rideg légköre feloldódik.

Az épület egészét természetes anyaghasználat, tiszta, átlátható alaprajzi rendszer és minden részletben megnyilvánuló humánus hozzáállás jellemzi. Tömegével, megjelenésével a meglévő szövetet szövi tovább sebzés nélkül. Az ócsai új egészségház rácáfol az előítéletekre, a benne tett látogatás esztétikai felüdülést jelent, mely már önmagában fél gyógyulás. A hazánkban oly ritka kifogástalan építési minőség a heti tervezői művezetésnek és a kivitelező (GOMÉP Kft.) együttműködésének köszönhető. A gyógyszertár ízléses és korszerű bútorai Keisz Gellért formatervező iparművész tervei alapján készültek. A város a saját forrásából megépített épületegyüttes közvetlen környezetére, a településközpon-

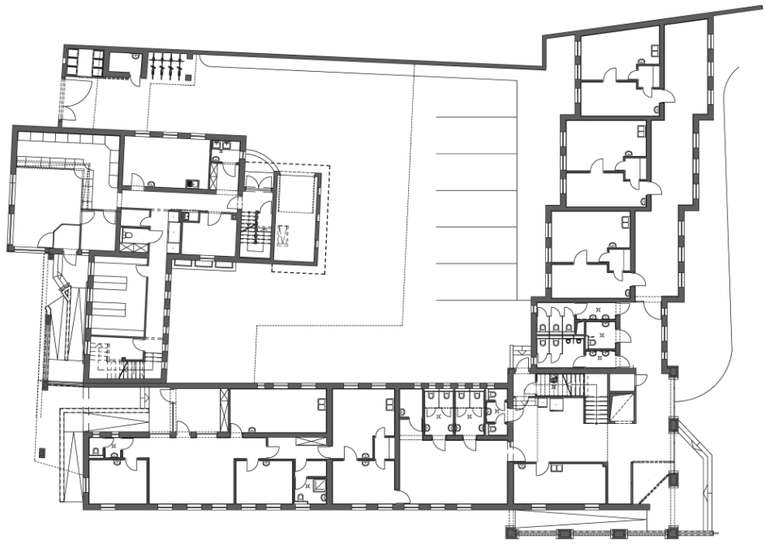

tok számára kiírt pályázaton uniós támogatást nyert, így nemcsak az épület telkén, de tágabb környezetében is díszburkolatokat, igényes zöldfelületeket alakítottak ki.

Horváth Zoltán egy kisebb szünettel közel 15 éve a város főépítésze, hivatalának megújításában döntő tényező volt az egészségház tervezésének folyamata és megépítése. Az épület 2010-ben a Pest Megye Építészeti Nívódíj pályázaton középület kategóriában első díjat nyert. A tervezést hasonló megbízások sora követte, az építész tervei alapján készült Abony, Csurgó és Budakalász egészségháza, utóbbi még építés alatt áll.

Vezető építész tervező: Horváth Zoltán • építész munkatárs: Horváth Gergely • statikai tervező: Demjén József • épületvillamosság: Mihalovics József • épületgépész tervező: Pacher László • táj-és kerttervező: Izmindi Réka • kivitelező: GOMÉP Kft. Gombkötő Márk • tervezés 2008, Kivitelezés 2009

RAVATALOZÓ A CSÍKI-HAVASOK LÁBÁNÁL

Bogos Ernő

Szöveg és fotó: Bogos Ernő

Szépvíz és Csíkszentmiklós települések a Csíki-medencében, Hargita megye keleti peremén, a Keleti-Kárpátok ölelésében fekszenek. Szépvíz, a gyimesiek egykori vásáros helye a monda szerint nevét Szent Lászlótól kapta. A járási székhely nevezetességei közé tartozik a műemlék haranglába, XVII. századi római katolikus kápolnája és templomai. Mára szinte összeépült Csíkszentmiklóssal, melynek Szent Miklós tiszteletére szentelt erődített temploma, és a benne lakó harang messze földön híres. Évszázadokon keresztül Szentmiklós volt az anyaegyház, a két település közösen építette és használta a régi templomot. A több mint három évszázada Szépvízen letelepedett örmény közösség jelentős gazdasági és kulturális fejlődést generált a településen, s ez társadalmi rétegződést is eredményezett. Ennek a rétegződésnek még ma is látható jelei, de már kifakult hagyományai a különböző csoportok temetői: örmény temető és kápolna, kisiparosok temetője, Szent Antal kápolna, és az idegenek temetője. A székely ácsok mesterségbeli tudását őrzi Szépvíz XVII. századi műemlék haranglába (csengettyű), amelynek közösségformáló és identitást megőrző szerepe nem elhanyagolható.

A két település közös temetője az Erdélyt Moldvával összekötő országút mentén helyezkedik el, a ravatalozó kápolna megtervezésével 2009-ben Szépvíz szülöttét, Bogos Ernő építészt bízták meg. A környék épített öröksége, a hely adottságai és rejtett üzenete, a búcsúzáshoz kapcsolódó gyerekkori élmények együtt alkották a tervezés kiindulópontját. Az új kápolna a két település két templomának tornyát összekötő

1 – ravatalozó kápolna
2 – hűtőkamra
3 – harangláb
4 – sekrestye
5 – tároló
6 – mosdó

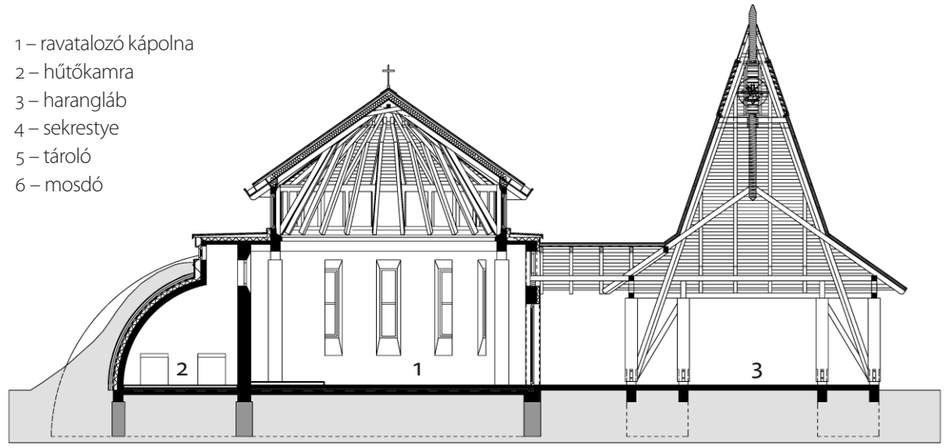

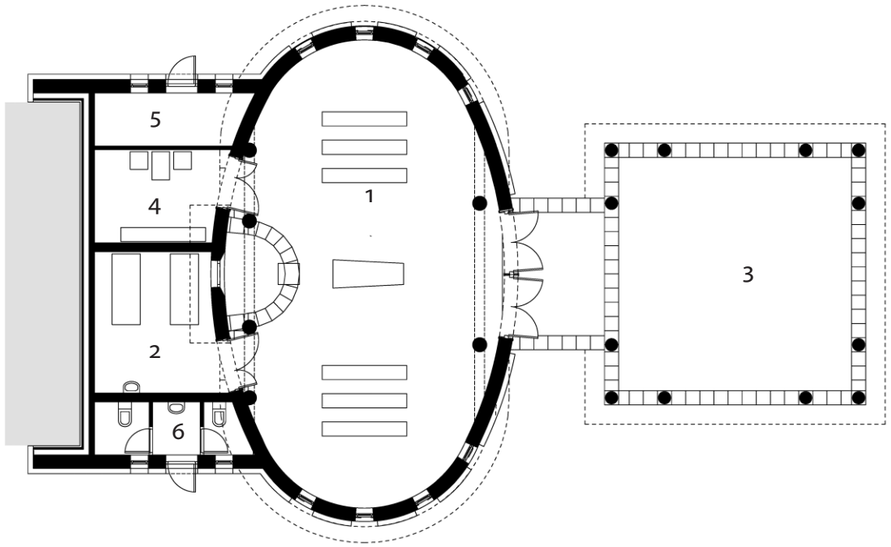

virtuális tengelyen áll, Szépvíz szerves fejlődésének fonalát követi. A meglévő középső temetőkapu által kijelölt tengely végén egy hármas tagozású építmény fogadja a gyászolókat. Fedett-nyitott harangláb alatt jutunk be az ellipszis alaprajzú kápolnába, amelyhez egy, a hűtőkamrát is magában foglaló, gyeppel borított „domb" támaszkodik. A harangláb arányában és szerkezetében a hagyományokat követi, cseréppel fedett látszó fa tetőszerkezetének karakteres eleme a lamellás harangnyílásokat rejtő bádogozott csúcselem. A fogadóépületből üvegezett fa ajtókon át jutunk a centrális elrendezésű ravatalozó térbe. Az egyetemes jelentésén túl, az ellipszis forma két fókuszpontjával a két önálló közösség egybetartozását szimbolizálja. A végső búcsúzás helyén a két világ találkozását a tető alatt körbefutó ablakok fénykoronája sejteti. Ezeken az oldalsó ablakokon kitekintve a virtuális tengely felismerhető, mindkét templom tornya láthatóvá válik. Az épület anyaghasználatára a kőburkolat, a vakolt-meszelt belső falfelületek, és a látszó faszerkezetek jellemzők. A sekrestyét, hűtőkamrát és kiszolgáló egységeket rejtő harmadik épületrész gyeppel borított dombként csatlakozik a kápolnához, két oldalán kővel burkolt támfalból nyílnak a hátsó bejáratok.

A ravatalozó kápolnát 2011 októberében szentelték fel.

Vezető tervező: Bogos Ernő • építész munkatársak: Cservenyák Eszter, Szepesi Ákos, Szász István, Forró Hunor • statikus: Márton Sándor • tervezés: 2009 • építés: 2010-2012

SZENT LÁSZLÓ-EMLÉKHELY A POGÁNY HAVASON

Építész: Bogos Ernő • építész munkatárs: Szász István
Szöveg: Dénes Eszter
Fotó: Szász István

A monda szerint Szent László, miután megsemmisítő csapást mért az országba betörő kunokra, a völgybe ugratott, ahol lovát itatva így szólt: *Igyál lovam, mert ez szép víz.* Lovának patája nyomot hagyott a kősziklán. Később a Pogány-havas előfokán kápolnát építtetett.

A fákkal, avarral borított szépvízi romok régészeti feltárása az elmúlt években megtörtént. A négyzetes szentélyzáródású, 6,6 m hosszú és 5,2 m széles, zsindellyel fedett kápolnát feltehetően a XVII. században építették, később a falait ledöntötték, köveit elhordták. Rosszra forduló sorsa alighanem az országút XIX. sz. elején történt áthelyezésével magyarázható, az egykor út mellett fekvő kápolna ekkortól nehezen megközelíthető, majd elhagyatott lett.

A Szent László-napi búcsújárás szokását az elmúlt években feleleventették. Bogos Ernő építész a helyi polgármester felkérésére tervezett oltárral ellátott haranglábat a romokhoz, ahol a búcsús szentmiséket bemutatják. A Szent László királynak, Szépvíz védőszentjének emléket állító harangláb a kápolna kelet-nyugati tengelyének meghosszabbításában áll, helyzete és iránya a szent helyet jelöli ki. Az önkormányzat támogatásával, helyi ácsok munkájával, helyben kitermelt fából épült 2012-ben. Közel 40 kg-os harangját Székelyudvarhelyen öntötték, amelyet a fémtolvajok miatt csak a búcsú napján teszik a helyére. Az építéssel egy időben romok szakszerű konzerválása is megtörtént. Szép lenne, ha a csíksomlyói búcsúra igyekvő gyimesiek ismét ezen az úton jönnének, a szépvízi kápolnaromnál fogadnák őket a csíkiak, ahogyan tették ezt évszázadokon keresztül.

PUSKÁS FERENC LABDARÚGÓ AKADÉMIA STADION

Pillanatkép az építésről

Szöveg: Dénes Eszter
Koncepcióterv: Makovecz Imre • építész: Dobrosi Tamás

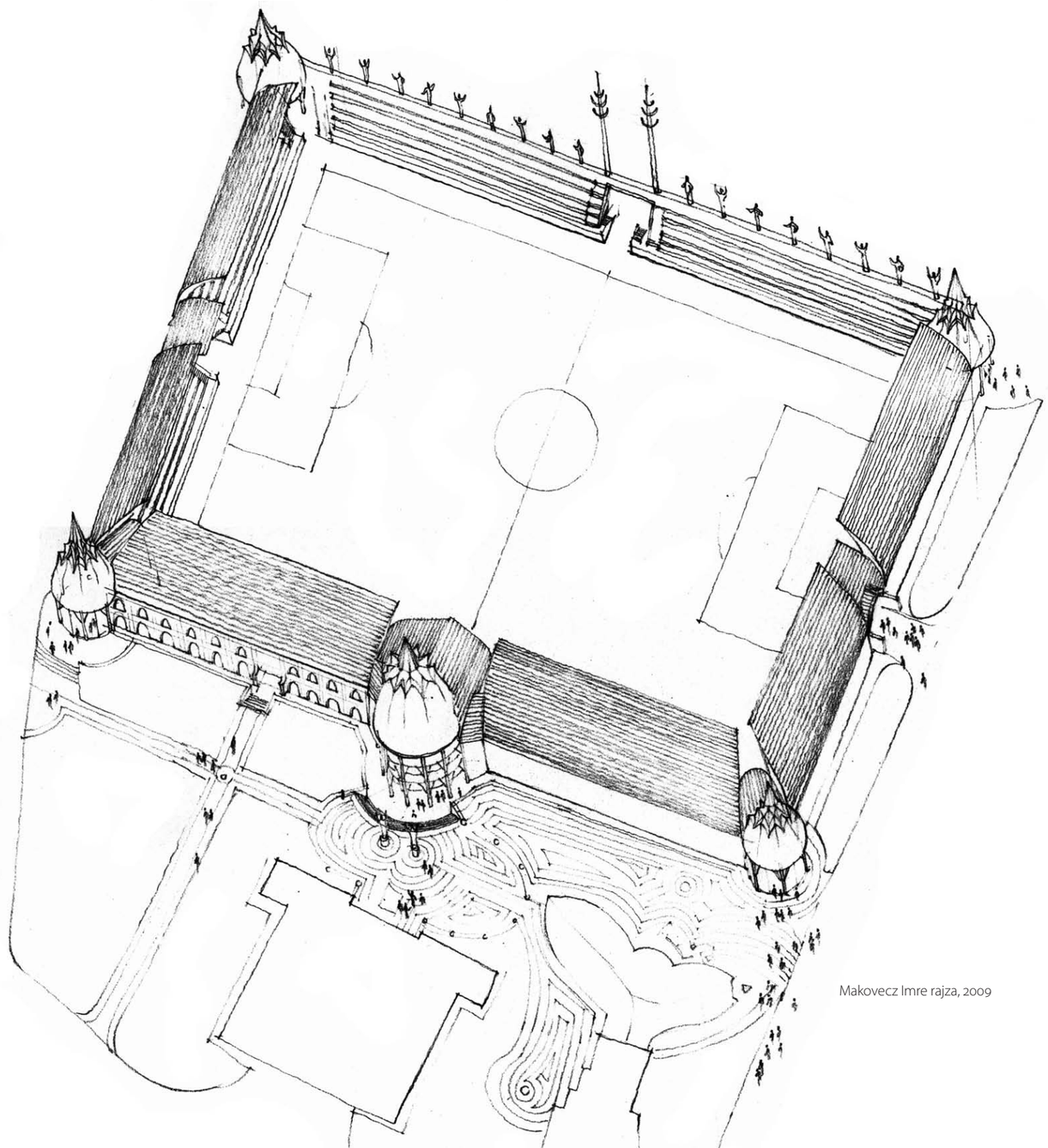

Makovecz Imre rajza, 2009

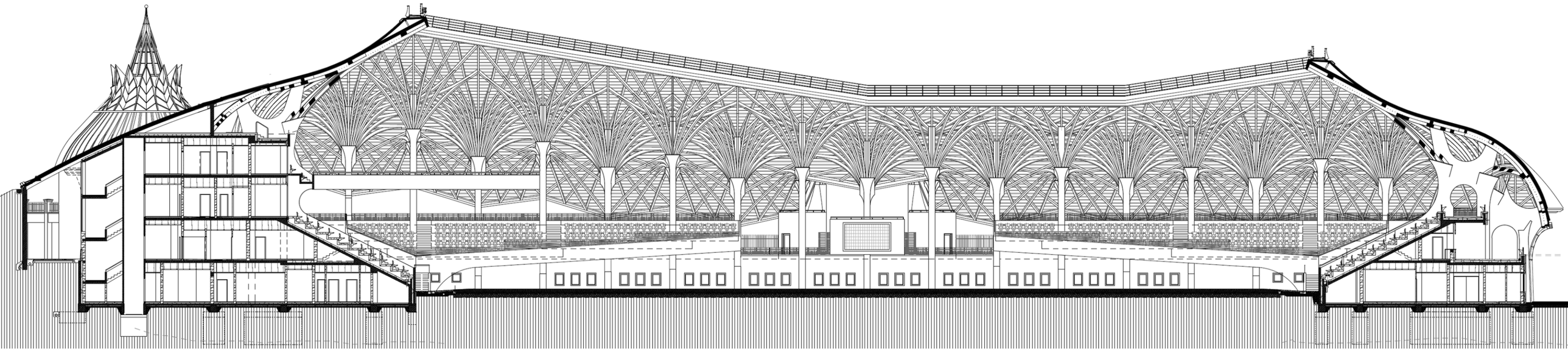

A stadion építésének története 2006-ra nyúlik vissza. Ekkor kérte fel Orbán Viktor miniszterelnök úr, a Puskás Ferenc Labdarúgó Akadémia alapítója Makovecz Imrét, hogy vegyen részt a bővülő szükségleteknek megfelelően fejleszthető felcsúti komplexum tervezésében. Az első ütemben a meglévő kúriát belső udvarának beépítésével kétszintes kollégiummá alakították át. A Mester terveinek feldolgozása, művezetése, majd a második ütemben megvalósuló ügyvezetési és élettani szárny, valamint a hozzá csatlakozó étterem tervezése az akkor még vándoriskolás Dobrosi Tamás feladata volt. 2010-re mindhárom épület, és az egykori kúriához tartozó ősfás terület kertje is elkészült. Már 2008-ban felmerült a megbízóban a centerpálya és a hozzá tartozó elégtelen kiszolgáló egységek majdani fejlesztésének gondolata, így még ebben az évben felkérték Makovecz Imrét egy fedetlen lelátó beépítési tervének elkészítésére. Időközben megrendelői oldalról az igények folyamatosan bővültek, 2009-ben már egy négyoldalú, három oldalról fedett, kétezer fős lelátó, valamint az ahhoz tartozó öltözők vázlatterveinek elkészítésére került sor. Az építtetői szándék gyakran módosult, talán éppen az elkészült tervek adtak ihletet a végleges program összeállításához: 2011-ben egy, az UEFA nemzetközi besorolása szerinti 3. kategóriájú stadion tervezésére adtak megbízást. Az évek során az egyszerű fedett lelátó átlényegült egy, a szigorú nemzetközi előírásoknak megfelelően kialakított 3500 fős stadionná, ezeknek az elvárásoknak azonban a korábbi vázlattervek már nem feleltek meg.

Az előírások bonyolultsága okán a munka előkészítését és a nemzetközi iránymutatások szerinti minősítést biztosító, több száz oldalas előírások tanulmányozását követően a funkciósémák kidolgozását, az első vázlatok elkészítését Makovecz Imre megtisztelő támogatásával Dobrosi Tamás végezte; kibontásukra már csak Makovecz Imre halála után kerülhetett sor; erőt adó támogatása nélkül, de a korábbi koncepciókhoz készített vázlatainak szellemiségét figyelembe véve készült el a stadion építészeti terve. Nyomasztó felelősség, de egyben lehetőség volt ez egy fiatal építésznek. Az összetett funkciót kiszolgálva, de az alapgondolatot mindvégig szem előtt tartva, egyedi, megmásíthatatlanul magyar, a szerves gondolkodásban fogant épület tervezése volt a cél. Az Akadémia alapítójaként Orbán Viktor miniszterelnök úr határozott szándéka volt, hogy az itteni viszonyokra adaptált, külföldről importált építészet helyett a magyar szerves építészetnek biztosítson lehetőséget arra, hogy kreativitását ilyen léptékben is bizonyíthassa.

A magánadományokból, állami támogatás nélkül épülő 3500 fős stadionban külön útvonalon megközelíthető egységként

nézőteret, leválasztott sajtó-, illetve 500 fős VIP részleget, valamint a játékosok számára fenntartott öltözőt, és azok kiegészítő helyiségeit kellett elhelyezni. A telepítésnél a szabványban előírtakon túl fontos szempont volt a helyszín kelet-nyugati irányban megjelenő nyolc méteres szintkülönbségének kihasználása. Az épület monumentalitását tekintve előnyös adottság így szerényebb, kezelhetőbb tömeget eredményezett, melynek méretein a kis hajlású tető lefutása tovább tompított. Az anyaghasználat a várható intenzív igénybevételhez, a meccseknél felmerülő biztonsági szempontokhoz igazodik. Nehéz betonstruktúrák jellemzik az épület egészét. Az eredetileg tervezett, kellő időt, magas szintű kivitelezési fegyelmet és megfelelő időjárási körülményeket igénylő látszó nyersbeton szerkezet utóbb az anyag struktúráját láttatni engedő felületkezelésre módosult. A tervek szerint a homlokzati lőttbeton felületek homokfúvásos technológia alkalmazásával több helyen is mintázott jelleget kapnak. Valamennyi szerkezet összetettsége ellenére jól iparosítható, a költségek tekintetében a tervező optimális megoldásra törekedett. Az ötszáz fős, elkülönített VIP részleg az Akadémia meglévő épületeinek hangulatát idézi. A nézőtérnél alkalmazott építészeti alapelemek itt nemesebb anyagból, kibontva jelennek meg. Az épület lefedése a betonszerkezetből mint törzsből kinövő, rácsszerkezetként összeálló fa lombkoronát idéz, az organikus szemléletből fakadó nőtt jelleget mutat. Ez az egyedi, páratlan szerkezet bizony megizzasztotta a statikusokat, kivitelezőket egyaránt. Az organikus építészetnek tulajdonított attribútumok, öncélú díszítőelemek alkalmazása helyett az épületet áthatós szerves gondolkodás a tartószerkezetbe rejtve ismerhető fel. A magyar valóságnak megfelelően így az épületről leválasztható elemek elhagyása nem lehet alkupozíció a kivitelezés során, minden a szerkezet logikájából következik.

A megbízó fontosnak tartotta, hogy az építésben a léptékhez és a szerkezet bonyolultságához igazodva helyi vállalkozók is részt vegyenek. Az építész számára a kivitelezés komoly, szemléletformáló küldetést jelentett, melynek eredményeképpen a növekvő bonyolultság ellenére odaadással és szeretettel dolgozó kivitelezők egyre büszkébbé váltak saját, korábban maguktól sem várt teljesítményükre. Jelenleg a szerkezetépítés zajlik, amelynek legnehezebb fázisain már sikeresen túljutott a kivitelező. A világon egyedülálló, legyezőszerű fa rácshéjszerkezet építése most kezdődik el. Az átadás 2014 tavaszán esedékes, ezt követően októberig az épület méretéhez képest a legrangosabb nemzetközi szintű futballesemények – többek között az U19-es Európa Bajnokság mérkőzései – kerülnek itt megrendezésre. Nemzetközi tornák és utánpótláskupák méltó színhelye lesz ez a stadion, ahol a csapatok, a szurkolók és a sajtó kiszolgálása a legmagasabb nemzetközi előírások szerint történik. A felcsúti épületegyüttes Makovecz Imre és Dobrosi Tamás keze nyomán a példaértékű kezdeményezésként megalakuló Puskás Ferenc Labdarúgó Akadémia és a magyar szerves építészet hírét viszi a nagyvilágba.

Vezető tervező: Dobrosi Tamás • konzulens: Makovecz Imre • építész munkatársak: Arnóczki Imre Balázs, Szegedi Antal, Törekiné Bakó Krisztina, Király László • statika: Pongor László • épületvillamosság: Kovács Lászlóné Homonnay Zsuzsanna • épületgépészet: Nagy László • Megbízó: A Felcsúti Utánpótlás Neveléséért Alapítvány, Mészáros Lőrinc kuratóriumi elnök

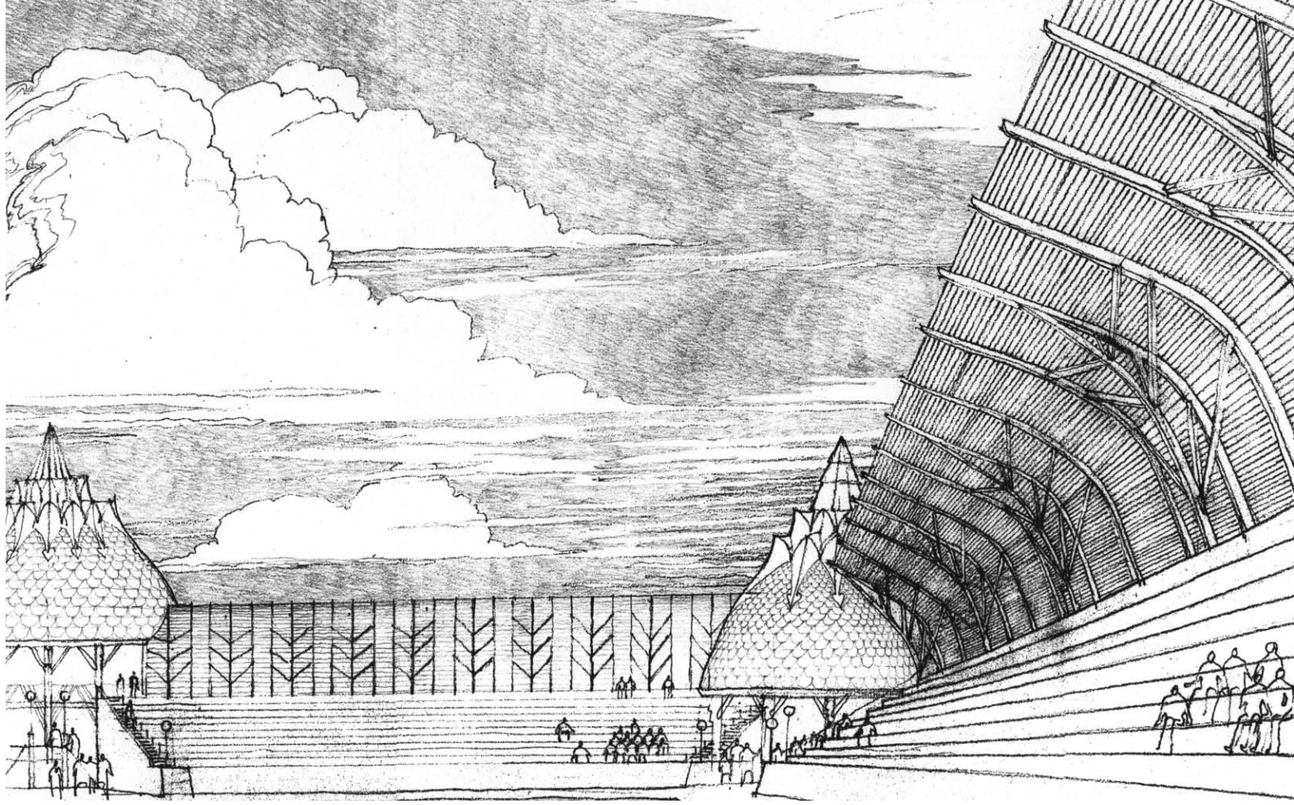

Fent: belső távlati kép; Makovecz Imre rajza, 2009 • lent: Dobrosi Tamás tervének számítógépes látványterve, 2011

25 éves a Makovecz Imre tervezte

ERDEI MŰVELŐDÉS HÁZA

Szöveg: Dénes Eszter
Fotó: Dénes György

A Pilisi Állami Parkerdő Zrt. által üzemeltetett intézmény működésének célja, hogy a mogyoró-hegyi kirándulóközpontba látogató fiatalok tudatosan kapcsolatba kerülhessenek a természettel. Makovecz Imre 1988-ban átadott épülete már a kezdetektől a hazai környezeti nevelés fellegvára.

Dr. Madas László, a Pilisi Állami Parkerdő Gazdaság igazgatója a hetvenes évek közepén egy kirándulóközpont építését kezdte meg Visegrád fölött, az egykor lakott Kisvillám, Mogyoródomb és Nagyvillám területeire. A munka előkészítését, a közművesítést, az utak, a parkolók, és a mesterséges dombok kialakítását nagy gondossággal végezték. A tájalakítás egy, a természeti és a városi környezet közötti átmeneti közeget eredményezett, mely alkalmas a kiránduló, pihenni vágyó emberek fogadására. Miután a Sárospataki Művelődési Ház tervei miatt Makovecz Imre helyzete a Váti-ban lehetetlenné vált, és távoznia kellett, 1977-től a Pilisi Állami Parkerdő Gazdaság állományába került. A Mogyoró-hegyi kemping (1977-1981), a Mócsai-tanya (1980-1982) és a vendéglő (1980-1982) megépítését követően az Erdei Művelődés Házának megtervezésével bízták meg. A cél egy olyan kirándulóközpont létrehozása volt, melynek feladata az ember és természet kapcsolatának tudatossá tétele. Az ide érkezőknek szervezett és csoportos formában kívántak lehetőséget biztosítani a fák, a virágok, a gombák, a különböző gyógynövények, és az itt élő állatok megismerésére. E célból könyvtárat, műhelyeket, konyhát, dia- és videótárat, valamint egy előadások tartására alkalmas központi teret kellett az épületben elhelyezni. A fű borította földfeltöltéssel körülvett, két egymásba ható kupolával fedett épület voltaképpen egy dombház, amely mintha kiemelkedne a föld alól, szétszakítva azt. A központi tér pikkelyes rézlemez fedésű kupolája az állatövi csillagképekkel díszített oszlopokon áll. A kupola közepén egy korona övezte opeion nyílik, amely napsütésben napóraként jár körbe. A külső gyűrűben helyezkednek el a különböző foglalkoztató helyiségek. Két főbejáratának tengelye március 21-én, a csillagászati tavasz kezdetén a felkelő napra tekint. A kapubálványok Péterfy László munkái, a kapuszárnyak a faragott sasok kitárt szárnyai. Eredetileg valamennyi faszerkezetet a tervező elképzelése szerint zöld színű lazúrral felületkezelték. Sajnos ma már ennek nyoma sincs, mindent egységesen barnára festettek. A belsőépítészeti kialakítás Mezei Gábor tervei alapján valósult meg. A tervezett bútorok egy része végül nem készült el. *„Azért szeretem ezt a házat, mert ebben mindaz, amit új gondolatnak nevezhetek, amit én egyáltalán hoztam az építészetbe, az ebben gáncs nélkül és maradéktalanul kifejeződik.”* – nyilatkozta a Mester.[1]

Az intézmény 1988-as átadása óta a környezet- és természetvédelmi oktatás legkiemelkedőbb hazai központja. Előzetes bejelentkezés alapján fogadják az érdeklődő csoportokat egynapos programokra, vagy hosszabb erdei iskolákra, nyári táborokra. A 25 éves évforduló alkalmából a fenntartó jubileumi programsorozatot hirdetett. A gazdag kínálatban találunk kétéltű kalandnapot, orchidea-túrát, a növények napján kicsik és nagyok pillanthatnak be a gyógynövények és az erdőgazdálkodás titkaiba. A zöld-tárlat keretében a vízbiológiai foglalkozás mellett történelmi és természetismereti sétákat is tartanak. A kisebbeknek természetvédelmi tábort, a nagyobbaknak apródtábort szerveznek. *Mogyoróhegyi élményeim* címmel rajz- és esszépályázatot hirdettek.

Az épület megépítése sok viszontagsággal járt. *„Nagyon szeretném, ha tavasszal megnyílna, és mindannyian, akiknek köze volt ahhoz a célhoz, hogy a természet és az ember a mágia erejével közel kerülhessen egymáshoz, megállhatnánk benne, és azt mondanánk: hála Istennek, megcsináltuk”* – írta a Mester.[2] Az épület elkészült, oktatóközpontként a természet szeretetére és megbecsülésére neveli gyermekeinket immár 25 éve.

[1] Részlet Osskó Judit tv-filmjének interjújából, MTV 1985

[2] Makovecz Imre: Az Erdei Művelődés Háza, Visegrád. Magyar Építőművészet, LXXIX.évf. (1988), 2.sz. 28-29.

FŐÉPÍTÉSZEK

CSERNYUS LŐRINC • CSENGER

A Kós Károly Egyesülés a jelenlegi közigazgatást érintő változásokat elősegítő és az ország épített környezetét formáló munka egyik alapkövének tekinti a Vándoriskolában idén elindított főépítészi képzést, amely a főépítészi rendszer úgynevezett önkormányzati, tanácsadói részével foglalkozik elsősorban, kiemelt hangsúlyt fektetve a napi jelenlétre, a helyi szinten keletkező problémák megoldására. Az Egyesülés tagjainak nagy része főépítészként is tevékenykedik az ország legkülönbözőbb pontjain. Csernyus Lőrinc korosztályának legelső és egyben legrégebben dolgozó főépítésze, a főépítészi képzés irányítója. A képzéssel párhuzamosan induló rovatot az ő tevékenységének ismertetésével nyitjuk meg.

Csenger és a „messziről jött idegen"

Csengert már a XV. századtól fontos mezővárosként tartották számon, vásártartási joggal és révátkelőhellyel rendelkezett. Vallási és egyben kereskedelmi központ volt, a reformáció alatt fontos szerepet játszott az új egyházszervezésben, számos zsinatot tartottak itt. Később a csengeri járás székhelye lett, a trianoni döntést követően meghúzott országhatár azonban elmetszette a régió központjával, a 16 km-re fekvő Szatmárnémetivel való kapcsolatrendszerét. Ezzel a mezővárosi lét feltételei megszűntek, a járásának egy részétől is megfosztott hatezer fős kisváros perifériára került. A vasútvonal a romániai oldalon a mai napig nem épült vissza. A Kádár-rendszer vidékpolitikájának következtében az egykor jelentős mezőváros halódó településsé sorvadt. Helyzetét tovább súlyosbította az 1970-es szamosi árvíz, amely öt környező falut radírozott le a térképről. A hidat ekkor elbontották, így kistérségi szerepe tovább csökkent. A nyolcvanas évek második felében az akkori tanácselnök, Apáti György a város hanyatlásának megállítását tűzte zászlajára, az új távlatok kereséséhez építészek segítségét kérte. A nyolcvan kilométernyire fekvő megyeszékhelyen, Nyíregyházán az Állami Megyei Tervezővállalat – a nagy távolságra való hivatkozással – nem vállalta a felkérést. Így Apáti György Dr. Nóta József állatorvos javaslatára úgy döntött, hogy a 300 km-re fekvő fővárosban dolgozó Makovecz Imrét keresi fel, akinek sárospataki munkái meggyőző erővel hatottak rá. Hosszú, gyümölcsöző kapcsolat kezdete volt ez. Makovecz Imre a MAKONA munkatársaként dolgozó Csernyus Lőrincet bízta meg a főépítészi feladatok ellátásával, bár ekkor ez a kategória még jogilag nem létezett. A munka felméréssel indult, melynek eredményeit a Magyar Művelődési Intézettel összeállított csengeri kalendáriumban foglalták össze. A korát megelőző elemzés alapján a szakemberek kistérség létrehozását javasolták, építészeti és nem építészeti beavatkozásokat határoztak meg. A tanács ennek alapján bizalmat szavazott a messziről jött idegeneknek, akik hozzáfogtak a település szerkezetének újragondolásához szükséges beépítési tervek elkészítéséhez. Az építészeti koncepció legfontosabb eleme egy városközpont létrehozása volt, melyet az Árpád-kori templom pozícióba emelésével, belső sétányok kialakításával, valamint egy elkerítetlen, önálló épületek sorából álló oktatási központ telepítésével alakítottak ki. A Beke Pállal és Varga A. Tamással Csengerben folytatott közös munka egyedülálló és példaértékű volt a magyar népművelés, település és- közösségfejlesztés terén. (Beke Pál szatmári fejlesztőmunkájáról az *Országépítő* 1998/1-2-3, 1999/1 számában olvashattunk.) Az építészeti feladatok nagy része jelenleg is döntően a meglévő épületek felújításából és bővítéséből áll. A főépítész munkái a városkép szempontjából jelentős régi épületek új funkcióval történő átalakítása (Szuhányi-kúria, kollégium), a közterek megújulása (Petőfi tér, Szent István tér) és az új épületek tekintetében is (általános iskola és művelődési ház, idősek otthona, szolgáltatóház, ravatalozó stb.) egyedi megoldásokat nyújtanak. A településközpont neves építészek tervei szerint megvalósult új elemei mellett a fejlesztés és a revitalizáció egyéb szintjein is változások történtek. A lezárt határátkelő megnyitása, az alma eladásának és helyi feldolgozásának megszervezése, vagy a légkábeleknek a felszín alá történő elrejtése építészeten túlmutató, óriási jelentőségű kezdeményezések. Csernyus Lőrinc huszonhat éve Csenger főépítésze. A jelenlegi beruházások is az eredeti településfejlesztési koncepció szerint történnek. A főépítész tervezői és városfejlesztő tevékenysége, és a település érdekeit jól szolgáló városvezetés konstruktív együttműködése következtében a korábban elsorvasztott város visszanyerte valódi rangját.

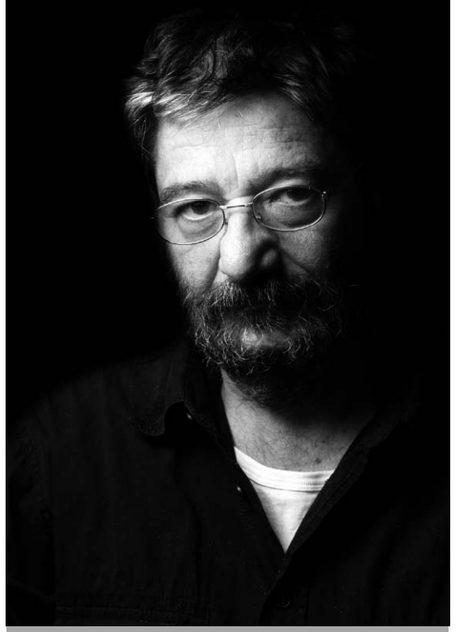

CSERNYUS LŐRINC (1961)

Tanulmányok
1980-86 • Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Kar
1981-84 • Visegrádi táborok résztvevője

Munkahelyek
1985–86 • ÉVITERV
1986–90 • MAKONA Kisszövetkezet
1990– • Triskell Kft.
1987– • Csenger főépítésze
1996–2002 • Üröm főépítésze
2003–2009 • Fehérgyarmat főépítésze
2005–2010 • Solymár főépítésze
2005–2011 • Bonyhád főépítésze
2002– • a Magyar Művészeti Akadémia Aura tagja
1989– • a Makona Egyesülés és a Kós Károly Egyesülés tagja

Oktatói tevékenység
2002– • BME, Építészkar
2007– • a Vándoriskola vezetője
2009– • építészettörténet és vizuális kultúra oktatás Waldorf gimnáziumokban

Elismerések, kitüntetések
2001 • Pest Megye Építészeti Nívódíj
2009 • Magyar Művészetért díj
2011 • Kós Károly-díj a Vándoriskola vezetőjeként
2012 • Ybl Miklós-díj
2012 • Az Év Főépítésze díj

A főépítészi feladatkör

A főépítészi feladatkör egy bonyolult, több elemből összeálló, nem annyira munkának, mint inkább hivatásnak nevezhető feladat. Bár azt gondolom, hogy ez a kitétel igaz minden olyan tevékenységre, amit reggeltől estig becsülettel végez az ember. Érdekes volt hallgatni a Vándoriskolába meghívott települési főépítészeket, hogy kinekkinek mi a legégetőbb probléma. Munkanélküliség, elkerülő út hiánya, lélekszámváltozás, identitásvesztés stb. Az épített környezet minőségének javítása, orvoslása annyira természetes számukra, hogy szinte nem is beszélnek róla.

Hálás és hálátlan dolog egyszerre ma Magyarországon főépítésznek lenni. Látható és kézzelfogható munkájuk mindenképpen csak az eltelt idő függvényében ítélhető meg igazán. Nem egy-két évről van szó. Tizenöt-húsz évről beszélünk. Ezért nyugodtan kijelenthetjük, hogy ebből a szempontból politikától mentes munka. Az önkormányzati főépítészség sokkal inkább politikamentes, mint az állami főépítészség. Hétköznapi életünkben a helyi főépítész kézlenyomatával találkozunk nap, mint nap. Itt nem csak az általa tervezett és megépült házakról van szó. A kézlenyomatot többféleképpen lehet értelmezni és

Jobbára egyszerű dolgok: jó levegő, iható víz, szennyvíztisztítás, szemétgyűjtés és -elhelyezés, csapadék- és belvízelvezetés, kellő erősségű és feszültségű áram, járható utak, jó tömegközlekedés, orvosi és mentőellátás, posta és telefon, gyermekintézmények, idős- és szegénygondozás, megfelelő kereskedelem és szolgáltatás, a helyi társadalommal folyamatos párbeszédben és együttműködésben lévő önkormányzat, közigazgatási ügyintézés, az információszerzés lehetősége, esztétikus környezet, jó társasági és közösségi élet megfelelő helyszínekkel, hagyományápolás, hitélet és a végső nyugalom lehetősége. Bővíthetnénk ezt a sort például a munkahelyekkel, mert elvárható, hogy a település lakosságának foglalkoztatása is fejlesztési cél és feladat legyen. Ma ez reménytelennek tűnik, mert a mostani támogatási rendszerben és állami szervezettségben a helyi önkormányzatok mozgástere egyre kisebb.

Az Oktatási Központ beépítési terve, 1989

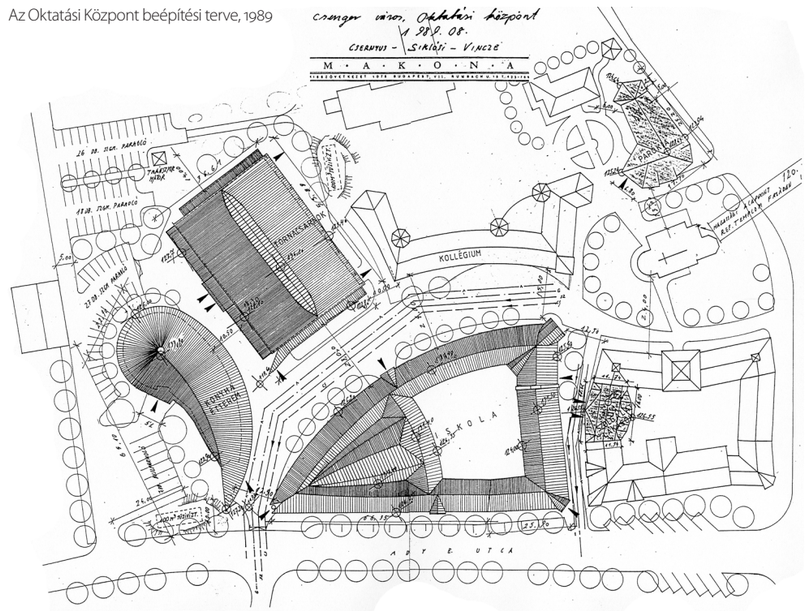

érteni. Mindenképpen az építész habitusától függ. Egyet nem lehet csinálni: jogászkodni és papírt termelni. A főépítész elnevezés már önmagában sem szerencsés. Hiszen többről van szó, mint építészet, valamint nem vezető szerepet ellátó emberről beszélünk. Tekintélyelven és bizalmon lévő kapcsolatot kell kialakítani a helyi emberekkel. Fontos, hogy egy önkormányzati főépítész jó kapcsolatot hozzon létre mind a hatósági-önkormányzati, mind a civil szférával annak érdekében, hogy egy élhető, emberi, épített környezetet alakíthassanak ki együttesen.

A főépítészi tevékenység egyszerre pozitív és negatív megítélésű.

Pozitív, mert aki bizalomra épülő légkörben, szakmaiságra nyitott helyen tud főépítész lenni, annak munkája gördülékenyebb, stressztől mentesebb, mint másoké. Akit támogat a helyi civil szféra, szakmájának helyi képviselői és a település politikai vezetősége, az hosszú távra tud gondolkodni. Segítséget, támogatást kaphat olyan feladatok elvégzéséhez, melyeknél nem csak a közösségi, települési érdekkel néha homlokegyenest szemben álló gazdasági cél, az egyéni akarat dominál, hanem a falu, város, kerület, terület érdeke, harmóniája. Nem lehet különbséget tenni a főépítészi hivatás és a főépítész személye között. Remélem, hogy egyre több település, terület van ma Magyarországon, ahol ilyen szemlélettel gondolkoznak az ott élő emberek.

Negatív, mert némely körökben a főépítész személye és jelenléte nem kívánatos. A probléma bonyolult, több összetevőből áll. A tekintélyelv, a műveltség, az erős akarat adott esetben gyengítheti is egy főépítész pozícióját. Előfordul, hogy nem tud együttdolgozni a helyben lévő építészekkel. A főépítészség nem lehet egyenlő csak azzal, hogy egy településre a saját belső esztétikai szépségérzetét kívánja ráerőltetni a szakember; a lényeg a *ráerőltetni* szóban van. Ellenben alázatot, tiszteletet kíván meg az építész és/vagy településtervező végzettségű főépítésztől. A megítélést kellene megváltoztatni ott, ahol erre szükség van. Ugyanakkor annak a pozíciónak a megítélése nem korlátozódik csak a főépítészségre, hiszen egy önkormányzati vagy állami főépítész egyben köztisztviselő, illetve kormánytisztviselő. Ma Magyarországon a köztisztviselők megítélése szintén eléggé negatív. Ahhoz, hogy a köztisztviselői poszt megítélése pozitívvá váljon, sok idő, társadalmi „megértés", támogatás szükséges. Én viszont a főépítészeket nem sorolnám a köztisztviselők közé. Még az állami főépítészeket sem. Tevékenységi körük, munkamódszerük egészen más.

Bízom abban, hogy mindezek a problémák mellett egyre több a jó szakember, jó köztisztviselő és a jó főépítész is, és egyre kevesebb az olyan főépítész, akit vagy személye, vagy „munkamódszere" alapján negatívan ítél meg egy szélesebb társadalmi réteg, csoport. Szomorú sajátossága a helyzetnek, hogy a főépítészi munka tekintélyét maga az építész szakma sem erősíti.

A beruházásokkal kapcsolatban a főépítész szerepe többnyire tanácsadói, esetlegesen véleményformálóvá léphet elő, hatósági szerepköre ezen a téren nincs, kivéve, ha ő tervezi magát az épületet.

Ugyanakkor a jó munkakapcsolat, a személyes konzultációk lehetővé teszik, hogy egy karizmatikus főépítész aktív szereplője lehessen egy hatósági eljárásnak. A rendezés feladatcsoportja magába foglalja a terület- és/vagy településrendezési eszközök/tervek elkészítését; az előkészítő munkálatoktól, a terveztetésen át, a véleményezéseken, egyeztetéseken, döntéshozáson keresztül, a terv „működéséig". Erős koordinációs és kommunikációs képességet, közigazgatási gyakorlatot, jó emberismeretet, és rengeteg türelmet, energiát igénylő feladatcsoportról van szó. A terület- és településfejlesztés feladatain belül a főépítész részt vesz a fejlesztési koncepciók kialakításában, megalkotásában; amennyiben a főépítész saját településének koncepcióját készíti el, a szakmaiságot és a helyi érdekeket egyszerre képviseli. Ha magasabb szintű koncepciók készítésében vesz részt, akkor a szakmaisága kiegészül az önkormányzat képviseletének feladatával is.

A saját település fejlesztési koncepciójának sikeressége, vagy épp szakmaisága szintén nagymértékben függ a főépítész személyétől, kapcsolatrendszerétől, kommunikációs képességétől, tárgyalási szokásaitól.

Ezt a feladatkört jól ellátni úgy, hogy mindenkinek megfelelő javaslatokat tegyen egy főépítész, véleményem szerint lehetetlen; mindamellett törekedni kell arra, hogy olyan tervekkel, elképzelésekkel álljon elő, amelyek jól alátámaszthatóak, szakmailag indokoltak legyenek. Az egyéni stílusérzék esetleges „erőltetése" mellett érdemes megtanítani az önkormányzat képviselőit, a település lakosságát a párbeszédre, az együttműködésre. Ha úgy nézzük, a főépítész – főként a települési – egyben pedagógus is; hiszen meg kell értetnie a laikusokkal a tervezett módosítások, beruházások szükségességét, s mindezt úgy, hogy a hallgatóság úgy érezze, a főépítész és csapatának ötletei akár a sajátjai is lehetnének.

Hagyományőrzés és értékteremtés, nemcsak a magyar vidék építészetében

Az átalakulás korát éljük újra, és megint. Gazdasági válság van, szellemileg az ember tudata főként az anyagi háttér miatt egyre lejjebb húzódik. Elszigetelődésnek, féltékenységnek vagyunk a szemtanúi. Mindenki a másik embert nézi, vagy inkább a másik ember zsebét. Furcsa a jelenlegi Európa, ahol ennyi pénz még nem volt felhalmozva, és ennyire aránytalanul szétosztva. Az országok önállósága csökken, a mozgástér szűkül. A legfrissebb adatok szerint a Földön ma már több ember lakik városban, mint falun. Ez a tendencia jelenleg csak erősödik. Ezek fényében a fenti cím különös súllyal bír.

A hagyományőrzésről

A hagyományőrzés, az értékeink védelme nem olyan kategória, amit fel kellene építeni, vagy mérnöki módon tervezni lehet. Akár a meglévő, akár a létrehozandó „hagyomány" megtartása, sokasítása, bővítése és fejlesztése nem feltétlenül pénz, inkább elhatározás és eltökéltség kérdése. Folyamatos feladat ott, ahol ennek múltja és történelme van, és persze folyamatos munka ott is, ahol valamiféle bölcs megfontoltság alapján ezt megteremteni igyekeznek. Ilyen értelemben hagyomány mindaz, ami a múltunkban gyökerezik: az úthálózat, az épületek, a szokások, a viselet, a talán elfeledett termelési mód, a megtermelt javak, az ízek és a magatartás is. A hagyomány része a helyi történelem, mindazokkal, akik az emberi emlékezet óta bármiféle nyomot hagytak ott, ahol éppen hiányoznak. A mostani nemzedék kötelessége, hogy lehetőségei és képességei szerint megőrizze mindazt, ami a tudomására jutott. Ez vonatkozik az épített környezetre, és a hétköznapi építészetre is. A hagyomány felértékeli a települést is. Az életben tartott hagyomány az idegenek számára is érdekes, tanulságos. Ennél azonban fontosabb, hogy a helyben lakók számára teremt hazát, otthont. Alkalmat és lehetőséget ad, hogy megkapaszkodjon, hogy otthon lehessen, és otthon legyen benne. Valószínű, hogy nem készíthető fejlesztési program minderre másképpen, mint a legszélesebben megvalósuló közösségépítéssel. A legkülönfélébb civil szervezetek, az iparosok, a hagyományosan odavalósiak, az idősek leírják, elmondják és javasolják, hogy evvel mi a tennivaló. Az önkormányzatnak nincs más dolga, mint hogy elgondolkozik mindezen és lehetőségei szerint támogatja. Megjelöli a tennivalókat, támogatja azok megszervezését, lebonyolítását, finanszírozását. Óvja a közösséget. A hagyomány saját múltunk, szokásaink, emlékeink. Még akkor is, ha mi nem tudunk erről, ha nem ismerjük fel.

A szemközti oldalon: beépítési vázlat • fent: Csernyus Lőrinc: Margaréta üzletház, 1996
középen és lent: Csernyus Lőrinc: általános iskola és művelődési ház, 1991, belső részletek

Fent: Csernyus Lőrinc: általános iskola, átlakítás, 1991. (Az előtérben Makovecz Imre *Úrszínváltozás* görög katolikus temploma, 2000.) • lent: fejlesztési tanulmány, Heil Tibor vázlata

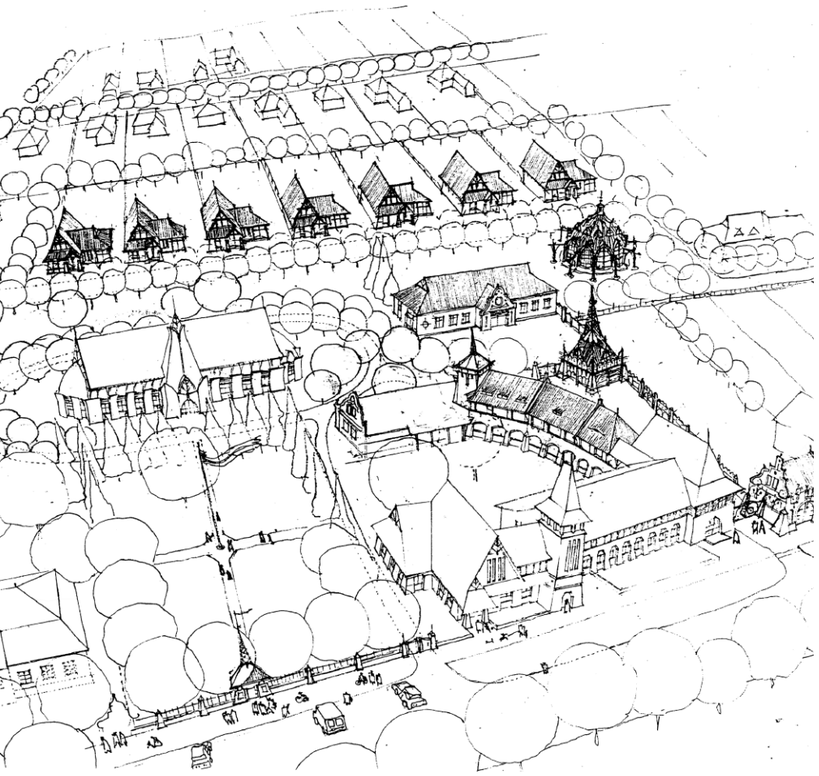

Mennyivel jobb lenne, ha megismervén jóban lehetnénk vele. Ha a jelenlegi nem könnyű hétköznapjainkban segítőnkké, útba igazítónkká válna. A település vezetése számára e biztonság megteremtése is elemi feladat. Ennek mikéntjét kell a fejlesztési koncepcióban meghatározni, majd megvalósítani. Ezek után az előbbi kérdésre a válasz egyértelmű. Így kell működnie egy falunak, egy mikroközösségnek. Nem az építészet a legfontosabb egy településen, hanem a közösségépítészet.

A népi vagy tradicionális építészet megítélése mindig többrétű volt. Adolf Loos 1910-ben elvezette olvasóit egy alpesi tóhoz, amelyben tükröződtek hegycsúcsok és felhők„házak, tanyák, udvarok és kápolnák. Nem emberkéz alkotta, sokkal inkább Isten műhelyéből kikerült műveknek látszanak”[1] – írta. Frank Lloyd Wright kijelentése valószínűleg mindettől függetlenül született: „A népi építészet nem más, mint az aktuális igényekre válaszolva megépülő épületek sora, olyan emberek által építve, akik nem tudtak többet, mint, hogy egy természetes ősi érzékkel a környezetükbe illesszék őket.”[2] Ki lehet jelenteni, hogy azokban az országokban, ahol a népi építészet a mai napig

[1] Adolf Loos: *Építészet* (1910)
[2] F. L. Wright: *Testamentum* (1957)

élő és létező dolog, ott az építészek egyre növekvő számban figyelnek fel nemzeti hagyományaik értékeire. A hagyományos építészet a környezet feltételeinek és a rendelkezésre álló erőforrásoknak megfelelően, szokás szerint hagyományos technikákat alkalmazva a tulajdonos, vagy a helyi közösség által jött létre. Az így megépült épületek minden változata egyedi szükségletek kielégítését célozza meg, magába olvasztva az őt létrehozó kultúra értékeit, gazdaságosságát, ökonómiáját és életstílusát. Amihez hozzátehetjük, hogy idővel adaptálhatóak, és fejleszthetőek a szükségletek és körülmények változásainak megfelelően. A *csináld magad,* vagy a közösségre alapozott építészet még alkalmazkodóbb használata kap hangsúlyt a népi építészet egyszerű definíciójában: *az emberek által művelt, az embereknek szóló építészet.*

Néhány emberi alkotás élettartama vetekszik a házakéval, vagy a nomád népek esetében a lakó tradíciókkal. Hajók, tálak, fogatok és korsók, asztalok és szerszámok évszázadnyi időt is megélhetnek, sőt, némelyik akár tovább is fennmaradhat. Mégis, a lakóhely használatának folyamatossága gyakorta meghaladja bármely emberi alkotás hasznos élettartamát. Ennek következtében megszámlálhatatlan épület használói valójában családok generációinak egymásra következő sorából kerülnek ki, és az ő kapcsolatuk az épülettel, a tájjal és a településsel bensőségesen összefügg identitástudatukkal. A világ sok részén még ma is az emberek széles korosztályaiban megvan a vágy és a képesség, hogy megalkossák saját lakóhelyüket, és hogy a környezetüket a társadalmi hátterüknek megfelelő

Fent: Heil Tibor: Egészségház, átalakítás és bővítés, 1991 • középen: Csernyus Lőrinc: Szuhányi-kúria, átalakítás, 1996 • alatta: utcakép • legalul: Vincze László vázlata

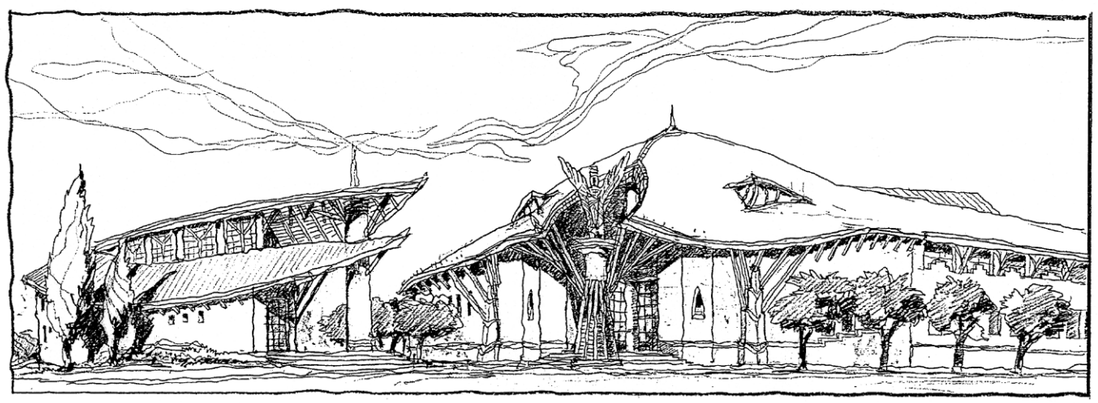

Fent: Vincze László: Tornacsarnok, 1989–1992 • lent: Heil Tibor: Polgármesteri Hivatal, átalakítás és bővítés, 1993 • a szemközti oldalon: Csernyus Lőrinc: ravatalozó, részlet, 2003

normákkal összhangban alakítsák. Az otthonokat az integritás és autentikusság keverékével építették, bizonyos értékeket és szükségleteket oly módon megtestesítve, hogy ezeket gyakran a rákövetkező generációk is átvették a forma szépsége és a tervezés egységessége miatt.

Elmondhatatlanul nagyszámú épület a múlt terméke, míg sok más jelenleg épülő továbbviszi ugyanazt a formát, amely már a megelőző időkben kielégítette az adott társadalom igényeit. A lakhely túlélheti a leszármazási sort, némely kultúrában újra belakhatják és adaptálhatják, jelenkorig való fennmaradásukkal bizonyítva a megváltozó életmódokra való válaszadó érzékenységüket. E változásokat gazdasági körülmények indukálhatják, később némely épület más célokra is szolgálhat, úgymint a termény tárolására, az állatállomány védelmére, vagy műhelyszerű használatra. Amikor a kultúrák megváltoznak, a régi épületeket újra hasznosíthatják, és újakat formájukban módosíthatnak, míg bizonyos anyagok kimerülése és mások

helyettesítése új technológiák kifejlesztését igényelhetik. Minden lakóhely rendelkezik saját történettel – vagy hamar szerez magának –, mely néha viszonylag változatlan lehet, ám amelyik egyúttal jelentős transzformációról tanúskodik.

Számos tény befolyásolhatja egy lakóhely formájának állandóságát és változékonyságát, legyenek ezek pl. a család és a kultúra leszármazási, örökségi, nemi, korbeli, hivatalos vallási vagy bármely más hitbeli rendszerére, szokására, erkölcsére, csoportos és egyéni értékeire és viselkedésére vonatkozóak. Végignézve minden kontinens, minden kulturális terület vagy régió lakóhelytípusait, szükségtelenül megismételhette volna a vonatkozó építési technikákat (pl. a vályogot), vagy tervtípust (pl. udvarterv), vagy bármely egyéb jellegzetességet, amelyek az emberek köztudatában élnek. A lakóhelytípusok és -formák vonatkoznak a hétköznapi családi élet igényeinek megfelelő térbeli elrendezésre és hasznosításra; a lakói általi jelentőség gyakran szimbolikában vagy díszítésekben jelentkezik.

A földi kultúrában a lakóhely a legnagyobb méretű műalkotás, amit egy férfi, egy nő vagy egy család valaha létrehozhat. A lakóhely több az általa elfoglalt helyszínnél, a beépített anyagoknál, építési módjának ismereténél és a belefektetett munkánál, a ráköltött időnél és pénznél.

Főépítészi elismerés a perifériának

Sosem gondoltam, hogy azt a huszonhat éve tartó, úgymond főépítészi munkámat bármikor is díjjal honorálnák. (Csernyus Lőrinc 2012-ben *Az Év Főépítésze* díjat kapott – szerk.) Ezt most még egyszer köszönöm a díjat odaítélőknek. Az *Építészfórum* internetes portálon megjelenő hír és köszönő soraim eléggé felkavarták a főépítészség és a vele kapcsolatos tevékenységek magyarországi állóvizét. Huszonhat évvel ezelőtt, amikor Makovecz Imrétől megkaptam ezt a feladatot, jogilag sem létezett a főépítészi kategória. Mindezek gyökere a külső és belső perifériára szorult kis települések és falvak szociális, szellemi és fizikai állapotán való változtatásból eredt. Ezt a munkát még a hetvenes évek végén Varga A. Tamás, Beke Pál, közösségfejlesztők és Makovecz Imre építész kezdték el. Kijelenthetjük, hogy széllel szemben dolgoztak. De ez vezetett el a kis bakonyi falvak főépítészségéhez, Paks városrendezési terveihez és a faluháztervezési programhoz. A civil szféra és az épített környezet párhuzamos rendbetétele volt a feladat. Ez teljesen „amatőr kuruc" módon történhetett meg. Bizalommal kerestük fel a tanácselnököket, később polgármestereket, hogy együtt dolgozzunk. Skiccpausszal, ceruzával, helyszíni jelenléttel. Magyarország perifériája nem földrajzi jellegű. Ugyanakkor tény, hogy ezek a települések lassú elhalásra ítéltettek a Kádár-rendszer vége felé. Szomorú, hogy ez ma is így van. Régen azt hallottuk, hogy *glasznoszty, peresztrojka,* ma *közbeszerzés, EU, pályázat* stb. Szinonim fogalmak. Hogy jön ez a főépítészséghez? Egyszerű példát idézek: ha megbetegszem, elmegyek az orvoshoz, ha az állatom beteg, felkeresem az állatorvost. Ha a házam „beteg", vagy új házat akarok építeni, kit keresek fel? A falu vagy település építészét. Lehet főépítésznek is hívni. Mindegyikükkel tudok az aktuális problémáimról beszélni. Van egy építész barátom Bretagneban, a névjegyén ez olvasható: *Építészet és Egészség. Architecture et Santé.* Ebben benne van minden. Számomra ez nagyon fontos, mert ez az a vonal, ami mentén létezni, élni tudok. Nem tudok mit kezdeni az értelmetlen jogszabályokkal, a sötétséget generáló OTÉK-kal és építési törvénnyel. A megosztó és nem összetartó előírásokkal, melyek következménye a jogászok és bürokraták birodalma. Számomra elfogadhatatlan, hogy egy tervegyeztetésre először a megrendelő jogi képviselője, majd a megrendelő és legvégül az építész jön be az irodába. Hol a bizalom, a személyes kapcsolat? Egyre inkább sehol. Magyarország jövője és felemelkedése geológiai adottságai miatt is a kistelepülésekben és falvakban van. A huszonhat évvel ezelőtt megkezdett munkát folytatni és oktatni kívánom.

A Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája az Egyesülés keretein belül tartott főépítészi képzés és előadássorozat részeként, helyszíni látogatásokat tett az Egyesülés tagjai által főépítészi teendőket ellátó városokban, községekben, falvakban. Helyszíni, tanácsadói vagy Önkormányzati főépítészségről beszélünk, ahol a helyszíni jelenlét és tevékenység nyomon követhető és tettenérhető. A kirándulások egy újfajta képzés első elemeként is felfoghatóak. Ahogy fontos a főépítész helyi jelenléte, úgy szükséges és elengedhetetlen az ún. *gyakornoki képzés.* A leendő főépítészeknek rendszeresen részt kell venniük tervtanácsokon, fogadóórákon, tervegyeztetéseken. Tulajdonképpen a Vándoriskolán bevált modellt kell kiterjeszteni, a kisebb tervezési feladatokon kívül, amit a Mestertől kap és számára a „tiszta" építészetet jelenti, úgy kell megismernie a többi oldalt is. Ebben a félévben átfogó jellegű kirándulásokat tettünk. Mit értek ez alatt? Az Egyesülés főépítészi tevékenysége elég sokrétű. Kisváros (Szerencs), falu (Závod), elvándorló falu (Murga), agglomerációs település (Szada, Veresegyház, Ócsa, Budakalász), turisztikailag fontos kiemelt a világörökség részeként (Tokaj), és még lehetne folytatni. A többi településre a későbbi félévekben kerül sor. Mindenhol a fő problémák után érkezünk el a konkrét épített környezetből adódó feladatokhoz. Ezeket megérteni, felfogni és átélni csak a helyszínen lehet. Bizonyos szempontrendszer szerint kell végiggondolni egy település múltját, jelenét és jövőjét. Az eltérő településtípusok eltérő főépítészekkel rendelkeznek. A kirándulások alkalmával kiderültek az eltérő munkamódszerek is. Ahogy a tervezésnél, úgy a főépítészségnél is megvannak a tervezési szempontok is. Ahogy több egyenértékű megoldás születhet egy ház tervezése kapcsán, úgy több egyenértékű megoldás létezik egy beépítési tervnél is. Sajnálatos, hogy építészeti tervtanács nem létezik szerkezeti terveknél. Még opponencia-szinten sem. Ezért is fontos a főépítész építészeti tudása. Szerencsen például többségében régi meglévő épületekkel kell foglalkozni, vagy az új építésnek a már meglévő, védett házhoz kell igazodnia. Tokaj esete egyedi. Itt a táj és a szőlőkultúra annyira meghatározó, hogy mindent „elnyom" maga körül. Egy hegyaljai látogatás egész más megvilágításba helyezi a térséget a hétköznapi ember számára is. Itt nyer értelmet a földrajzi adottság. Hogy az időjárásnak milyen szerepe van az épített környezet létrejöttében. Hogy jelenik meg, ha megjelenik a település fejlesztési koncepciójában és a Helyi Építési Szabályzatban. Már pedig meg kell jelennie. Vajon mi a mezőgazdaság szerepe a civil szféra kialakulásában? Mindez, hogy jelenik meg a tanyavilágban, ami jelenleg az elmúlás szélén áll? Egy belső perifériára került világról van szó. Ezen belül is külön helyet foglal el a Nyíregyháza környéki bokortanya-rendszer, ahol valamikor mintegy hatvan bokor létezett. Megközelítőleg kör vagy négyzet alakú központ körül helyezkedtek el a házak, mára sajnos csak a településszerkezet maradt meg. A házak zömmel 10×10-es kockaházak. Tulajdonképpen ide sorolható a Kecskemét környéki tanyavilág is. Maga a szerkezet persze teljesen más, nem annyira egységes és sokkal szeparáltabb. Jól látszik a mesterséges és a nőtt jelleg különbsége.

Tokaj és Szerencs nagy múltú települések; Veresegyház esete teljesen más. Budapest agglomerációjáról van szó. Ez a szó egymagában is rengeteg mindent kifejez. Már eleve az, hogy nem magyar eredetű és nem régi, új jelenségre utal a településtörténetben. Az agglomerációnak hagyománya, értékrendszere gyakorlatilag nincsen. Szinte időazonosságról beszélhetünk a jelenség felbukkanása és az Egyesülés tagjainak főépítészi tevékenysége között. Itt még fontosabb a helyszíni jelenlét és a főépítész szakmai tudása, kiegészülve a kapcsolatteremtés készségével. Egy településnek, egy alkotásnak, az épített és védett környezetnek biztosan van múltja és vélhetően lesz jövője. Mindkettő a mában készül. Mikor egy településről megjelenik egy írás vagy egy könyv, az a múltat idézi fel. Szerepelnek benne az ott élt és élő, az épített és természetes környezetüket meghatározó emberek, családok. Megemlítik az alapító nemesi famíliát. Későbbiekben a bírót, a jegyzőt, a papot, tanítót. A főépítészt nem. Pedig egyfelől ő is településgazda, őrző, a fejlődés letéteményese. Részben a maga képére formálja a reá bízott területet. Mert ne legyenek kétségeink. Nekünk a főépítészség

ugyanolyan feladat, mint a háztervezés. Mindenki ugyanúgy áll hozzá. Ugyanolyan korszakokat lehet megnevezni, mint az építészettörténetben. És ez így van jól. Míg az épülettervezésben megfigyelhető egyfajta tervezői szabadság, addig ilyenről a településtervezésben ma Magyarországon nem beszélhetünk. A sok jogszabály, előírás megöli ezt a munkát. Saját példámon keresztül, Csengerről tudom mondani, hogy mennyire egyedi és mennyire sajátságos. Itt a fent említettek egyike sem történt meg. Egy furcsa vízió került megvalósításra. A makoveczi *lehetett volna* világ. Egy sosemvolt városközpont, mert hiszen csak feltételezésekre, legendákra építkezhettünk. Az épületek egymáshoz való viszonya, az új térrendszerek, utcák, a templom új pozíciója mind ugyanannak a gondolatnak a szellemében születtek. Meg vagyok győződve arról, hogy a főépítész és települése között az idők során szoros szimbiózis alakul ki. Nem véletlen, hogy ki hol és miért főépítész. Van, aki a kis falvakban tud dolgozni, van, aki községekben és van, aki a városokban. Kölcsönösen találnak egymásra. A település élő organizmus. Nő, fejlődik, egészséges, néha beteg és sajnos el tud sorvadni és meg is tud halni. A főépítész, mint gazda és őrző egy személyben; gyakorlatilag a település orvosa is. Gyógyító szerepe van, és ezt nem szabad elherdálni.

KERTEKRŐL

Herczeg Ágnes

KISKERT – KÖZÖSSÉGI KERT

A kiskertmozgalom a városi szegény lakosság támogatásaként jött létre, kialakulásának hátterében a 19. század technikai, gazdasági és szociális átstrukturálódása áll. A „szegénykertek" megjelenése a 19. század második felére tehető. Az ipari munkalehetőség a falusi férfilakosságot tömegesen vonzotta a városba. Először csak egyedül költöztek a munkahelyükhöz közel, ahol lakóbarakkokban éltek. A következő lépésben már a családok is felköltöztek, otthagyva a falusi életformát és kultúrát. A robbanásszerű népességnövekedés magával hozta a telekspekulációt, a bérkaszárnyák rossz lakáskörülményei, a munkások és családjaik egészségtelen és elégtelen táplálkozása súlyos egészségügyi problémákat és szociális feszültségeket okoztak. A gondok orvoslásának első lépéseként a nagyvárosok vezetése kisparcellákhoz juttatta a rászorultakat, ahol lakóhelyükhöz közel meg tudták termelni a zöldség- és gyümölcsszükségletüket.

A kiskertmozgalom másik jelentős impulzusát Németországban Schreber lipcsei orvos adta, aki a munkás- és szegénycsaládok gyermekeinek egészségi állapotát kétségbeejtőnek tartotta mind fizikai mind pedig lelki tekintetben. A rossz lakáskörülmények és a gyermekmunka káros következményeinek orvoslására követelte, hogy a városban egészséges és kulturált sport- és játszóhelyek létesítésével, valamint pedagógusok vezette foglalkozásokkal segítsenek kicsiknek és nagyobbaknak egyaránt. Később Hauschild doktor kezdeményezésére iskolakerteket hoztak létre, és a kertészettan megjelent az oktatásban is. Ezeket a kerteket, ahol a sport-, játszó- és veteményeskert egyben megtalálható, Németországban ma is *Schreber-kerteknek* nevezik.

A kiskertmozgalom egész Európában elterjed, és a kiskertkolóniákat ma sok nagyváros belvárosi régiójában; a régi, már használaton kívüli ipari zónáinak szomszédságában megtaláljuk.

A munkáskertek mellett a szakmunkások, a tisztviselők számára olyan lakóterületeket terveztek, amelyekhez kis kertek és közösségi terek is tartoztak. Ötvözték a városi és vidéki lét elemeit.

Történeti összefüggéseket vizsgálva láthatjuk, hogy a középkori szerves városfejlődés során a táj és a város fallal volt egymástól elválasztva. A gyümölcsös- és szőlőskertekkel övezett városok növekedése korlátozott volt. A nagyipar szétrobbantotta a régi határokat, és tömegek egyik napról a másikra cserélték fel tevékenységüket és életmódjukat. A gyökértelen, tájkultúráját elhagyó tömegek nem csupán a természeti világtól és a kétkezi munkától lettek elszakítva; a technika és az ezzel járó új környezeti hatások is beiktatódtak életükbe. A nagytömegű munkásság fizikai, lelki és szellemi helyzete a 20. századra súlyos szociális kérdéseket vetett fel. Az egyre súlyosbodó helyzetre a társadalmi kérdések újragondolása helyett az első világháború lett a válasz. Ezt követően elindult a mezőgazdaság iparosítása és nagyüzemesítése, a vidéki lakosság számának radikális és mai napig tartó csökkenése a városlakók javára.

Azóta eltelt száz év. A technikai civilizáció és a világméretű gazdasági kultúra az individualizálódáshoz; a természettől és a magunk természetétől való teljes elidegenedéshez vezetett, a szociális élet terén pedig általános a káosz.

Mi lehet erre a válasz? Egyének, kis csoportok, közösségek grundokon kerteket kezdenek művelni? Miért?

Kérdésre kérdés a válasz, amit Kálmán István tett fel nekünk, táj- és kertépítész hallgatóknak a nyolcvanas évek elején: János evangéliumában vajon a feltámadt Krisztust miért kertésznek véli a sírhoz siető Mária Magdaléna?

„Monda néki Jézus: Asszony, mit sírsz? kit keressz? Az pedig azt gondolván, hogy a kertész az, monda néki: Uram, ha te vitted el őt, mondd meg nékem, hová tetted őt, és én elviszem őt." (Ján. 20, 15)

Albrecht Dürer: *Noli me tangere*

Kiskert kolónia Marienthal Berlin-Neuköllnben, 1912. - A berlini Landesbildstelle képgyűjteményéből

Rahnama Azadeh

ÉSZKERTÉSZ – VÁROSI MEZŐGAZDASÁG ÉS KERTMOZGALOM

Napjainkban világszerte megfigyelhető a falvak elnéptelenedése és a városok robbanásszerű növekedése. A világ népességének fele ma városokban él, és ez a folyamat növekvő tendenciát mutat. Eközben elhalványul a városok identitása. Külső arculatukban, megjelenésükben egyre jobban hasonlítanak egymáshoz. Mindemellett ökológia krízisben élünk, a Föld természeti tartalékai lassan elfogynak.

Úgy tűnik, elérkeztünk egy olyan ponthoz, amikor nehezebben működnek a nagy és felülről tervezett víziók, és újra megszületőben van annak az igénye, hogy álmodjuk meg városainkat, valósítsuk meg elképzeléseinket kis léptékben. A közösségikertmozgalom ilyen kis léptékű, alulról szerveződő beavatkozás. A természetben használt *biodiverzitás* fogalomhoz hasonlóan, a városi tájban lehet és kellene is *hasznosítási diverzitásról* beszélni. A város sokoldalúsága, a különböző funkciók segítik és stabilizálják a városlakók közötti társadalmi kapcsolatokat és ökológiai folyamatokat.

A jövőben a városokkal kapcsolatban érdekes megfigyelni és újragondolni a történelem és a földrajz, a város és a táj, a természet és az épített világ közötti kapcsolatot. Ekkor szembetűnik, hogy például egy üres telken lévő csúnya betongödör helyet adhat egy közösségi kertnek, és ilyen formában át tudjuk transzformálni ennek a helynek a jelentőségét, minőségét. Ezáltal a városszöveten belül kialakul egy új hozzávaló, ami megfűszerezi a város ízét.

A nagy városszerkezeti tervek klasszikus zöldfelületi rendszerét alkotó elemekkel ellentétben a közösségi kertek mások; spontán módon jelennek meg, meglepetésszerűek, néha illegálisak, és mégis hihetetlen teljesítmények a városi mozaikban.

Külföldi példákon keresztül szeretném bemutatni, milyen esszenciálisan fontos lehet a város zöldjén megalapozott identitásépítés. Kronologikus sorrendben következik három ország, három politikai háttér és három különböző városi struktúra, különböző lehetőségek a városok ápolására, illetve a fejlesztésükre. A 20. századi közösségi kert mozgalom 1988-ban Havannában alakult ki, az 1990-es évek elején megjelentek a közösségi kertek Detroitban, végül a

kubai példát követően 2009-ben Berlinben megalapították a *Prinzessinnengarten*-t.

Kuba, Havanna

A Kubában 1989-ben bekövetkezett gazdasági válság oka, hogy az ország egyik napról a másikra elvesztette exportpiacának és importjának nyolcvan százalékát. Kuba mezőgazdasága addig az exportra volt berendezkedve. Az ország látta el a keleti blokkot többek között cukorral és citrusfélékkel; cserébe élelmiszert, gyógyszert és mezőgazdasági kemikáliákat kapott a szocialista kereskedelmi partnerektől. A szocialista blokk felbomlása, a szigorított USA-blokád és a többi kapitalista ország által gyakorolt nyomás Kubát a 90-es évek elején az éhínség szélére sodorta; nem volt importált élelmiszer. Az országnak sürgősen, ráadásul az addigi mezőgazdasági input felével meg kellett duplázni az előállított élelmiszer mennyiségét. Ekkor jött létre az új mottó: *azzal gazdálkodj, ami van a szigeten*. A riasztó élelmiszer-ellátási helyzetre gyorsan kellett reagálni. 1993-ban elkezdődött az állami nagyüzemek feloszlása kisebb, átlagosan 600 ha területtel rendelkező mezőgazdasági szövetkezetekre *(Unidades Básicas de Producción Cooperativa/UBPCs)*. Határozatlan időre bérbe adták az állami tulajdonban lévő földeket az együttműködőknek, akikkel szerződést kötött az állam. Emellett az 1990-es években alapított ún. *Organopónicos*-ok, vagyis városi kertek jelentősen hozzájárultak a népesség élelmiszer-ellátásához. A gazdasági helyzet mellett az a nyilvánvaló tény is ösztönözte megalakulásukat, hogy a zöldségeket és gyümölcsöket helyben jó megtermelni, ott, ahol a fogyasztó él. A kertekhez helyben kapcsolódnak a kis piacok vagy boltok, ahol meg lehet vásárolni a friss árut. A helyi termelők üzemanyagot spórolnak, és friss árut biztosítanak kedvezményes áron. A városi mezőgazdaságok egyre nagyobb szerepet kaptak a környéken élő népesség élelmiszer-ellátásában. Ezek az *Organopónicos*-ok a termelést tervgazdaságon alapuló szövetkezeti rendszerben előállító szervezett termelőközpontok, kizárólagosan ökológiai gazdálkodás alapelvei szerint gazdálkodnak.

Kubában az 1980-as évek végén kezdődött a városi mezőgazdaság különböző formákban történő, államilag támogatott fejlesztése. Hosszú távon az a cél, hogy ez része legyen a városi fejlődésnek, a várostervezésnek. Kényszerűségből kezdték el az üres és elhagyott városi telkeket átalakítani termékeny zöldfelületekké, ahol a zöldség- és gyümölcsellátást biztosítani tudták a városlakóknak. Kubában nincs szabad ingatlanpiac, így az üres telkeken alacsonyabb a gazdasági nyomás és érték, amely serkentően hatott erre a folyamatra.

A természetes ökológiai körforgások idővel újra éreztették hatásukat. Az addig használt import műtrágya és növényvédő szerek helyét és feladatát a földigiliszták, a komposzt és a hasznos rovarok vették át. A nagy mezőgazdasági kereskedelmi cégek bezártak, és a földek az új gazdálkodási módokat alkalmazó gazdálkodók gondos kezeibe kerültek. Az egykori nagy cukornád-monokultúrák vegyes kultúrává, például kukorica-, yucca- és babültetvényekké alakultak át. A FAO *(Food and Agriculture Organization of the United Nations)* 2002-ben már világszinten is példaértékűnek tartotta a kubai mezőgazdasági politikát.

Mindezzel párhuzamosan az egész országban mezőgazdasági oktatóközpontok jöttek létre. Ma már a mezőgazdasági szakképzésen belül kialakult a városi mezőgazdasági szakirány. Az államilag támogatott *Organopónicos*-ok szakmai segítséget kapnak a különböző kutatóintézetektől. Kiadványok szólnak a városi mezőgazdaságokról, a mezőgazdasági folyamatról és az elvégzendő feladatokról. A Havannai Mezőgazdasági Minisztérium tanfolyamokat szervez, fontos moderációs és koordinációs feladatokat vállalva a városi mezőgazdaságok fejlesztésében. A kubai mezőgazdaság átépítése jelentős eredményeket mutat. A FAO statisztikái szerint a legfontosabb alapélelmiszer termelése 2002-től 2005-ig közel háromszor olyan magas volt, mint 1991 és 1994 között. A napi kalóriaellátás, ami a krízis elején 2300 kalóriára csökkent, most már közel 10 éve stabilan 3200 kalória/nap/fő.

A diverzitás körüli fáradozás egyik legnagyobb sikere a biogazdálkodás bevezetése. A kubai gazdaságoknak lehetővé teszik, hogy önellátó mezőgazdaságot hozzanak létre. Kubának egy évtized alatt sikerült átvezetni egy magasan specializált és export-orientált mezőgazdaságot, ami importált kemikáliák masszív felhasználásán alapult, egy olyan modellre, ami ökológiai alapelveken nyugszik. Ma már a fenntartható mezőgazdaság modelljének tartják Kubát.

Amerikai Egyesült Államok, Detroit

Detroit 1950-ben 1,85 millió lakosával elérte történelmének legmagasabb lélekszámát. A gazdasági fellendülés és a virágzó autóipar sok embert vonzott az akkori Amerika egyik leggazdagabb városába. A középréteg kiköltözött a külvárosba. Az 1970-es és 80-as években erős konkurenciaként jelent meg Japán és Németország az autógyártás piacán. Ennek következtében egyre kevesebb, a város perifériáján található, csak gépkocsival elérhető munkahely maradt. Detroit városépítészetében az autóhisztéria idején tudatosan nem terveztek tömegközlekedési hálózatot. A szegényebb városlakó, akinek nincs gépkocsija, képtelen elérni a külvárosi munkahelyeket. A Chrysler és a General Motors zuhanásával Detroit megkapta az utolsó döfést, a város ekkor már a csőd szélén állt. A hivatalos adat szerint a munkanélküliség aránya 30%, nem hivatalosan a lakosság háromnegyede lett munkanélküli. Detroit ekkor leginkább egy filmbeli szellemvároshoz hasonlított, számtalan üres telek és elhagyott ház határozta meg a városképet. Ez idő tájt a város felületének a 35%-a lakatlanná vált, a maradék lakosság fokozatosan elszegényedett. Az infrastruktúra leépült. Iskolák zártak be, és az élelmiszerboltok kiköltöztek a külvárosba, a fizetőképes lakossághoz. Ekkor az élelmiszer-ellátás mirelit és készételekből állt, amit a sarki benzinkútnál vagy kis boltokban lehetett beszerezni. Friss zöldség vagy gyümölcs sehol sem volt kapható.

A helyzet kilátástalannak tűnt, ám néhány lakó az üres telkekben és az elhagyott háztömbökben nemcsak problémát látott, de reményt és lehetőséget is arra, hogy ők maguk építsék fel újra a városukat, s formálják azt élhető, igazi otthont jelentő hellyé.

Ez az életerős felfogás a fő hajtóerő. Jellemző, hogy mind az ott maradó lakosok, mind az újonnan odaköltözők között is sok a művész. Az 1990-es évek elején alapították az első városi haszonkerteket azzal a céllal, hogy javítsanak a város élelmiszerellátásán, és egészséges és friss zöldséget és gyümölcsöt biztosítsanak a városlakóknak. A számtalan használaton kívüli terület bőséges

helyet biztosított az újonnan kialakuló kerteknek, amelyek egyszemélyesek vagy közösségekben működnek, pár négyzetméteren vagy hektáron. A termelés bioalapú, nem használnak kemikáliákat.

A 2000-es évek elején már szervezetek fogták össze az addig különálló kerteket, a városi kertek támogatására megalapították a *Community Garden* hálózatot. Tanfolyamokat szerveznek, vetőmagot és más eszközöket biztosítanak a kertészkedéshez.

A társadalmi, szociológiai előnyök sem elhanyagolhatóak. A fiataloknak új perspektívát jelent ez az egyébként a civilizáció egyik legelső állomásának tekinthető folyamat. A városi kertészkedésről és a természeti folyamatokról tanulva eltávolodnak az utcától, ahogy azt eddig látták, s az új generáció megismeri az egészséges táplálkozás fontosságát.

Detroitban ma már 1300 közösségi kertet tartanak számon, amelyek nem csak önmagukat, de a hajléktalanszállókat és a piacokat is ellátják a terményeikkel.

Németország, Berlin

Az utolsó külföldi példa nem politikai okokból, nem is konkrét kényszerhelyzet miatt alakult ki, hanem csupán azért, hogy egy nem használt városi felületből létrehozzon a lakóknak és a városnak egyaránt hasznos, fenntartható és önzetlen helyet.

2009 nyara óta létezik a *Prinzessinnengarten* Berlinben a Moritzplatznál, amely egy nagyon frekventált körforgalom. Itt közel 60 éve üresen fekszik az a 6000 négyzetméteres telek, ahol az alapítók létrehozták a haszonkertet. A *Nomadisch Grün* közhasznú szervezet dolgozik itt azon, hogy a kihasználatlan telkeken hasznot hozó zöldfelületek jöjjenek létre. Az így kialakuló kertekben együtt lehet tanulni és tapasztalatot szerezni. Egy nagyon sűrűn lakott és beépített kerületben is, ahol viszonylag kevés a zöldfelület és sok a szociális probléma, a gyerekek, a fiatalok és a felnőttek, a kíváncsi laikusok és a szenvedélyes kertészek együtt tudnak tanulni, miközben új városi életminőséget hoznak létre ezen a helyen.

A területet a várostól bérlik egyéves szerződéssel. Ezért olyan kertet terveztek, amely bármikor továbbköltöztethető. A helyszín rossz földje miatt egyébként is mobil ágyásrendszert alakítottak ki. A kertben lévő építmények konténerekből állnak és a növényeket másodhasznosítású dobozokba, rizszsákokba és Tetra-dobozokba ültetik. A Prinzessinnengartenban a zöldségeket bio-minőséggel termesztik. Nem használnak sem műtrágyát, sem növényvédő szereket, a vetőmagok és a föld is bio-tanúsítvánnyal rendelkeznek. A zöld oázis a város közepén kedvezően járul hozzá a helyi ökoszisztémához és a mikroklíma javításához. Itt még méhészetet is vezetnek, a haszonnövények diverzitását megőrzik, régi és ritka fajtákkal is foglalkoznak.

Itt nincsenek személyes tulajdonú parcellák, ágyások. Mindenki együtt művelheti a földet. A kert kávézójában a helyi termésekből készült italok és ételek kaphatók. Így segítik a kert sokoldalú projektjeinek fenntartását. A kertet munkaerővel, adományokkal vagy úgynevezett *ágyás-patronálással* lehet támogatni.

Ma már Európában szinte mindenhol találkozunk a közösségikert-mozgalommal. Azt lehet mondani, hogy divatos lett kertészkedni a mai városokban. Így lassan mindenki belegondolhat abba, hogy mindenütt ott van a föld a beton alatt. Bármikor, szinte bárhol elvethetünk egy magot, és valami nőni kezd…

A cikkek fotóanyagának összeállításában Melodie R. Powell *(Hellomissdetroit)*, a Prinzessinnengarten *(LABKULTUR)* és Wild Judit *(Vadjutka)* nyújtott segítséget. • fent, balra: Kuba; jobbra: Németország, lent: USA

FORRÁSOK:
Die Welt wird Stadt, STADTanSICHTen, Institut für Auslandsbeziehungen 2009
Urbane Landwirtschaft am Beispiel der Organoponicos in Havanna/Kuba, Hoffmann H, 1999
Das Oekoparadies im Hinterhof, Gonzales Bayon R., 1998

Szabó Ágnes

MIÉNK ITT A KERT…

De árthat-e ennek a bagótlan
Kakuk Marcinak az a kis Rousseau,
aki belé szorult? … Enélkül kinek a fejébe
csapna mennyköves, virágos kalapot
a förgeteg, s ki akarna kertész lenni?[1]

Úri huncutság-e városban, öt négyzetméteren paradicsomot nevelni, és ráfogni, hogy kertészkedünk? Közösségi kert Budapesten. Van ilyen? Mi az? Ez csak egy álom! Budapesten 2012-ben négy zöldségnövények nevelésére szakosodott közösségi kert nyitotta meg kapuit, ahol több mint kétszázötven közösségi kertész kapott ágyást és nevel(t) zöldségeket a maga örömére. Ebben az évben további tíz kertről tudunk, amelyek nyitogatják kapuikat.

A Kortárs Építészeti Központ (KÉK) és a Városi Kertek Egyesület 2008-ban zászlajára tűzte a közösségi kertek létrehívását. Az országot járva, önkormányzatokhoz bekopogtatva (újra) elhintették a közösségi kertek gondolatát.

„A közösségi kertek olyan használaton kívüli városi területek, melyeket magánemberek önkéntes közössége vesz művelésbe. A közösségi kertekben a terményeket a tagok többnyire nem eladásra, hanem saját fogyasztásra állítják elő; a kertészkedés mellett pedig nagy hangsúlyt fektetnek a közösségépítésre, a városi környezet javítására." olvashatjuk az Első Egri Közösségi Kert közösségi oldalán.

A működő közösségi kert folyton változó és gondoskodást igénylő eszköz, kapcsolódási pont a helyhez, ahol élünk, a település környezetéhez, a növényekhez és más emberekhez. A közösségi kert észrevétlenül is azt keresi, hogyan lehet megszólítani a helyieket, és hogyan lehet őket felelősségvállalásra sarkallni a saját életük és környezetük érdekében.

Magyarországnak nagy kertművelő hagyománya van. Akkor minek kellenek a közösségi kertek? Mi a gond? *A kertségek és a kertművelés szerepe és jövője* című tanulmány szerzői így látják: *„A magyarországi zártkertesítési hullám az évszázadokon át kialakult területhasználati struktúra és kertművelő közösségek felbomlását eredményezte. A kertségek fennmaradását, harmonikus fejlődését azonban csak a hatékony, közösségi fellépés biztosíthatja."*[2]

A közösségi kert fogalma alatt sokan egy közösség által, közösen művelt zöldséges kertet értenek, ahol a szezon elmúlását követően a termények szétosztásra kerülnek. Ilyen volt Békásmegyeren a *Földkelte* csapata, amely 2012-2011-ben ezt a mintát követve egy kölcsönkapott kertben hozott létre közösségi kertet. A csapat a *Reclaim the Fields!,* magyarul *Vissza a földeket!* mozgalom hazai hírvivője. A kertet egyben közösségi, alkotói és kulturális színtérré változtatta, közösen megbeszélt munkamegosztásban művelték és minden érdeklődő előtt nyitották meg. Közösségi kertként tarthatjuk számon 2006-ban Budapesten a *Gang* csapat által a lakókkal közösen létrehozott belső udvarok kertjeit is, amelyek fenntartása a kialakítást követően a helyi lakosokra lett bízva. A közösségi kert egy típusának mondható a *Pronas* közösségi gyümölcsös Szentgotthárdon, de számos a szociális munkaprogramból elinduló, a közösség ellátását és foglalkoztatását szolgáló kiskert is. Figyelemre méltó kezdeményezés volt 1986-ban az Avasi lakótelepen Dr. Adorján Imre *Arborétum kertje,* ahol zöldségtermesztő kertészek segítették egy egyedi örökzöldgyűjtemény felnövekedését. A meglévő minták alapján a működésből és működtetésből levont tapasztalatok összegzése nagymértékben segíthetné a mai kertmozgalmat.

A közösségi kerteknek a most Budapesten meghonosodott, ágyásokra osztott zöldségeskerten kívül többféle típusa is elképzelhető. Utóbbiakra számos példát találunk az országban. Minden településnek és közösségnek a saját lehetőségeire szabott kerttípust kell megtalálnia. A közösségi kertek elindításának legnagyobb gátja a kezdeményező civil csapat hiánya, és a kert elbukásától, a közösség működésképtelenségétől, sikertelen jövőjétől való félelem. Utóbbinak eshetett áldozatul 2010-ben a *7kert* néven futó *Böske projekt,* ahol már az első közösségi fórumon erős ellenállásba ütközött a közösségi kert létrehívása. A helyben lakók ekkor még nem voltak felkészülve és felkészítve egy ilyen új mozgalom befogadására. Az alapos előkészítő munka eredményeként 2012-ben példaadó kertek alakultak. Az önkormányzat által kezelt közterületen jött létre az *Első Kis-Pesti Kert,* egy magánberuházó tulajdonában levő foghíjtelken a *Leonardo-kert,* a Millenárison a *Lecsós Kert.* Szintén civil kezdeményezésből szerveződött a magánterületen működő *Grund Kert.* Vidéken a kecskeméti *Hunyadvárosi Közösségi Kert (HUKK)* területét az önkormányzat segítségével egy magántulajdonostól kapták kölcsön a közösségi kertészek.

Milyen is egy közösségi kert ma Magyarországon? A KÉK és a Városi Kertek Egyesület által kezdeményezett kertek elsősorban kiskerti zöldségnövény-termesztésre sarkallják a kertészeket. A termesztés mindenhol szigorúan az ökológiai gazdálkodás módszerei alapján történhet, teljesen vegyszermentesen. Az ágyások 4,5-től 15 m^2-ig terjednek. A kertben vagy a kert közelében lévő közösségi helyek rendszeres kertésztalálkozók színterei. A találkozók rendje, nyitottsága és szervezése mindenhol másként történik. Legfontosabb kérdés a közösség megszólítása és kialakítása. Meghívásos alapon és különböző módszerek alapján kaphattak parcellát a kertészek, például sorsolás, jelentkezési sorrend, lakhely szerint elosztva. A KÉK és a Városi Kertek Egyesület külföldi, főleg amerikai példák alapján, jól strukturált rendszert kínál a közösségi kertész csapatoknak és önkormányzatoknak, de több olyan civil kezdeményezés is indul, amelyek a saját helyüket és útjukat keresik ebben a történetben.

A közösségi kertek alakulását hatalmas médiaérdeklődés kíséri. Folyamatos lehetőség ez az ismertségre és elismerésre, de egyben a leghatékonyabb közösségromboló eszköz is, különösen a kert életének kezdeti időszakában. Erre hívta fel a figyelmet Földes Ádám a békásmegyeri kertközösségről szóló beszámolójában, egy évvel a megalakulásukat követően.

Ma a közösségben való együttélést és -működést kell újraformálnunk. Ennek a tudás egyik legjobb tanterme a kert. A kert, ahol a növények nőnek, ahol azokat napról napra gondozni kell és dédelgetni. Nem csoda, hogy a most induló kertek struktúrájukban közösségszervezést fókuszban tartó amerikai példákból merítenek ihletet.

Milyen eszközeink vannak a közösségi kertészek segítésére? Recept nincs, a közösségikert-mozgalom keresi a helyét, s a most alakuló kerteknek más és más életútjuk lesz. 2013-ban *Kertébresztő* néven közösségi kertkoordinátor-képzés indult, hogy az eddig szerzett tapasztalatokat a kezdeményező és szervező csapatoknak átadhassuk. A képzésben jól használhatóak a közösségi tervezés módszertanából, illetve az *Átalakuló Mozgalom* módszertanából átvett elemek, mivel a teljes folyamat során az egyik legérzékenyebb pont a közösség bevonása és megszólítása. A *Kaláka Mozgalomban* szerzett gyakorlati tudás is nélkülözhetetlen. Az *Átalakuló Mozgalom (Transition Network)* lokális közösségek szervezését célzó módszertana egyszerűen, érthetően adja át a csoportsegítés és koordinálás alapelveit. A közösségfejlesztés és csapatépítés során alkalmazott módszerek részben adaptálhatóak lesznek közösségek hosszú távú segítésére.

A közösségi kerteket életerős maghoz tudnám hasonlítani, amely bárhol képes kicsírázni, hiszen önmagában is erőt hordoz, de csak ott fog életerős szárba szökkenni és virágot hozni, ahol rendelkezésre állnak a megfelelő életsegítő feltételek.

Alakuló kertek: Duna Kert (Dunakeszi), Cinege Kert (XXII. ker.), ZUG Kert (XIV. ker.), Ibolyás Kert (XVII. ker.), Soroksári Kert , Körkert (XX ker.), Első Egri Közösségi Kert, valamint Rákosmente, Őrmező, Békásmegyer, Káposztásmegyer, Albertfalva, Budakalász, Káposztásmegyer, a Szentendrei Skanzen, és az Ópusztaszeri Skanzen területén.

Tikk Dóra

KÖZÖSSÉGI KERT – TEMPLOMKERT

„És ültete az Úr Isten egy kertet Édenben, napkelet felől, és abba helyezteté az embert, akit formált vala. És nevele az Úr Isten a földből mindenféle fát, tekintetre kedvest és eledelre jót, az élet fáját is, a kertnek közepette, és a jó és gonosz tudásának fáját."
Móz. 1 2,8–9

A kert, amely a növekedésről és a teremtésről szól, szakrális hely. A növekvő növények, az állatok, és a tevékenyen jelenlévő ember kapcsolódik össze benne újra, a teremtés és a teremtettség teljességében. A kert előképe az Édenkert, ahogy a kertészembernek előképe Jézus Krisztus. A kert a kétkezi munka mellett a spirituális élet tere is, amelynek kiváló színterei lehetnek a templomkertek. A közösségi kertek előképének tekinthetjük a középkori kolostorkerteket, ahol a szerzetesek közösségi életének részét képezte a kert gondozása, a föld művelése. Ezeknek a szerzetesközösségeknek a templomkertjei egyszerre voltak haszon- és szakrális kertek. Medgyaszay István *Templomkertek* című írásában* erről így vélekedik: *„A szerzetesek cellasoraikat a közösen művelt kert köré építették, melyben vetemény, gyümölcs és főleg gyógynövény termett. Voltak öntözőcsatornák is, vízmedencékkel és halastavakkal. A testi táplálékról történt gondoskodás után a lelki életnek még többet szenteltek. A templom előtt lévő ilyen kertet vagy ligetet Éden-kertnek, paradisusnak is nevezték."* A kolostorépítészet kötelező elemei voltak a falakon belüli kertek. Jó példa erre Európa egyik legjelentősebb benedekrendi apátságában, a Sankt Gallen-i kolostorban megőrzött, 820 körül készült kolostor ideálterv, amelyen többféle kertet ábrázoltak: veteményest, gyógynövénykertet, temetőkertbe telepített gyümölcsöst. A kolostorkertek növényhasználata a gyógy- és dísznövények szempontjából is példaértékű volt, környezetükre nagy hatást gyakoroltak. *„A kulturális közösségként és mintagazdaságként is működő kolostorok mindennapos gyakorlatának vezérelvei autonómia és autarchia (cselekvési függetlenség és önfenntartó gazdálkodás) voltak."* – olvashatjuk a 2011-ben megjelent *Pannonhalmi nyilatkozatban*. A középkori kolostorkertek

[1] Németh László: *Nincsen anyám, se apám. Nyugat,* 1929/12.sz.

[2] *A kertségek és a kertművelés szerepe és jövője. Településrendezési, szabályozási javaslatok 2003,* Ónodi Gábor tanszékvezető egy. docens SZIE-Környezetgazdálkodási Intézet Területi Tervezési Tanszék, Cros Kárpáti Zsuzsa egy. adjunktus, Gubicza Csilla, Horváth Judit és Molnár Melinda PhD-hallgatók közreműködésével

* Medgyaszay István: Templomstílusok. Pannon Panteon, szerk. Kőszegi Lajos, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Comitatus 1993.

képét elevenítették fel a 21. század legelején többek között az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, Új-Zélandon a keresztény közösségek, amikor közös művelésbe vonták a templomkerteket. Milyen igazuk van! Az ő mottójuk: *Kertészkedj Istennel!*

Az Amerikai Egyesült Államokban létrejött templomkertek egyik fő motivációja a jelenleg is zajló gazdasági válság. A változóban lévő gazdasági helyzetben az emberek egy része a földhöz és a természethez való visszatérést tartja a követendő útnak. Ezeket a hit alapú közösségeket a kertészkedés, az élelmiszerbiztonság és a közösségi lét megélése mellett a közös hit is erősíti. Hiszen a kert nemcsak az élelmiszertermesztésről szól, hanem a Teremtővel való kapcsolatról. *„…Kertészkedés által tanulunk magunkról, a Természettel való összefüggésekről, a munka és kreativitás kapcsolatáról és a spiritualitásról."* – vallja Christine Sine, aki a *Sustainable traditions* keresztény mozgalom aktív tagjaként számos könyv szezője ebben a témában. A közösségi kertek nem korlátozódhatnak a nagyvárosokra, hiszen a kisvárosok, a falvak jelentős részén is ma egyre kevesebben művelik a kertjeiket és közösségeiktől elidegenedetten élnek az emberek. Az óvoda- és iskolakertek a gyermekek számára biztosíthatnak utat a természethez, míg a közösségi kertek a felnőtteket szerveznék közösségbe.

A Pannonhalmi Bencés Apátság adott otthont 2011-ben a *Fenntartható közösségek – tájbarát mezőgazdaság* című tanácskozásnak, amelyet a hazai mezőgazdaság megújulását, a vidéki élet vonzerejének növelését és a táj helyreállítását szolgáló intézkedésekről folytattak. A konferencia szervezői tudatosan választották a helyszínt. Pannonhalma *„…jelképes jelentőségű színhelye nemcsak a művelődésnek, de a célszerű földművelésnek is a legrégebbi iskolája hazánkban"* – olvashatjuk a felhívásban. A közösen megfogalmazott Pannonhalmi nyilatkozat is azt mutatja, hogy a magyarországi keresztény egyházak, a magyar történelem (egyetlen) fennállásukat tekintve folytonosságot mutató intézményei, egyre erősebben hallatják hangjukat az élelmiszerbiztonsággal és földműveléssel kapcsolatban. A tanácskozás a következő fő témakörökben folyt:

- Helyi piacot a helyi termékeknek!
- Egészséges, helyi élelmiszert az iskolai közétkeztetésbe!
- A gyümölcsfafajták tájadottságokhoz alkalmazkodó sokféleségének helyreállítását, védelmét!
- Gyógyító növényeink szélesebb körű hasznosítását!

Reméljük, hogy a megfogalmazott célok a jövőben kiterjednek a templomi közösségekre, lehetőséget teremtve templomi közösségi kertek létrehozására, mint a helyi társadalmat erősítő, támogató kezdeményezésekre. A közösségi kertek, tudatos odafigyeléssel, a fenti célok eléréséhez nagymértékben hozzájárulhatnak.

A templomi közösségek a közösségi kert kialakításában kedvezőbb helyzetben vannak, mint világi társaik, hiszen már meglévő közösségre alapozhatnak, és általában saját kerített udvarral rendelkeznek. A magyarországi nagyvárosok templomai körül lévő zöldfelületek többnyire kihasználatlanok. Aktív funkciót nem töltenek be, inkább rekreációs célú parkosított területek; állapotuk a szépen gondozottól a teljesen elhanyagoltig változik. A plébánia közössége és a templomkert között gyakran nincs semmiféle kapcsolat, a közösségben és a területben rejlő lehetőségek kihasználatlanok.

A közösségi kertek budapesti elterjedését figyelve született meg az első budapesti közösségi templomkert álma a XI. kerületi Albertfalvi Református Gyülekezetben. A Református Gyülekezet imaházának kertjében korábban gyümölcsfákat, szőlőkordonokat telepítettek. Néhány gyülekezeti tag már 2012-ben egy-egy kisebb terület művelésébe kezdett. Ezen felbátorodva megszületett a közösségi kert igénye, hiszen a gyülekezetbe sokan járnak a környező panelházakból. Érthető, hogy ez a kedves, csöndes, buja kert hívogatólag szólította meg a betonrengetegbe zárt embereket.

A közösségi kert tervezésére pályázatot írtak ki. A kerttervezésben Brózik Zsófia és Tikk Dóra tájépítészek vettek részt, az önszerveződést a gyülekezeti lelkész és a Városi Kertek Egyesület patronálta. A közösségi kert az *Isten kertje* nevet kapta.

A tervezés során össze kellett egyeztetni a templomkert és a közösségi kert használatából eredő funkciókat, hiszen egy gyülekezeti kert a biblia-, a hittanórák, a közösségi beszélgetések és az egyéni elmélkedés színtere; míg a közösségi kert az egyforma méretű parcellákon kertészkedők területe, komposztládákkal, vizeshordóval, kerti sütögetővel és szerszámtárolóval, hogy csak a legfontosabbakat említsem. A gyülekezet legifjabb tagjainak pedig játszóteret kell hagyni a kertben. Az előbbi elemekből összeállt közösségi templomkert egyelőre a megvalósítás előtt áll. Az idei év az anyagi források előteremtésének az ideje, amely a *nulladik évi* elnevezést kapta, jelezve, hogy a hosszú távú koncepció megvalósulása még várat magára. Addig is ideiglenes parcellák kiosztásával már megkezdődött a közösségi kertművelés. A jelenleg zajló nulladik év az Isten Kertjében a közösség összekovácsolódásáról szól, a növények növekedésének csöndjében. Már van kertvezető, pénztáros, közös levelezőlista. Mindenki örömére és lelkes részvételével kijelöltük, majd közös erővel felástuk a kertet, kialakítottuk a komposztáló keretek helyét. Ezután már indulhatott az ültetés.

A magyar keresztény közösségek egyik megújulási útjának tartjuk a templomkertek közösségi kertekként való művelését, amely által újrafogalmazhatjuk közösségünkhöz való viszonyunkat, a teremtett világhoz való kapcsolatunkat a teremtés örömének a megélése által. Emellett ezek a kertek hozzájárulhatnak a zöldség- és a gyógynövények biodiverzitásának védelméhez, a tájfajták megőrzéséhez és elterjedéséhez; továbbá biztosítják az egészséges élelmiszert a közösség tagjainak. A templomi közösségek kertjei missziót hordoznak kereszténveknek és keresőknek egyaránt: a kertekben, a kezünk között felnövekvő paradicsomban, retekben, répában és salátában újra és újra rátalálni a jelen lévő Istenre.

INTERJÚ **JOCHEN BOCKEMÜHLLEL**

Készítette: Herczeg Ágnes
Fordítás: Rahnama Azadeh, Kádas Ágnes

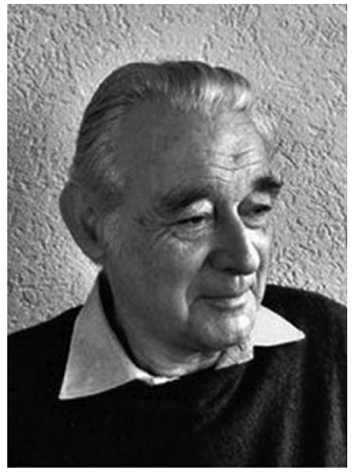

Jochen Bockemühl, dr.

1928-ban született Drezdában. Tanulmányait a Rudolf Steiner iskolában kezdte. Felsőfokú tanulmányait Drezdában és Tübingenben végezte, ahol kémiát, geológiát, botanikát és zoológiát hallgatott. Emellett antropozófiai megismerés-elmélettel foglalkozott. Rövid pedagógiai tevékenység után 1956-tól a Goetheanum kutatólaboratóriumában dolgozott. 1971 és 1996 között a Goetheanum Természettudományi Szekcióját vezette. Évtizedeken át nemzetközi nyári kurzusokat szervezett tájépítészek, ökológusok, pedagógusok számára. A goethei és steineri természet- és tájszemlélet továbbfejlesztésével európahírű iskolát teremtett. Dornachban él, számos könyv, tudományos publikáció szerzője.

Herczeg Ágnes: *Tapasztalatom szerint a fiatalok ma nagyon bizonytalanok, hol van helyük ebben a világban, ahol mind a városi, mind a vidéken élő ember elszakadt a természeti világtól, idegen számára, nem tekinti magát a táj részének. Miközben az iskolákban óriási ismeretanyagot kell megtanulni például a természettudományos tantárgyak keretén belül, mégsem lesz ez a tudás a miénk.*

Élettapasztalatod alapján mit javasolsz a fiataloknak, hogyan lehet az ember ma újra a táj, a természeti világ része, együttműködő és értő partnere, és hogyan lehet mindez tudományosan megalapozott?

Jochen Bockemühl: Épp itt van a kérdés kulcsa. Mit jelent az, hogy tudományos? Ma a természettudomány, ahogy a többi tudomány is, képzetekkel dolgozik. A képzet az, amit magunk elé állítunk, vagyis leválasztjuk magunkról és objektumként kezeljük. Ez azt jelenti, hogy amiről beszélünk, az rajtunk kívül álló objektum. Ez az érzület oda vezet, hogy a tudomány csak azt veszi figyelembe, amit képzet formába tud hozni, amitől elválasztja magát. Amikor azonban én létrehozok egy képzetet, akkor ennek a képzetnek szüksége van egy összefüggésre, amiből létrejött. Ezt az összefüggést tudattalanul hozzágondolom, mint a kijelentésem előfeltételét. A probléma abban rejlik, hogy az összefüggés, amiből kiragadtam a képzetet, nem tudatos. Jelentősége van annak, hogy emellett a képzetalkotó gondolkodás mellett létezik egy „szemlélődő" gondolkodás is. A szemlélődő gondolkodás nem a részletekre fordítja a figyelmét, amiről képzetet alkot. Ennek megfelelően úgy kell tekintenünk valamire, hogy azt egészként lássuk, az egészet lássuk benne. Ez azt jelenti, hogy belemegyünk valamibe, ellentétben az egyértelmű képzet elutasító mivoltával. A táj nem a fa és a ház, vagy a hegy és a felhők, hanem a táj az, ami mindezen részleteken keresztül mint belső tapasztalat felmerül. A szemlélődő gondolkodás valahol mindenkiben benne van, csak nem tudatos. Minthogy a tudományos képzetalkotás egy határhoz ér, amikor az egészről van szó, azt gondolja az ember, hogy ezen a ponton az érzéseket kell bevetnie, pedig valójában ennél a határnál egy átfogó gondolkodást kell kifejleszteni. Ezt az átfogó gondolkodást nevezzük belső szemléletnek. Goethe ezt szemlélődő ítélőerőnek nevezi. Már nem Goethe korában élünk, ma más a tudatállapotunk. Mindannyiunk érzülete materialista, vagyis felállítunk magunk elé egy világot abban az érzületben, hogy az rajtunk kívül áll, nem vagyunk részei, nélkülünk létezik. Az objektivitásra törekvés

szorosan összefügg a képzetalkotással. Az objektum ebben a szemléletben a valóság. Azonban tulajdonképpen csak az előtt az átfogó háttér előtt valóság, amiből kiindulva létrehoztuk a képzetet. Ez a háttér általában nem tudatosul bennünk, mert éppen az összefüggések szemlélése az, ami tudományosan nem megragadható. Tudomány alatt a képzetalkotást értjük. Léteznie kell azonban egy olyan tudománynak is, amely az összefüggésekkel foglalkozik. Erre egyrészt akkor van szükségünk, ha a táj témájával foglalkozunk. Ahhoz, hogy a tájat megragadjuk, bele kell menjünk. Miközben újra és újra nyitott szemmel, különböző módon tekintünk körül, lassan egyre gazdagabb szemléletünk lesz arról, amivel foglalkozunk. A növényeknél is így van. Amikor megfigyelek egy gyógynövényt, meg akarom ismerni, azzal a nehézséggel szembesülök, hogy valójában képtelen vagyok képzetet alkotni arról, ami bennem a megfigyelés során létrejön, hanem lassan kialakul bennem a gyógynövényről egy szemlélet, amely annál gazdagabb lesz, minél többet foglalkozom vele. Kialakul az észlelés új képessége. Egy további terület, amelyhez a szemlélődő gondolkodás szükséges, a művészet és a művészet szemlélése.

Másképp gondolkodunk ma, mint Goethe?

Igen. Amikor Goethe *A növények metamorfózisa* című művét olvassuk, tapasztalhatjuk, hogy mindig képekben beszél. Nagyon pontosan kell olvasni. Például amikor „a nedvek finomodásáról" beszél, azt a mai ember természetesen materiálisan gondolja. Analíziseket végezne, de a „finomodást" ezáltal nem ismerné fel. Goethe ezt a finomodást a változás képében, a metamorfózisban tapasztalja. Goethe erről ezt mondaná: *„Ez a fajta folyékonnyá válás a gondolkodásban, amit a növényen gyakorolhatok, lesz az életnek megfelelő tudomány."*

Azt mondod, Goethe képekben beszél, amit ma nem értünk annak ellenére, hogy mai kultúránkban mindenütt egy képi világ árad felénk. Hogyan ébreszthetjük fel a világ iránti érdeklődésünket abban az értelemben, ahogyan beszéltél róla?

Ma tulajdonképpen egy képzetvilágban élünk. A képzet mindig egyértelmű. Ezzel

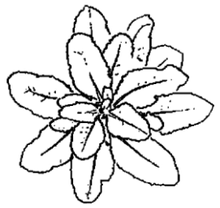

szemben egy képet teljesen különböző formákban lehet kifejezni. Ez nagyon lényeges pont. Egy vidék, ahol egyszer tájkonferenciát tartottunk, elevenné válik bennem. A táj benyomásai során a gondolatok nélküli megélésre vágyunk vissza. Ez természetesen működik, de ez nem egy jövőbeli út, hanem valami, ami a múlttal függ össze. Amikor hat rám valami, emlékek jönnek elő, vagyis felbukkan bennem valami, ami nem tudatosan már bennem van. Ez nagyon szép, mégsem valós megismerés. A valós, új megismerés csakis a gondolkodáson keresztül jön létre. Minden egyes képzetnek szükségszerű kiegészítője a szemlélődő gondolkodás. Csak ez adja meg a képzetek értelmét. Hajlandóak vagyunk misztifikálni az érzést és abban látni a hely szellemét. De hol is van az a bizonyos *Genius Loci?* Nem odakint található, hanem bennem kell létrejönnie azáltal, hogy megismertem, hogy újra és újra rátekintek, figyelek rá, mindig hallgatom és látom, és így összekapcsolódom vele.

A Genius Loci nem egy eredendő lokális minőség?

A *Genius Locinak* – szemben azzal, ahogy sokszor gondoljuk – nincs képzet-karaktere. Kérdés, hogy mondhatjuk-e, hogy ott van, vagy sem. Hasonlóan ahhoz, ahogy sokan gondolkodnak ma az elementáris lényekről, mondjuk, hogy ott egy gnóm például. Alapjában véve, azt kell mondjam, hogy ez nem tudományos.

Ha időről időre újra és újra pontosan rátekintek egy helyre, és a helyre vonatkozó összefüggéseket gondolkodva egésszé kapcsolom össze, akkor természetesen átélek valamit, ami egy helyre vonatkozik, ami itt más, mint máshol. A *Genius Locinak* ez a sajátos karaktere. Az ember nélkül, a teljességtől szétválasztva nem létezik. Ezt mindig is szeretnénk absztrahálni, de épp ez az, amit nem lehet.

Tizenhárom éve került megrendezésre, kezdeményezésedre és vezetéseddel a Goetheanumban Az európai tájkultúra mint feladat *című munkakonferencia, amelyen több százan, egykori tanítványok és érdeklődők vettek részt. Ennek eredményeképpen született meg* A táj legyen táj – Dornachi Kiáltvány, *amely az Európai Tájegyezmény beterjesztését előzte meg. Az eltelt idő óta sok minden megváltozott, ma mit gondolsz az európai táj helyzetéről?*

Amikor a tájról beszélünk, vannak emberek, akik ezt nagyon érdekesnek tartják, de nem tudják, hogy mi is valójában. Azt gondolom, hogy a fiataloknak meg kellene tanulniuk, hogy vannak dolgok, amelyek rajtunk kívül vannak, vagyis materiálisak. Minden, amiről képzetet alkotok, rendelkezik ezzel a fizikai, materiális karakterrel, ami halott. Észrevesszük azonban az összefüggéseket, amelyek révén értelmük lesz a részleteknek. Kérdés, hogyan lehet ezt tudományosan megragadni, ha nem tudunk képzetet alkotni róla. Ennek egyetlen módja, ha megmutatjuk az utakat, ahogyan mi magunk kapcsolatba kerülhetünk egy dologgal. Ebben a képszerűnek nagy szerepe van.

Az általad kidolgozott megfigyelési gyakorlatok is erre adnak lehetőséget?

Igen, azt gondolom. Véleményem szerint csak akkor lehetséges ez, ha úgy beszélünk az emberekkel, hogy ők maguk meg tudják ragadni a dolgot. Írtam egy tanulmányt a „jelenlét" tudományáról, ami szemben áll a leválasztó, az elválasztó tudománnyal. A jelenlét, benne-létezés tudománya azt jelenti, hogy éppen amiben vagyunk, abban tevékenykedünk. Amint azonban azt mondjuk, hogy *„egyszer láttam ott életet"*, már nem vagyunk benne.

Te tanítottál meg minket arra, hogy a rajzolás nagyon jó metodika, segítség ehhez.

Igen. Arról van szó, hogy ismerkedjünk meg a tájjal. Erre természetesen a festés vagy a rajzolás, különösen, amikor emlékezetből történik, nagyon alkalmas. Amikor emlékezetből festünk, először hagyjuk, hogy a látottak belső képpé váljanak. Akkor aztán kereshetünk egy nekik megfelelő kifejezést.

Amikor az előzővel ellentétben közvetlenül lerajzolunk valamit, nem igazán jutunk *bele* a dologba. Az emlékezetből elhozott dolgot úgy festhetjük meg, hogy kialakulhasson a megfelelő hangulat. Tartalmazzon ugyanakkor olyan elemeket is, hogy más pontosan tudja: igen, ez ott ilyen volt. Akkor is, ha a részletek esetleg nem stimmelnek.

Úgy tudom, hogy jelenleg az önéletrajzodon dolgozol.

Igen, ez valójában a kutatásaim életrajza. Már diákként úgy akartam megváltoztatni a természettudományt, hogy túljussunk a csupán fizikai dolgokon, hogy felismerjük az életet és a lelkiséget. Megragadásához mindig más kísérleti példákat kerestem, amikkel ez tanulmányozható. Saját önéletrajzomat úgy értelmezem, hogy megkísérlem azt az utat ábrázolni, amelyen egyre tovább jutottam a felismerésben.

Mondhatjuk, hogy ugyanúgy, ahogy az embernek van sorstörténete, amelyet az önéletrajzban meg lehet örökíteni, a tájnak is van saját életrajza, saját sorstörténete?

Igen, ez nagyon szorosan összefügg, és nagyon fontos, hogy ezt az összefüggést kidolgozzuk. Először azáltal, hogy kifelé nézünk, és nagyon pontosan megfigyelünk valamit, képzetet alkotunk, és utána belsőleg gondolkodva ismét végigkövetjük. Így a biztonságot már nem a tárgyban

keressük, hanem a gondolkodás tevékenységében. Ez azt jelenti, hogy benne vagyok, jelen vagyok, részt veszek, mert ez mindig csak addig érvényes, amíg teszem is. Gernot Böhme kiadott egy könyvet a természet fenomenológiájáról. Ebben publikáltam erről egy tanulmányt, amiben segítek észrevenni azt, hogy hol is vagyunk igazából, amikor foglalkozunk valamivel. Ez a vonatkozás nagyon fontos. Vagyis nem létezik semmi rajtunk kívül, ami valóban a szellemihez vezet.

Segít ebben az, ha megfigyeljük viszonyunkat első emlékképeink és a fogalmak kapcsolatáról?

Igen. Az észlelés csak kérdéseket tesz fel. A választ mi magunk adjuk meg. Az észleléseket, szemlélődő gondolkodás által, belehelyezzük az adott érzék-összefüggésbe. Ezzel tisztában kell lennünk.

Az emberek türelmetlenek, szeretnének például tájépítészetet tanulni, de nincs idejük vagy türelmük, hogy leüljenek egy fa elé és megfigyeljék azt.

Csak a megfigyelés nem elég, el kell azon is gondolkodni, hogy mit is figyeltünk meg éppen. A megfigyelés is már nagyon szép, de vajon hogyan jutottam most éppen ehhez az ítélethez? A megismerés mindig összefügg a gondolkodással. A tudomány is az élő gondolkodáson keresztül kell, hogy kifejlődjön.

Hogyan lehet megismertetni fiatalokat ezzel? Nem értik a szövegeket, de kérdéseik vannak…

A kultúra ma nem kínál fel semmit, ami ebben segíthetne. Ezzel ellentétben minden egyre jobban a képzetek irányába húzza az embert, ami végül elvezet az úgynevezett digitális tudat kialakulásához. Amikor a számítógépen leütök egy billentyűt, tudom, hogy ez közvetlenül mit idéz elő. De miért is kell leütnöm ezt a billentyűt? Mit is akarok ezzel mondani? Ilyen kérdéseknél észrevesszük, hogy a kijelentés tulajdonképpeni tartalma ennek és annak az előfeltétele, de mint olyan nem jelenik meg. A billentyű leütése csak egy hely. Ha gondolkodás alatt mindig csak képzetalkotást értünk, akkor nem jutunk el a megismeréshez.

Az embereknek ezt magukban kell megtalálniuk. Kimennek a világba, és saját magukat keresik.

Igen, és épp erre jó *Bennem él a világ?* című könyvem és az abból készült kiállítás. A képek segítségével mindenki maga vizsgálhatja meg, hogy az ember mit visz bele magából a képbe, hogy ilyennek látja.

EGYÜTTMŰKÖDÉS FÖLDÜNKÉRT

Herczeg Ágnes

Rabindranath Tagore: Az otthon

Bandukoltam az országúton, szántóföldeken át, míg a lenyugvó nap, ez a vén zsugori, utolsó aranyait is elrejtette.

A fényt lassan elnyelte a sötét, és a megözvegyült föld – melynek termését már learatták – csendesen pihent.

A távolban egy fiú éleset rikoltott. Átvágott a sötét ismeretlenen, és otthagyta dalai nyomát az éjszaka csendjében.

Szülőfaluja ott volt valahol a pusztaság szélén, túl a cukornádföldeken, elbújt az árnyékos banán-, a karcsú arékapálma-, a kakaóbab- és a sötétzöld grépfrútfák között. Megálltam egy pillanatra magányos utamon a csillagfény alatt, és kitárult előttem az elsötétült föld – ölelő karjaiban az otthon kincseivel: bölcsőkkel és ágyakkal, anyai szívekkel és éjjeli lámpákkal, fiatal életek tiszta örömével – azoknak az örömével, akik még semmit sem sejtenek a világról.

(Kopácsy Margit fordítása)

A Goetheanum Mezőgazdasági Szekciója minden évben találkozót szervez, ahová a világ minden tájáról érkeznek a biodinamikus mezőgazdaság tevékeny képviselői. Az *Együttműködés Földünkért – kultúrsziget, vagy együttműködés* címmel februárban megrendezett négynapos konferencia hatszáz fős hallgatósága harminc országból érkezett, tizenhat munkacsoportot alakítva. Az idei találkozó alapkérdése az volt, hogy képesek-e a biodinamikus gazdaságok önmagukban tevékenykedve a Föld segítői lenni úgy, hogy közben a természet életereje és a szociális élettér a globalizáció árnyékában egyre inkább veszélyeztetetté válik. Továbbá kérdés volt, hogy ebben a helyzetben a biodinamikus mozgalom, amennyiben ez szükséges és lehetséges, milyen rokon törekvésekkel tud együttműködni, s ez milyen formában képzelhető el.

A biodinamikus mezőgazdaság szellemi megalapítója Rudolf Steiner, aki 1924-ben Sziléziában, Koberwitzben nyolc előadást tartott a *A mezőgazdaság gyarapodásának szellemtudományos alapjai* címmel. Az új szellemi alapokra építkező gazdálkodási mód szükségességét több minden indokolta. Az ipari gazdaság kialakulásával radikálisan megváltozott a földművelésből és az iparból élők aránya, amely nem csupán gazdasági, hanem szociális átrendeződést okozott. Az európai kultúrtáj kialakulása során a tájjal való szoros együttműködést elsőként Nyugat-Európában alakította át a technikai fejlődés és az anyagiasult természettudományos felfogás. A földhöz való viszony a földtulajdon helyzetében is megnyilvánult. A föld Angliában már a 17. században termelőeszközzé, adás-vétel tárgyává, vagyis áruvá vált. A Föld mint élő, eleven organizmus, mint az ember által megművelt természet felfogása lassan megszűnt, így a földhöz való viszony, annak kulturális, szociális lényegisége is átértékelődött. Ez a folyamat a 20. századra a mezőgazdaság iparosításához vezetett, a mezőgazdaságban megjelentek a gépek és a kemikáliák. Mindkettő egyben a hadigazdaság melléktermék is. Az I. világháború az egyre súlyosabb szociális kérdések megválaszolása helyett könyörtelenül végigsöpört Európán.

Steiner megfogalmazta a jövő mezőgazdaságának alapgondolatait, amelynek alapegysége a biodinamikus gazdaság. „Egy gazdaság akkor teljesedhet ki a szó szoros értelmében, ha magában megálló individualitásként, önmagába zárt egyéniségként fogható fel. Bár teljesen ezt nem valósíthatja meg, de a zárt individualitás állapotához minden gazdaságnak közelednie kell." (Rudolf Steiner: *Mezőgazdasági kurzus,* 2. előadás GA 327)

Minden „élő" a világ képző folyamataiból alakul. Egy organizmus több mint alkotórészeinek összessége, közte és környezete közötti lehatárolódáson belül saját élettel rendelkezik, és ez kapcsolatban áll a földi és a kozmikus környezettel. A mezőgazdaságban akkor beszélhetünk üzemi organizmusról, ha a képződfolyamatok alapján szerveződik, a megfelelő talajélet jön létre, kialakul a növényi létre jellemző fejlődési mód és az állatvilág természetének megfelelő állattartás. Az ember szellemtudományos ismeretekre alapozva magasabb szintű harmóniát és rendet képes kialakítani a gazdaság életösszefüggéseiben. Így válhat a mezőgazdasági organizmusból üzemi individualitás. A biodinamikus gazdaság alapja röviden, az élő folyamatokba való tudatos belehelyezkedés, a szarvasmarha trágya, a preparátumok használata, és a tevékenység kozmikus ritmusnak való megfeleltetése.

Steiner nem csupán a föld egészségének és az ember természeti világgal való harmonikus és tudatos együttműködésének megoldását látja benne, hanem választ a 20. század legégetőbb problémájára, a szociális élet kérdéseire. Útmutatásait az antropozófiával foglalkozó nagyüzemi gazdák egy csoportja napi gyakorlatba helyezte, és három évvel később megalapították az első biodinamikus szövetkezetet. Majd évek alatt az egész világra kiterjedő, ma is növekvő mozgalommá vált.

A 2013. februári biodinamikus konferencia résztvevői a mai világhelyzetet tekintették át az ember földdel való kapcsolatának szempontjából. A globalizáció mára olyan alapvető kérdéseket vet fel, amely túlhaladja az egyén, a kisebb közösségek, az országok határait. A génmanipuláció, a vegyszerek használata szűk érdekcsoportok gazdasági és hatalmi érdeke. Ezzel szorosan összefüggő és egyben legégetőbb kérdés a föld kérdése.

A konferencia egyik vendége Rajagopal P.V. volt, aki Gandhi követőjeként 2007-ben gyalogos menetet szervezett Gwalior és Delhi között, amely során 25000 ember 350 kilométert tett meg, hogy felhívja a kormány figyelmét a földreform szükségességére, mivel az indiai emberek több mint húsz százalékának annyi földje sincs, hogy házat építhessen, és nem tartozik semmilyen helyhez. Az identitáshoz, biztonsághoz pedig föld kell. Előadásában hangsúlyozta, hogy az ember a szívét nyitottá kell tegye nem csupán saját népe, hanem a világ felé is. Ahhoz, hogy az ember cselekvővé tudjon válni egyéni szinten a globalizációval szemben, az emberi találkozásoknak nagy szerepe van.

A biodinamikus mozgalom számára is alapvető kérdés, elegendő-e, hogy mi magunk biztonságban érezzük magunkat, ellássuk magunkat egészséges élelmiszerrel? Képesek-e a farmok ebben a globális rendszerben egyénileg fennmaradni, vagy égető kérdés az együttműködés, a társadalmi hálózatok kiépítése a fennmaradáshoz? Minden más gazdaság alapja a mezőgazdaság, épp ezért az együttműködés ma azért is alapvető fontosságú, mert ma nincs annyi föld, hogy minden embernek jusson.

Az előadások, a csoportmunkák összegzéseképpen a következő gondolatok fogalmazódtak meg. Nem elegendő, hogy önmagában jól működő rendszereket hozzunk létre. Minden gazda minden nap nyitott kell legyen a világ felé, a természet felé, embertársai felét. Törekednie kell arra, hogy napi, elmélyült kapcsolatban álljon környezetével. Ehhez szükséges, hogy ne ítéljük meg a dolgokat, ne kategorizáljunk, hanem tudjuk megragadni az elénk táruló jelenségek, történések sajátosságait. Tudjunk kérdéseket feltenni és továbbvinni a közösség felé, vagyis az individuum érdeklődését kibővíteni a világ felé. Képesek legyünk minden nap változtatni, nem csak gondolatban, hanem cselekedetben. Mindehhez érdeklődés, tapasztalás, belső erő, tartás kell. Belső munka, a centrum realitása szükséges, hiszen az önismerettel rendelkező individuum képes oly módon közösséget, csoportot alkotni, hogy más és saját egyéniségét ne nyomja el. Egységben kell lenni, vagyis kapcsolatot teremteni kint és bent egyaránt. Nem elég, hogy magunk munkálkodjunk a tudatosságunkon, hanem a társadalom különböző rétegeinek felismerését is segíteni kell.

Ma azt sulykolják belénk, hogy olyan méretű globális problémák vannak, amit lehetetlen az egyén szintjén megoldani. Ennek épp az ellenkezője igaz, csak az egyén szintjén lehet változtatni. Az emberi lét alapja: tevékenységben „lenni", vagyis jelenlétben lenni. Ehhez a múlt és a jövő együttes ismerete szükséges. A megismerés lényege gondolkodási erővel megragadni valamit a „szellemiből". Az ismeret nem szubsztancia, hanem összefüggés a jelenségek között, a jelenségek és a kozmosz között.

Az intellektusba zárt elme csak beszél a dolgokról, Rajagopal szerint a szegény ember a szívére hallgat és elindul. A világ és az életfolyamatok megértéséhez pedig rálátásra van szükség. Az önismereten alapuló szabad individuum képes valós együttműködésre.

A végső, égető kérdésben döntenünk kell: kultúrszigeteket hozunk létre, vagy képesek leszünk az együttműködésre? Földünkért!

SZÁZ ÉVES AZ ÓBUDAI GÁZGYÁRI LAKÓTELEP

Erhardt Gábor

Az Óbudai Gázgyár nevét hallva valamenynyiünknek a jól ismert technológiai tornyok sziluettje jelenik meg. Ezek az esztétikusan formált műemléki épületek azonban csak egy kicsiny részét képezik annak a komplexumnak, amely történetével érdekes keresztmetszetét adja az elmúlt száz év ipartörténeti fejlődésének, társadalmi folyamatainak. A dicső múltat mérsékelten fényes jelen követte, amely állítás már mintegy tizenöt éve tartja aktualitását. Az Óbudai Gázgyárról írni, amely éppen száz éve kezdte meg működését, hatalmas feladat, cikkem ezért csak annak két fontos részét, a Tisztviselő és Munkás lakótelepeket tárgyalja, természetesen némi történeti előmagyarázat után, hiszen abban számtalan ma is érdekes momentum található.

A kőszén alapú gázgyártás fővárosi kezdetei 1855-re nyúlnak vissza, amikor Pest városa szerződést kötött az Általános Osztrák Légszesztársulattal a pesti gázszolgáltatás huszonöt éves monopóliumára. Ezt az időközben egységesülő Budapest még kétszer meghosszabbította, Budát és Óbudát is bevonva a szolgáltatási körbe. Értelemszerűen a koncesszió többszöri meghosszabbítása nem az előrelátó tervezést és fejlesztést szolgálta; a cég több kisebb gázgyárat létesített a városban, gyakran nem a legszerencsésebb helyeken, így a Lóvásártéren (a mai II. János Pál pápa téren), a Józsefvárosban, illetve az Országúton (a mai Margit körúton).

A Főváros 1908-ban úgy döntött, hogy a két év múlva lejáró szerződést nem hosszabbítja meg, hanem az akkor működő öt gázgyárat megvásárolja és a gázellátást fővárosi hatáskörbe vonja. Ezzel párhuzamosan szakértő bizottságot hozott létre, amelynek a jövőbeni fejlesztések meghatározása volt a feladata. Javaslatuk alapján a Főváros az öt kisebb gázgyár bezárását és egy új, korszerű, nagykapacitású gázgyár létrehozását határozta el. Olyan helyszínt kerestek, amely könnyen megközelíthető, de a veszélyes üzem nem jelent kockázatot a közelben lakókra. Mivel a sűrűbben lakott pesti oldalon nem találtak ilyet, választásuk végül az óbudai Homokos dűlő akkor szőlővel beültetett területére esett. Itt a vasúti kapcsolat észak és dél (!) felől egyaránt biztosított volt, ekkor már állt az északi összekötő vasúti híd. A Duna közelsége a vízi szállításon túl a technológiai (és tűzi) vízellátást is biztosította.

A Főváros Weiss Albertet, a zürichi gázgyár igazgatóját kérte fel a gázgyár általános „elrendezési" tervének, illetve részletes építési terveinek kidolgozására. Az általános rendezési tervek egy hónapon belül, a részletes tervek pedig rá négy hónapra, 1910 februárjára elkészültek. Ezekben már szerepeltek a dolgozókat szolgáló jóléti és lakóépületek, amelyek létét a Bárczi István nevével fémjelzett városvezetés szociális elkötelezettségén túl az is indokolta, hogy a környék akkoriban gyakorlatilag lakatlan volt. A terveket egy, a főváros által felkért szakértő bizottság értékelte. Tagjai között találjuk a fővárosi, a minisztériumi és a vasúti tisztségviselők mellett, a kölni, a düsseldorfi, a nürnbergi, a müncheni, a berlini gázművek vezetőit, valamint Kájlinger Mihályt, a Magyar Mérnök- és Építész-egylet elnökét. Az ő szerepe a két gázgyári lakótelep sorsa szempontjából alapvető fontosságú. A testület egyhangúlag elismerését fejezte ki a tervek szakszerűségét és megfelelőségét illetően, Kájlinger azonban különvéleményt fogalmazott meg. E szerint „fölösleges munkát végzett Weiss igazgató, amikor azon épületeket is megtervezte, amelyek nem kizárólag üzemi célokat szolgálnak, amelyek magával a gázüzemmel közvetlen kapcsolatban nem állanak, mint pl. a munkásjóléti építmények, kezelési épületek, gazdasági épületek, lakóházak. Távol áll ugyan tőle, hogy az erről készített tervek felett bármi módon is bírálatot gyakoroljon, de mint a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet elnökének hangsúlyoznia kell, miszerint nem talál rá okot, hogy ezeket az építményeket külföldi építészekkel terveztessék meg, miért is ajánlja, hogy a főváros tanácsa kerestessék meg, készíttessen magyar építészekkel új terveket és ezen épületek jelen tervezetei ne képezzék megbeszélés és elbírálás tárgyát". A bizottság egyöntetűen kiállt e vélemény mellett és a továbbiakban már csak az ipari épületeket vizsgálta.

Az építkezés a parti védmű kiépítésével és a terület feltöltésével már 1910-ben megkezdődött, ugyanakkor a lakó- és kiszolgálóépületek tervezéséről legközelebbi adatunk 1912 elejéről való, amikor is Almási Balogh Lóránd a munkáslakótelep, Reichl Kálmán pedig a tisztviselőtelep épületeinek engedélyezési terveit benyújtotta. Arra vonatkozóan, hogy mi történt a köztes két évben, miképpen választották ki e két tervezőt, csak találgatásaink vannak. Akkoriban mindketten terveztek iskolaépület(ek)et a Fővárosnak, így feltehetően innen volt a jó kapcsolat és a megbízás.

A lakótelepek tárgyalása előtt ejtsünk pár szót a Gázgyárról, amelynek üzembe helyezése 1913 őszén meg is történt, ünnepélyes bemutatására pedig 1914. június 15-én került sor. A tényleges gázgyári terület ma alig ismert az átlagember számára, hiszen le van zárva a látogatók elől. A déli végpontját a Gázgyár utcáról látható, Reichl Kálmán tervezte jóléti épületek képezik, az ettől délre eső terület, a mai irodapark csupán tartalékterület volt, illetve a dél felől érkező vasút rendező-pályaudvara volt itt, hatalmas széndepókkal. A gázgyár képét sem kizárólag a már említett tornyok határozták meg, hanem a komplexum északnyugati sarkában álló hatalmas gáztároló tartályok, amelyek helye a légifotókon még jól kivehető. Ezek kvázi ideiglenes építmények voltak, amelyeknek a bécsi Gasometer mintájára való újrahasznosítása lehetetlen lett volna, így a gázgyártás 1984-es megszüntetése után elbontásra kerültek. Az ipari épületek elhelyezkedése és kialakítása a célszerűség és az esztétika jóízű kompromisszumát tükrözi, és hosszú távú hasznosíthatóságot eredményezett.

A három jóléti épület funkciója igen sokat elárul a korabeli viszonyokról. Délről haladva első az igazgatási épület, ezután a tényleges jóléti épület következik, majd a rendelőintézet és rendőrség épülete zárja a sort. A Gázgyár veszélyes üzemként állandó egészségügyi és rendőri készenlétet igényelt. A jóléti épületben volt folyamatosan bővülő könyvtár, közösségi terem, ez utóbbi később zsinórpadlásos, vasfüggönyös színpaddal gazdagodott. Elmondható hát, hogy a kor legkorszerűbb gázgyára nemcsak a technológiát tekintve volt modern, jól felszerelt és a legmesszebbmenőkig átgondolt, hanem az „emberi erőforrás-gazdálkodás" területén is.

Ennek ésszerű folyománya, hogy a munkások és tisztviselők lakhatásáról is gondoskodtak. Már csak azért is, mert Óbudának ez a területe akkor meglehetősen gyéren lakott volt. Gazdasági kényszer volt tehát a helybenlakás biztosítása. A két lakótelep különválasztásának indokairól nem szólnak a korabeli források, a tervezési programban csak néhány mondatos utalásokat olvashatunk róluk. Tény, hogy az üzem megnyitásakor a kezdeti négyszázötven dolgozó harmadát tudták itt elhelyezni.

A gyárterület déli meghosszabbításában, a Duna-parton épült a Tisztviselőtelep. Reichl átvette a Weiss-féle telepítés gondolatát, de öt épület helyett kilenc villaházat tervezett, eredetileg összesen tizenhét lakással. Az épületcsoport középpontja a gyárvezető háza, nagyméretű kerttel. A két oldalán szimmetrikusan sorakozó lakóházak elhelyezkedése, a lakások nagysága, szobaszáma kifejezi lakóiknak a vállalati hierarchiában betöltött szerepét. Érdekes módon az épületek tervezésénél a vasúti vágányok közelsége (a még látható indóház és az épületek között húzódtak a vágányok), a dunai kilátás, vagy a tájolás nem játszott szerepet, csak az említett hierarchia, ami a lakások méretén túl az anyaghasználatban (kő, tégla, vakolat aránya), illetve a lakbérek nagyságában is megmutatkozott. A lakások wc-vel és fürdőszobával épültek, minden házban külön mosókonyha is szolgálta a szokatlanul magas fokú kényelmet. Valamennyi lakáshoz veranda vagy nagy terasz tartozott egykor. A kertek mindegyike külön terv szerint készült, a növényeket az együttest északról lezáró kertészet szolgáltatta, amelyhez üvegház is tartozott

(mellette fűtőházzal, kertészlakkal). A kertészet mellett volt két teniszpálya és egy nagy füves terület, ahol nyáron labdajátékokat játszhattak, télen pedig korcsolyázhattak az itt lakók csakúgy, mint a munkástelepi gyerekek.

Az épületeket a világháború után elég jelentősen feldarabolták, ma jóval több lakás van itt az eredeti tizenhétnél. A hidegháborús időkben a Gázgyár védett objektum jellege abból is felismerhető volt, hogy még a tisztviselőtelepet is fegyveresek őrizték. A kétezres évek elején sem lehetett átjárni erre, csak az itt lakókat engedte be a huszonnégy órás őrszolgálat. Ez a gyakorlat akkor szűnt meg, amikor a Gázművek privatizálásakor a terület fővárosi kezelésbe került, illetve amikor az egykori kertészet helyén egy négy épületből álló lakópark épült. Mára a tisztviselőtelep fővárosi bérlakásai (kívül-belül) meglehetősen leromlott állapotba kerültek, a folyamatosan emelkedő bérleti díjakat, éves szinten mintegy ötven millió forintot, a Főváros nem a karbantartásra, hanem saját hiányainak fedezésére használja föl. Ha az épületek eredeti homlokzati kialakítására vagyunk kíváncsiak, akkor érdemes megtekinteni (az archív fotókon túl) a gázgyári jóléti épületeket, amelyeket éppen most újítanak fel, műemléki értékeiket megőrizve.

A Gázgyár és a mai Aquincumi Múzeum romterülete között meghúzódó munkáslakótelep sorsa kísértetiesen hasonlóan alakult. A nagyméretű tér köré szervezett három lakóépület több ütemben nyerte el végleges formáját. Bár további bővítések is tervben voltak, azokat a világháborúk mindig meghiúsították. A munkástelep beépítésében egyértelműen felismerhető az angol kertvárosok hatása. A közös tengelyre fűzött kompozíciót a központi teret szegélyező két L alakú, északról pedig egy U alakú házcsoport zárja. Ennek súlypontjában volt a legénységi szálló, amelyben 16 fülkében 32 főt lehetett elszállásolni. A földszinti részen női és férfi (kád)fürdő volt, a pincében pedig közösségi mosoda. E két funkció hatalmas kényelmet jelentett a kor lakhatási viszonyait tekintve. A telepen jellemzően két szobás lakások voltak, egységes alaprajzi kialakítással, ám a változatos építészeti formálás ezt jól leplezi. A lakásokhoz kis kertek tartoztak, amelyek növényellátását a már említett kertészet biztosította. Itt megengedett volt az aprójószág-tartás, háborús időkben a sertéshizlalás is. A legfontosabb közfunkciók megoldottak voltak a telepen, a tér déli oldalán sorakoztak a pékség, a borbély, a fűszerkereskedés, a posta helyiségei. A viszonylag messzebb lakó tisztviselőtelepi lakók számára egy konflis volt rendszeresítve, amellyel bevásárlásaikat intézhették, de volt, hogy a munkások feleségeit bejárónőként alkalmazták, akik ebben is segítségükre voltak.

Volt itt munkáskaszinó, azaz vendéglő is, amelyben a már említett gyáron belüli hierarchia a három helyiség különböző igényszintű kialakításában is felismerhető volt. A tér északi végpontjában épült három foglalkoztatós kisdedóvó, nagyméretű parkosított udvarával már az átadásra elkészült, míg az egytermes iskolaépület csak a húszas évek elejére.

A telep a kezdeti időkben egy kis faluként működött, ahol minden szükséges szolgáltatás elérhető volt, és amelynek lakóit a közös élettéren túl valami más is összetartotta. A gázos öntudat. Gázgyári dolgozónak lenni kitüntetés volt. Egyrészt, ez nyugdíjas állás volt, másrészt a gázgyártás veszélyes üzem volt. A gyárban minden belépőnek a hierarchia legalján (a szénlapátolásnál) kellett kezdenie, és bizonyítania a továbblépéshez. A legjobbak és a rászorulók kaphattak lakást a kor legmagasabb színvonalán épült lakótelepén, ez azonban nemcsak előnyökkel, hanem kötelezettségekkel is járt. A telep lakói egykor ingyen kapták a virágot, amit az emeleti lakások bérlői az utcai ablakok virágládáiba ültethettek ki. Ki is ültették, mert aki nem törődött a lakása arcát jelentő virágládával, arról joggal feltételezték, hogy a környezetét sem tartja rendben, és akiről ez bebizonyosodott, az akár a munkáját és a lakását is elveszíthette.

Ez a fajta folytonos odafigyelés a szabadidő eltöltésének közösségi megszervezésében is kézzelfogható volt. Mivel a dolgozók, és így az itt lakók java a környező falvakból ideköltöző elsőgenerációs munkás volt, aki ráadásul számára idegen környezetbe került, a beilleszkedés segítése indokolt volt. Ennek legjobb eszköze a közösségi élet szervezése volt. Működött itt dalárda, olvasókör, a jóléti épületben színjátszókör, mindez a Gázgyár területén(!). Innen azonban a hidegháborús viszonyok miatt, az ötvenes években kiköltöztették ezeket a funkciókat az egykori vendéglő épületébe. Így jött létre a Gázművek Művelődési Háza, a későbbi Aquincum Mozi, ahol még jelentős közösségi élet zajlott a kilencvenes évek közepén bekövetkezett bezárásáig. Azóta a szomszédos múzeum kőtáraként funkcionál.

A közösségi élet másik fontos területe a sport; a foci és a teke volt, ennek itteni története a húszas évek elejére nyúlik vissza. Mindkettőnek kialakult infrastruktúrája van ma is, bár a Gázművek mindkettőből kivonult, s azokat kevésbé az itt lakók használják.

A világháború utáni időkben a gázgyári öntudat némiképp átalakult, helyét a mun-

kásidentitás vette át. Feltehetően ekkor keresztelték át a két lakótelepet belső és külső lakótelepre, aminek nem sok értelme volt a kor egyenlőségeszméjének fényében sem. A szolgáltatások jelentősen szűkültek, amit lehetett, lakássá alakítottak, az épületállomány karbantartásának színvonala nem illeszkedett az épületek nívójához. A végső kegyelemdöfést a Művelődési Ház bezárása és a Gázművek privatizációja jelentette. A fővárosi kezelésbe kerülés a teljes magárahagyatottságot hozta, a bérlakásokhoz (az értékesítés elmaradása és a csere törvényi ellehetetlenítése miatt) oda vannak láncolva a lakók. Az átlagéletkor folyamatosan emelkedik, ennek minimális lassulása csak annak köszönhető, hogy néhány bedőlt lakáshiteles fiatal visszaköltözik a szülőkhöz, vagy így-úgy bérleti jogot szerez.

Jómagam tizenkét évi ittlakás után készülök elhagyni e kiváló lakótelepet, amely egy, az enyémhez hasonló élethelyzetű ember (és család) számára több, mint ideális volt. Hangulatát nem lehet megunni, a szolgáltatások megszűnése ellenére van itt minden: babakocsis sétálásra, vagy biciklizni/görkorcsolyázni tanulásra alkalmas, széles, sík járda, Duna-part. A helyi boltok helyett a közelben az előbbiek hangulatát nélkülöző, de az igényeket maximálisan kielégítő bevásárlóközpont éktelenkedik. A kiskertek javát a lakók ma is művelik, az óvoda – bár bezárását többször is fontolgatták az illetékesek – még működik, a város egyik legjobb adottságú ilyen intézménye. A legfőbb gond az, hogy sem az itt lakó bérlők, sem a tulajdonos Fővárosi Önkormányzat nem tekinti sajátjának ezt a páratlan adottságú két műemléki együttest. A gazdátlanság ellenére is nagy lehetőségeket rejt e terület, mint azt a szomszédos magánegyetem egymás után megújuló épületein látni lehet. Talán nem bocsátkozunk túlzó jóslatokba, ha azt gondoljuk, hogy ahogyan a lakótelepek születésében is döntő volt a Gázgyár közelsége, úgy a jövőben is ez az időközben megváltozott funkciójú komplexum fog szerepet játszani a sorsunkat illetően.

A cikkhez Sz. Bányai Irén, Kaiser Anna és Győr Attila kiváló tanulmányait használtam fel. Az archív fotókat a Kiscelli Múzeum bocsátotta rendelkezésünkre.

HÍREK

Sir Geoffrey Jellicoe-díj **DR. MŐCSÉNYI MIHÁLY**

Dr. Mőcsényi Mihály, a magyar tájépítész szakma legmeghatározóbb alakja 2012. szeptember 7-én Fokvárosban, a Tájépítészek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) 49. Világkongresszusán, 500 nemzetközi résztvevő előtt vehette át a világviszonylatban legrangosabb kitüntetést, a Sir Geoffrey Jellicoe-díjat. A 93 éves professzor a díj történetének negyedik kitüntetettje, egyben az első magyar tájépítész, aki a nemzetközi életműdíj birtokosa. Ez az elismerés példa nélküli. A Sir Geoffrey Jellicoe-díjat az IFLA alapította 2001-ben, első elnökének halála után. Jellicoe (1910-1996) korának egyik legismertebb tájépítészeként 1929-ben alapította meg az Angol Tájintézetet, majd 1948-ban kezdeményezésére Cambridge-ben alakult meg a Tájépítészek Nemzetközi Szövetsége. Mőcsényi professzor a magyar tájépítészet elméleti, kutatási és oktatási területén a mai napig aktív, a rangos díj a magyar tájépítészet nemzetközi elismerése is egyben, amely tevékenységének eredménye. Gratulálunk és jó egészséget kívánunk!

Orbán Balázs-díjas az erdélyi **ORSZÁGÉPÍTŐ KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS**

Pünkösd előtti héten egyesületünk megtisztelő elismerésben részesült. Hargita Megye Tanácsa munkánkat, a falukép és népi épített és táji örökség megőrzéséért tett erőfeszítéseinket, valamint a Székelyház programunkat az Orbán Balázs-díjra érdemesnek találta. A díjat Bogos Ernő és Kolumbán Gábor vette át május 15-én, Sepsiszentgyörgyön.

MAKOVECZ IMRE grafikáit

mutatta be a budapesti Olasz Kultúrintézet. A tárlat az Olasz-Magyar Kulturális Évad keretében, a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával jött létre, kurátora Csernyus Lőrinc Ybl-díjas építész. A kiállítás a XII. magyar-olasz művelődéstörténeti konferencia kísérőrendezvénye. Az előadássorozat témája a XX. századi, avantgard és posztmodern közti időszak kultúrájában megjelenő antik motívumok felfedezése volt. Paolo Portoghesi, a római La Sapienza egyetem professzora és Francesco Amendolagine, az Udinei Egyetem professzora tartott előadást Makovecz Imre munkásságáról.

SZÉKELYFÖLDI FÜRDŐ- ÉS KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ KALÁKA

2013. évi program

2001 óta minden évben kalákákat szervezünk. Idén három kaláka kerül megrendezésre. Pünkösd előtt szokás szerint a Csíksomlyói Barátok feredőjének karbantartására, megújítására került sor (2013. május 13-17). A Lázárfalvi Tánctanoda Kaláka 2006 óta minden nyáron vár önkénteseket (2013. július 15-24). Az idei nagykalákát 2013. augusztus 7-16. között rendezzük, helyszíne a háromszéki Kisbacon, Benedek Elek szülőfaluja, ahol egy elmocsarasodott borvízforrás-csoportra építünk népi feredőt.

Jelentkezés és érdeklődés a szervezőknél: Ars Topia Alapítvány, kalaka@arstopia.hu

A MEGÚJULÓ SZÖVETSÉG

Az Országépítő Kós Károly Egyesülés (OKKE) május 25-én megtartotta konferenciával egybekötött éves közgyűlését a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban. A programot a múzeumról szóló rövidfilm, és Zakariás Attila építész diavetítése nyitotta meg. A magyarországi Kós Károly Egyesülés (KKE) társigazgatójának, Dévényi Sándornak a szerves építészet eszmeiségét, szellemi forrásait idéző gondolatait követően Zsigmond László társigazgató foglalta össze az Egyesülés elmúlt 23 évét. Beszámolt a tervezett főépítészi képzésről, kiemelve a főépítészi tevékenység és a közösségépítő munka jelentőségét. Ezt követően a hallgatóság megismerhette a Kós Károly Év keretében szervezett nyári diáktábor programját, melynek része a sztánai Varjúvár felújítása. Bogos Ernő igazgató beszámolt az OKKE eddigi tevékenységéről. A konferenciák és kiállítások mellett kiemelte a Marosparti népfőiskolát, a *Székely ház* műhelymunkáját és a *Falukép* védelmi programot, utóbbira az önkormányzatok részéről is igény mutatkozik. Herczeg Ágnes *Vállalkozás határok nélkül* c. előadásában tizenöt éves magyarországi és erdélyi tapasztalatairól beszélt. Ertsey Attila világfolyamatokról nyújtott „kórképe" Közép-Európában és benne Magyarországon zajló történésekre hívta fel a figyelmet. Kolumbán Gábor, az OKKE elnöke elmondta, hogy a Hargita és Kovászna megyei tanács által idén odaítélt rangos elismerés, az Orbán Balázs-díj is bizonyítja, fontosnak tartják az Egyesülés tevékenységét. Már a megalakuláskor célként fogalmazódott meg a román építészekkel való kapcsolatfelvétel, ebben előrelépések történtek. Előadásában szólt a kulturális kreativitás terén való helytállásról és a közösség alapú vállalkozásokról mint lehetséges stratégiákról. A jelenlévők egyetértettek évi két találkozó, egy év végi konferencia és tisztújító közgyűlés szükségességében. Döntés született munkacsoportok felállításáról (székelyföldi, kommunikációs, ifjúsági, szellemi örökséget gondozó), a Kós Károly Év programjaiban való részvételről és egy, a KKE-vel közös kiállítás rendezéséről. A konferencia az újjászületés jegyében zajlott, sikeréhez Kós Károly Székely Nemzeti Múzeumának varázsereje is hozzájárult.

ESTERHÁZY JÁNOS
szobrot kapott Budapesten

Lágy tavaszi fények szűrődtek az egybegyűltekre tegnap a Gesztenyés-kertben. A fák leveleit szomorúan birizgálta a szél. Megjött végre hozzánk is az egyik legderekabb, legszomorúbb sorsú magyar, Esterházy János gróf. Pokorni Zoltán polgármester, Áder János köztársasági elnök megható, szép beszédet mondott. A temérdek koszorú övezte szobrot, melyet a felvidéki Nagy János szobrászművész tervezett, egyházaink papjai felszentelték, illetve megáldották. A mi népünknek vannak hasonló történetei, de a grófé párját ritkító. A fasiszta Szlovákiában kommunistának tartják, aztán meg a kommunista Szlovákiában halált érdemlő fasisztának.

Mindezt rá mondják, aki a bécsi döntés nyomán visszakapott Felvidékről azt üzeni Horthynak, hogy tisztelettel és méltósággal kezeljék a szintén évszázadok óta itt élő szlovákokat. A fasiszta Szlovákiában ő az egyetlen a parlamentben, aki a zsidótörvények ellen voksol. A második vesztett háború után sem menekül el, bizonyos ártatlanságában. Nem tudta elképzelni, hogy ezután Szibéria, végül a csehországi Mirov,

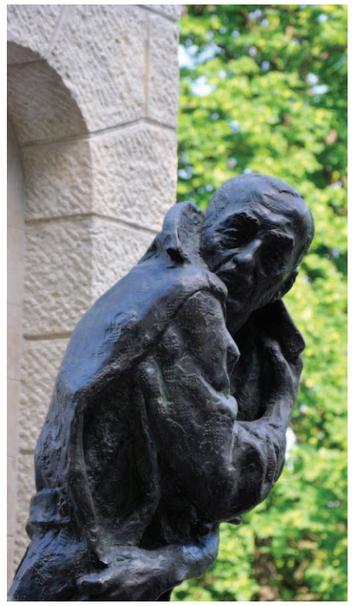

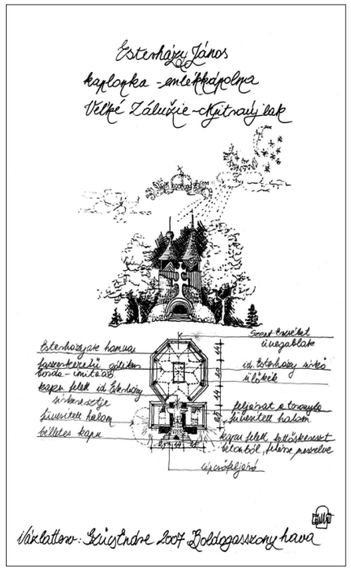

egyben a halál következik. Nekem mint magyarnak és mint építésznek kétszeresen is fáj ez a történet. Engem ért ugyanis a megtiszteltetés, hogy szülőfalujába, Nyitraújlakra (Velke Zaluzie), ahol már egy teremtett magyar nem él, emlékkápolnát tervezhessek, szülei hamvai fölé. Egy építésznek mindig fáj, ha egy szívvel-lélekkel megálmodott terve nem valósul meg. De, mikor ez nemes hazafiúi elvárásokat szolgálna, sokszorosan fáj. Azt gondoltam, hogy tervem, melyen a bejárati kapu egy hármas halomra borul, amiből kinő a kettős kereszt, mely összeköti a két népet szimbolizáló toronypárt, és mindezeket a két angyal tartotta Szent Korona vigyázza, a szlovákokat is meghatja. Nem így történt. Két évig mászkáltunk a hatóságokhoz, megtaláltuk a kiskapuikat, már majdnem kinyíltak. Végül a falu 12 fős önkormányzata 9:3 arányban nemmel voksolt. Szomorú. Több, mint fél évszázad telt el azóta, és az 1100 éve együtt élő két nép közti feszültség nem enyhül, sőt, a kapcsolat egyre jegesebbé válik. Hátha majd unokáinknak ezt egyszer békévé oldja az emlékezés. Addig is, kedves grófunk, minden évben eljövünk hozzád, és imádkozunk érted, meg egy jobb, igazságosabb Európáért.

Szűcs Endre

„NAGYAPÁM HÁZA”
mester-inas program

A Falufejlesztési Társaság a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat és a Vidékfejlesztési Minisztérium támogatásával *Nagyapám háza* címmel mester-inas mintaprogramot szervezett a népi építészet iránt érdeklődő középiskolás és egyetemista vagy főiskolás fiatalok számára. A gyakorlati képzés során a résztvevők 2012 nyarán, négy héten keresztül egy népi műemléképület, tájház, vagy paraszthá z felújítása, állagmegóvása során élőben ismerkedhettek meg a tradicionális építészet értékeivel, a hagyományos népi építőmesteri technológiákkal. A nagysikerű pályázatot idén is meghirdették.

Szükség van a hagyományok felderítésére, megőrzésére, de legalább ilyen fontos az ismeretek továbbadása. Népi műemlékeink sorsa és léte a jogszabályi, anyagi kereteken túl ezektől a gyakorlati módszerektől is függ. Ez a hiánypótló program azokat a személyeket, közösségeket kívánta megtalálni és megerősíteni, akik népi építészeti értékeinket és hagyományainkat a fenntartási, állagmegóvási gondokkal együtt féltve őrzik. A hagyományos technikák ismerete segíti a tradicionális népi kultúra értelmének és bölcsességének megértését.

Az inasok egy hónapon át vettek részt egy népi műemlék; tájház, malom vagy paraszthá z felújítási munkáiban. A gyakorlatban tapasztalhatták meg a hagyományos házépítés ács- és tetőfedő munkáit, elsajátíthatták az évszázados építőmesteri fogásokat: a vályogvetést, a paticsfalak tapasztását vagy a zsúpfedést, nádazást.

A fiatalok a programra egy kötetlen formájú, maximum húsz oldalas dolgozattal pályázhattak, amelyben egy szabadon választott paraszthá znak, tájháznak vagy népi műemléki épületnek dolgozták fel helytörténeti és építészettörténeti múltját, értékeit. Számos, személyes részletekben gazdag pályamunka készült, bemutatva az alkotó saját gyökereit, az ősi szülői házat. A projekt gazdája Krizsán András Ybl-díjas építész, a Falufejlesztési társaság elnöke. Az idei pályázati felhívásra május 15-ig lehetett jelentkezni. • *www.falufejlesztesitarsasag.hu*

KÖNYVAJÁNLÓ

Szentkirályi Miklós:
Gránátalma a szárnyasoltáron

A festő-restaurátorművész hosszú évtizedeken át végzett múzeumi munkájáról ad számot ebben a kötetben. Egy aranyborítású, gránátalma mintájú falikárpit részlete késztette a szinte mecénási feladatokat ellátó, ám állami szolgálatban tevékenykedő szerzőt a visszatekintésre. Szó van a könyvben a Munkácsy-trilógia megmentéséről is, valamint Leonardo és Tiziano művészetéről, a restaurátorok műhelytitkairól.

Kiadó: Kairosz
Megjelenés éve: 2012
Terjedelem: 244 oldal

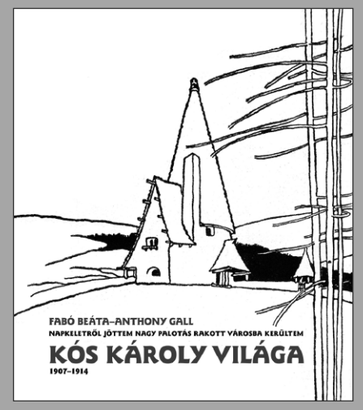

Fabó Beáta–Anthony Gall:
Kós Károly világa • 1907–1914

A kiadvány az építész munkásságának első, 1907-től 1914-ig terjedő korszakát ismerteti. A termékeny időszak építészetének bemutatása mellett részletesen felvázolja a pályát alakító főbb tényezőket. A kiadvány a Budapest Főváros Levéltárában 2012-ben rendezett, Kós korai munkásságáról szóló kiállításhoz kapcsolódik. A bőséges képanyag kiegészítője az 1991-ben kiadott, Benkő Samu szerkesztette önéletrajzi írás.

Kiadó: Budapest Főváros Levéltára
Megjelenés éve: 2013
Terjedelem: 183 oldal

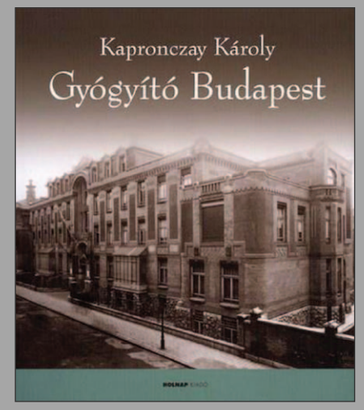

Kapronczay Károly:
Gyógyító Budapest

Alapos kutatásokra támaszkodó munka gazdag képanyaggal. A kórházak, gyógyító helyek történeti fejlődése már a rómaiak korától nyomon követhető. Időrendben, a középkortól kezdve ismerjük meg a katonai és tábori kórházakat; a mentő- vagy magánkórházakat, szanatóriumokat vagy a sebészcéhet. A szerző szól a bábákról, a gyógyító szerzetesekről, az orvosokról, a sebészekről, a kórházépítési programokról.

Kiadó: Holnap Kiadó
Megjelenés éve: 2011
Terjedelem: 148 oldal

ÚJ TAGOKAT AVATTAK A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIÁN

A **Magyar Művészeti Akadémia** 2013. május 31-én tartott évi közgyűlésén az Építőművészeti Tagozat rendes tagjának Ferencz Marcel, **Rudolf Mihály,** Tima Zoltán és Zoboki Gábor, levelező tagnak **Bogos Ernő,** Golda János, **Salamin Ferenc,** Skardelli György, **Szűcs Endre** és Turányi Gábor építészeket választották. Az intézmény így 2013. június 1-jétől 236 rendes és 48 levelező taggal működik. A szervezet szakmai programtervei közt szerepel többek között egy Makovecz Imre életmű-kiállítás, valamint egy Kós Károly emlékkonferencia megszervezése. A felvettek közül négyen a Kós Károly Egyesülés tagjai, bemutatásukra az *Országépítő* következő számainak hasábjain visszatérünk. A szerkesztőség nevében gratulálunk!

2013/2 számunk szerzői és építészei

Bogos Ernő (1961) • Építész, Ion Mincu Építészeti és Urbanisztikai Egyetemen (1990), KKE Vándoriskola (1998). BIA saját tervezőirodáját vezeti Csíkszeredán. A Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja, az erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesülés igazgatója.

Czégány Sándor (1969) • Építész, vezető tervező, BME Építészmérnöki Kar (1995). 1994 -1995-ig az Országos Műemlékvédelmi Hivatal munkatársa. 1995-98-ig a KKE vándorépítésze. 1999–2002-ig Anthony Gall-lal a Fővárosi Állat és Növénykert rekonstrukciós munkáinak tervezője. 2004-től a Vándorépítész Kft. munkatársa, alapító tag.

Csernyus Lőrinc (1961) • Ybl-díjas építész (2012), BME Építészmérnöki Kar (1986). 1985-86 ÉVITERV, 1986-90 MAKONA, 1990- a Triskell Kft. munkatársa, utóbbinak társtulajdonosa. 1989-től a Kós Károly Egyesülés tagja, 2007-től a Vándoriskola vezetője. 1996-2002 Üröm, 2003-2009 Fehérgyarmat, 2005-2010 Solymár, 2005-2010 Bonyhád, 1987-től Csenger főépítésze. Pest Megye Építészeti Nívódíj (2001), Magyar Művészetért díj (2009), Kós Károly-díj (2011), Év Főépítésze díj (2012)

Dénes Eszter (1978) • Építész, BME Építészmérnöki Kar (2012), előtte a PPKE BTK francia-esztétika szakos hallgatója, 2000-2001-ig a bordeaux-i Michel de Montaigne Egyetem, Erasmus ösztöndíjasa. A 2011-ben, az EPL kiadónál megjelent Makovecz Organikus Építészeti Útikönyv szerzője, építészként a DNS-Műterem munkatársa.

Dobrosi Tamás (1976) • Építész, BME Építészmérnöki Kar (2001). KKE Vándoriskola (2001-2008), mesterei időrendben Sáros László DLA Ybl-díjas, Salamin Ferenc Ybl-díjas, Turi Attila Ybl-díjas, Zsigmond László Ybl-díjas és Makovecz Imre DLA Kossuth- és Ybl-díjas építészek. 2009-től a DOPARUM építésziroda munkatársa, alapító tagja.

Erhardt Gábor (1974) • Építész, BME Építészmérnöki Kar (1998), majd a KKE vándorépítésze. 2002 óta az AXIS Építésziroda munkatársa. Tervezési munkái Tokaj-Hegyaljához kötik, több építészeti témájú publikációja jelent meg a Magyar Építőművészet, a Borbarát Magazin és az Országépítő folyóiratban. Az Axis tagjaként Kós Károly-díj (2012)

Herczeg Ágnes, dr. (1959) • Tájépítész, vezető tervező. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Táj-és Kertépítészeti szak (1984). A Pagony Táj-és Kertépítész Iroda egyik alapítója (1990). Kandidátusi fokozat (2003). 1998-tól alapítója és vezetője erdélyi tájépítész cégeknek, 2001 óta vezeti a Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kalákákat (Torsenlorenzo-díj ezüst fokozat 2011) az Ars Topia Alapítvány szervezésében, amelynek jelenlegi elnöke. Kezdeményezője a Maros-parti Népfőiskolának, a Székelyház programnak, az erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesülés tagja. 1984-2003-ig a Kertművészeti Tanszék oktatója, jelenleg az EMTE Sapientia vendégprofesszora. A Pagony munkatársaival együtt Pro Natura díj (1994) Henry Ford Kulturális Örökségért Díj (1998), Kós Károly-díj (1998).

Horváth Zoltán (1968) • Építész, vezető tervező, BME Építészmérnöki Kar (1992). 1992-ben a MAKONA, 1993-ban a Triskell építésziroda munkatársa, utóbbinak 2008-óta társtulajdonosa. 2006-ban megalapítja a Tectum-Art építésziroda. 1998-tól Ócsa város, 2006-2011-ig Felsőpakony főépítésze. Pest Megye Építészeti Nívódíj (2002,2010,2011), Év Akadálymentes Épületének Építészeti Nívódíja (2005), Pest Megye Kulturált Településért díj (2010) az ócsai főutca programért.

Jánosi János (1966) • Pro Architectura díjas építész, YMMF Építéstudományi Kar (1987), BME Építészmérnöki Kar államvizsga (1992). 1987-1990-ig a MAKONA, 1990-től a KVADRUM építésziroda munkatársa, utóbbinak egyik alapítója. 1990-1995-ig, majd 2002-2007-ig Aszód, 2001-től Szada főépítésze.

Kuli László (1968) • Építész, vezető tervező. YMMF Magasépítési szak (1992,diplomadíj), Építész tervező szakmérnöki képzés (1995), KKE Vándoriskola (1999). 2002-2010-ig a Vándorépítész Kft. tagja, alapítója. 2010-2012-ig a Trilit Kft. munkatársa. A Kós Károly Egyesülés tagja. Budajenő Településfejlesztési Bizottságának elnöke, a Budajenő, Budakeszi, Piliscsaba, Pilisszentiván, Zsámbék Építészeti Tervtanács tagja. Pest Megye Építészeti Nívódíj (2009), Pest Megye Kulturált Településért díj (2009), Urbanisztikai Társaság különdíja (2011)

Rahnama Azadeh (1979) • Tájépítész, Berlini Műszaki Egyetem Tájépítészeti Kar (2010), majd a BCE Tájépítészeti Karának hallgatója. 2009-től a Pagony iroda munkatársa. Jelenleg a közel-keleti városok városépítészeti helyzetét kutatja Damaszkusz példáján keresztül. 2012 óta a Millenáris közösségi kert egyik művelője.

Szabó Ágnes (1977) • Tájépítész, BCE Tájépítészeti Kar (2001), REC fiatal környezetvédelmi vezető képzés (2005). Csaba Kingával megalapította a Kereklighet Táj-és Kertépítész Műhely Kft-t, a Kalapos Környezettudatos Közösségfejlesztő Egyesület alapító tagja, az Első Kis-Pesti Kert egyik tervezője és közösségsegítője, a kert közösségi kertésze. A Kertébresztő közösségi-kert koordinátor képzés egyik elindítója.

Szűcs Endre, dr. (1944-) • Építész, BME Építészmérnöki Kar (1968), Műemlékvédelem és Konzerválás szakmérnök (1981). 1968-76-ig a Mélyépterv, 1976-82-ig a FIMÜV Műemléki osztályának munkatársa, 1982-ben megalapítja a Mérmű Építészeti Irodát. Díszüveges munkák a történelmi Magyarország építészetében c. könyve 2005-ben jelent meg. A Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja. Magyar Műemlékvédelemért emlékplakett (1990), Építészeti Nívódíj (1986, 1988), Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje (2006), Pro Architectura díj (2011), Europa Nostra-díj (2013)

Tikk Dóra (1982) • Tájépítész, BCE Tájépítészeti Kar (2005). 2005-től a Pagony iroda, 2008-2009-ig a Transpagony munkatársa. A Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kalákák szervezője. 2010-ben elvégezte a Kiskerti Biogazda tanfolyamot, 2012-óta a családi közösségi kertjük művelője.

Tóth Péter (1978) • Építész, BME Építészmérnöki Kar (2003), Grazi Műszaki Egyetem Építészmérnöki Kar (2003). 2005-2008-ig a KKE Vándoriskolájának hallgatója. 2007-től a Mérmű Építészeti Iroda tagja, a BME Építőművészeti Doktori Iskola hallgatója. Pro Architectura díj (2011), Europa Nostra-díj (2013)

Zsigmond László (1959) • Ybl-díjas építész (2007), BME Építészmérnöki Kar (1983). 1987-1990-ig a MAKONA munkatársa, 1990-től a KVADRUM építésziroda vezetője. A Kós Károly Egyesülés társigazgatója, Veresegyház, Rácalmás és Mátészalka főépítésze. A Széchenyi István Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagja.

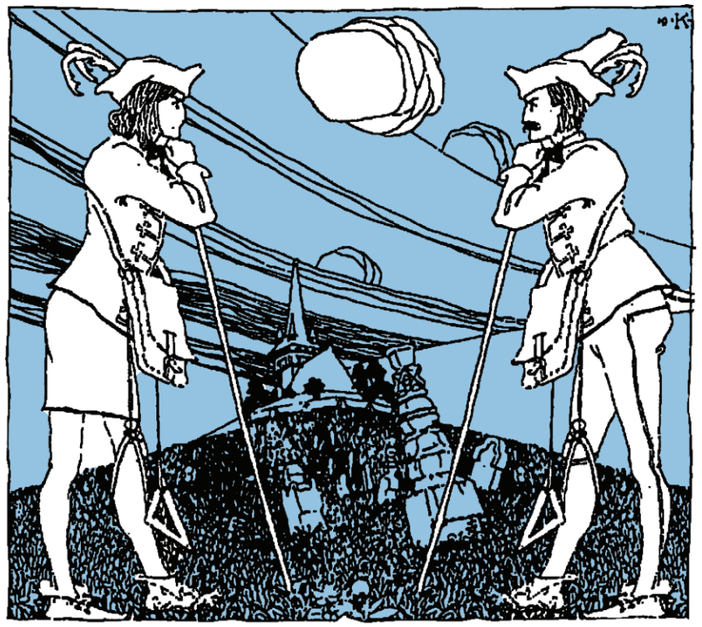

A Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája

felvételt hirdet fiatal építészek számára.

Olyan pályakezdők jelentkezését várjuk, akik önálló tervezői, vállalkozói ambícióval rendelkeznek, az építészeti tervezést magas színvonalon kívánják művelni és a Kós Károly Egyesülés építész mestereitől szándékoznak tanulni. A felvetteket októbertől alkalmazzuk.

A Kós Károly Egyesülést 1989-ben alapította a szerves építészeti gondolkodást képviselő hét tervezőiroda. A jelenlegi harminckilenc tag között építészeti tervezéssel, kertépítészettel, kivitelezéssel foglalkozó cégek és magánszemélyek találhatók. Az egyesülés egyik intézménye a Vándoriskola, egy olyan hat féléves posztgraduális mesterképző, ahol a szakma gyakorlati részét a Kós Károly Egyesülés tervezőirodáiban - építész mesterek irányításával - munkaviszonyban lehet elsajátítani a szerkesztői, feldolgozói és önálló tervezési feladatokon keresztül. A vándorépítészek e mellett elméleti képzésen (előadások, tervezési pályázatok, táborok, szakmai kirándulások és elméleti kutatások) is részt vesznek.

A pályázat részvételi feltétele a feladatkiírás szerinti tervezési feladat és a pályázó eddigi fontosabb munkáit tartalmazó portfólió beadása, illetve a személyes meghallgatáson való részvétel.

A tervfeladat kiírása hamarosan elérhető lesz a Vándoriskola honlapján.

2013 június

7 708660 060039 13002